

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

БРОЈ 11

НОВЕМБАР 1913

ГОД. XXXIV

СЛУЖБЕНИ ДЕО

УРЕДБА О СРЕДЊИМ ШКОЛАМА У ОСЛОБОЂЕНИМ ОБЛАСТИМА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I. од 29 октобра 1913 године, на предлог Министарског Савета а на основи § 5 Устројства Централне Државне Управе и на основи Краљеве Прокламације од 25 августа ове године прописана је ова

УРЕДБА

о

СРЕДЊИМ ШКОЛАМА У ОСЛОБОЂЕНИМ ОБЛАСТИМА

Члан 1.

Закон о средњим школама са изменама и допунама од 4 јула 1912 године, уводи се и у ослобођене области у важност, у колико овом Уредбом његово увођење није ограничено. ✓

Члан 2.

У члану 4 закона о средњим школама важиће само 1, 2 и 3 тачка.

Члан 3.

Члану 12 Закона о средњим школама додаје се нова тачка: »Ако у коме разреду има већи број таквих ученика. поставиће се нарочити наставник за њихову веронауку«.

Члан 4.

Одредбе чл. 11 и 13 може вршити Министар Просвете и Црквених Послова без саслушања Главнога Просветног Савета.

Члан 5.

У члану 18 Закона о средњим школама додаје се нова тачка: »Ученици других вероисповести неће ићи у школу о својим великим празницима«.

Члан 6.

У првом разреду средњих школа у ослобођеним областима по чл. 21 Закона о средњим школама, могу се примати и они ученици који у години уписа навршују 15 година.

Члан 7.

Члан 27 Закона о средњим школама мења се и гласи: »Разреди се могу делити у стална одељења и одвајати у нове гимназије само по саслушању Министарског Савета«.

Члан 8.

Члан 29 Закона о средњим школама мења се и гласи: »Ванредних ученика у средњим школама може бити само по одобрењу Министра Просвете«.

Члан 9.

Тачка 1 члана 59 Закона о средњим школама мења се и гласи: »За директора у средњој школи ослобођених области може бити постављен професор који се одликовао школским радом и примерним владањем. При томе првенство ће у непотпуној средњој школи имати онај, који је као наставник служио најмање шест година, а у потпуној средњој школи онај који је као наставник служио најмање 12 година.

Директор са погодбом из овога члана Уредбе, ако пређе у службу у старим границама пре него што наврши три године службе у новим областима, вратиће се на положај и на плату коју би имао да је служио у старим границама«.

Члан 4.

Одредбе чл. 11 и 13 може вршити Министар Просвете и Црквених Послова без саслушања Главнога Просветног Савета.

Члан 5.

У члану 18 Закона о средњим школама додаје се нова тачка: »Ученици других вероисповести неће ићи у школу о својим великим празницима«.

Члан 6.

У првом разреду средњих школа у ослобођеним областима по чл. 21 Закона о средњим школама, могу се примати и они ученици који у години уписа навршују 15 година.

Члан 7.

Члан 27 Закона о средњим школама мења се и гласи: »Разреди се могу делити у стална одељења и одвајати у нове гимназије само по саслушању Министарског Савета«.

Члан 8.

Члан 29 Закона о средњим школама мења се и гласи: »Ванредних ученика у средњим школама може бити само по одобрењу Министра Просвете«.

Члан 9.

Тачка 1 члана 59 Закона о средњим школама мења се и гласи: »За директора у средњој школи ослобођених области може бити постављен професор који се одликовао школским радом и примерним владањем. При томе првенство ће у непотпуној средњој школи имати онај, који је као наставник служио најмање шест година, а у потпуној средњој школи онај који је као наставник служио најмање 12 година.

Директор са погодбом из овога члана Уредбе, ако пређе у службу у старим границама пре него што наврши три године службе у новим областима, вратиће се на положај и на плату коју би имао да је служио у старим границама«.

за референта I класе г. *Борисав Станковић*, контролор I класе државне трошарине.

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 29 октобра 1913 године, на предлог господина Министра Просвете и Црквених Послова постављен је :

у Министарству Просвете и Црквених Послова :

за писара прве класе : г. *Сима Пандуровић*, привремени предметни учитељ Четврте Београдске Гимназије.

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 1 новембра 1913 године на предлог господина Министра Просвете и Црквених Послова постављен је :

за писара треће класе : г. *Ђорђе Михаиловић*, практикант Првостепеног Београдског Окружног Суда.

ОТПУШТАЊЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 17 октобра 1913 године на предлог господина Министра Просвете и Црквених Послова а по саслушању Министарског Савета, решено је :

да се г. *Драгољуб Шундерић*, писар прве класе Министарства Просвете и Црквених Послова, на основу § 76 закона о чиновницима грађанског реда, отпусти из државне службе.

ПОСТАВЉЕЊЕ ПРЕДСЕДНИКА ИСПИТНЕ КОМИСИЈЕ ЗА ПРОФЕСОРСКЕ ИСПИТЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 17 октобра 1913 године, на предлог господина Министра Просвете и Црквених Послова, постављен је :

за председника сталне испитне комисије за професорске испите за три године : г. др. *Богдан Гавриловић*, редовни професор Универзитета.

ПОСТАВЉЕЊА ИНСПЕКТОРА МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 17 октобра 1913 године, на предлог господина Министра Просвете и Црквених Послова, постављен је :

за инспектора Министарства Просвете и Црквених Послова за Скопску Област, са седиштем у Скопљу, у рангу директора гимназије прве класе, г. *Драгомир Обрадовић*, директор Нишке Гимназије.

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 29 октобра 1913 године, на предлог Господина Министра Просвете и Црквених Послова, постављен је :

за инспектора Министарства Просвете и Црквених Послова за Битољску Област, у рангу директора средњих школа прве класе, са седиштем у Битољу, г. *Никола Ракић*, директор Зајечарске Гимназије.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА ДИРЕКТОРА, ПРОФЕСОРА И СУПЛЕНАТА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 28 октобра 1913 године, на предлог господина Министра Просвете и Црквених Послова, постављени су:

у Зајечарској Гимназији:

за директора II класе: г. Војислав Вуловић, директор II класе I Крагујевачке Гимназије, по потреби службе.

у Првој Крагујевачкој Гимназији:

за директора I класе: г. Лука Лазаревић, министар у пензији.

у Нишкој Гимназији:

за супленте: г. Владислав Поповић, дипломирани студент филозофског факултета и г. Бранко Ђорђевић, дипломирани студент филозофског факултета и привремени предметни учитељ исте гимназије;

у Првој Крагујевачкој Гимназији:

за суплента: г. Боривој Дробњаковић, дипломирани студент филозофског факултета и привремени предметни учитељ исте гимназије;

у Чачанској Гимназији:

за суплента: г. Властимир Матић, дипломирани студент филозофског факултета;

у Ужичкој Гимназији:

за суплента: г. Петар Поповић, дипломирани студент филозофског факултета;

у Штитској Гимназији:

за суплента: г. Драгослав Илић, свршени ученик филозофског факултета;

у Неготинској Учитељској Школи:

за суплента: г. Бранислав Крстић, доктор филозофије; — сва седморица са годишњом платом по 1.500 динара, по њихову пристанку;

у Четвртој Београдској Гимназији:

за учитеља вештина: г. Фрања Хофман, учитељ гимнастике у Војној Академији;

у Великоградичанској Гимназији:

за директора и професора: г. Љубомир Јовановић, професор Пожаревачке Гимназије, по службеној потреби;

у Скопљанској Гимназији:

за професора: г. Алекса Јовановић, директор и професор Великоградичанске Гимназије, и

за суплента: г. Драгомир Шишковић, суплент Прве Београдске Гимназије — оба по службеној потреби;

у Приштинској Гимназији:

за директора и професора: г. *Милан Карић*, професор Друге Крагујевачке Гимназије;

у Призренској Гимназији:

за директора и професора: г. *Михаило Лукић*, професор Крагујевачке Више Женске Школе;

у Велешкој Гимназији:

за директора и професора: г. *Павле Вујић*, професор Ужичке Гимназије;

у Кумановској Гимназији:

за директора и професора: г. *Радосав Лазаревић*, професор Зајечарске Гимназије;

у Штицској Гимназији:

за директора и професора: г. *Лазар Триповић*, професор Јагодинске Гимназије; и

у Дојранској Гимназији:

за директора и професора: г. *Милан Мајзнер*, професор Четврте Београдске Гимназије — сви по службеној потреби.

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 31 октобра 1913 године, на предлог господина Министра Просвете и Црквених Послова постављен је:

у Охридској Гимназији:

за директора и професора: г. *Чедомир С. Борђевић*, професор Треће Београдске Гимназије, по службеној потреби.

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 12 новембра 1913 год., на предлог Господина Министра Просвете и Црквених Послова, постављени су:

у Скопској Гимназији:

за директора I класе: г. *Мирко М. Поповић*, начелник I класе у Министарству Просвете и Црквених Послова, по службеној потреби;

за професоре: г.г. *Максим Триповић*, др. *Чедомир Марјановић*, *Милош Иковић*, и *Гргури Бербић*, професори Друге Београдске Гимназије, и *Милорад Луковић*, професор Прве Крагујевачке Гимназије;

за скупенте: г.г. *Гојко Баја*, скупент Прве Београдске Гимназије и др. *Радосав Перовић-Невесински*, скупент Друге Београдске Гимназије — сви по службеној потреби;

у Трећој Београдској Гимназији:

за професора: г. *Димитрије Премовић*, професор Нишке Гимназије, по службеној потреби;

у Скопској Учитељској Школи:

за професоре: г.г. *Милутин Борђевић*, професор Нишке Гимназије и *Љубомир Рајић*, професор Алексиначке Учитељске Школе;

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

у *Витољској Гимназији*:

за професоре: г.г. *Драгиша Лазаревић* и *Милан Ђ. Миладиновић*, професори *Пожаревачке Гимназије*;
за суплента: г. *Милан Радојичић*, суплент *Нишке Гимназије*;

у *Кумановској Гимназији*:

за суплента: г. *Михаило Градојевић*, суплент *Ваљевске Гимназије*;

у *Велеској Гимназији*:

за професоре: г.г. *Глигорије Хаџи-Ташковић* и *Милан Шиљак*, професори *Ваљевске Гимназије*;
за суплента: г. *Душан Андријашевић*, суплент *Јагодинске Гимназије*;

у *Штипској Гимназији*:

за суплента: г. *Бранко Ђорђевић*, суплент *Нишке Гимназије*;

у *Дојранској Гимназији*:

за професора: г. *Монах Валеријан*, професор *Врањске Гимназије*;

у *Прилепској Гимназији*:

за супленте: г.г. др. *Павле Чубровић*, суплент *Алексиначке Учитељске Школе* и *Живојин Цветковић*, суплент *Ваљевске Гимназије*;

у *Призренској Гимназији*:

за суплента: г. *Радивој Ненадовић*, суплент *Лесковачке Реалке*, — сви по службеној потреби.

у *Првој Београдској Гимназији*:

за професора: *Милош Анђелковић*, професор у пензији;

у *Четвртој Београдској Гимназији*:

за супленте под уговором: г.г. *Славко Шећеров*, доктор *филозофије* и *Јосиф Кадлец*, свршени студент *Прашког Универзитета*;

у *Ваљевској Гимназији*:

за суплента: г. *Властимир Стајић*, свршени студент *филозофског факултета*. с годишњом платом од 1500 динара, по престанку;

у *Прилепској Гимназији*:

за суплента под уговором: г. *Светислав Давидовић*, кандидат *богословља*;

у *Другој Београдској Гимназији*:

за професоре: г.г. др. *Миливоје Јовановић*, школски надзорник за град *Београд*, *Никола Савић*, управитељ *Шабачке Више Женске Школе*, по службеној потреби; др. *Душан Пантелић*, професор *Зајечарске Гимназије* и *Боривоје Милојевић*, професор *Лозничке Гимназије*, по молби;

у *Трећој Београдској Гимназији*:

за професора: г. *Петар М. Илић*, професор *Прве Крагујевачке Гимназије*, по службеној потреби;

у Четвртој Београдској Гимназији :

за професора г. *Никола Николић*, професор Пожаревачке Гимназије, по службеној потреби;

за вишег учитеља I класе : г. *Стеван Николић-Лала*, виши учитељ исте класе Нишке Гимназије, по службеној потреби;

у Београдској Реалци :

за професора : г. *Светислав К. Матић*, директор и професор Пиротске Гимназије, по службеној потреби;

у Ваљевској Гимназији :

за професора ; г. *Лазар Перовић*, професор Београдске Жељске Гимназије, по службеној потреби;

у Зајечарској Гимназији :

за професоре : г.г. *Риста Стојановић*, професор Јагодинске Гимназије и *Коста Јовановић*, професор Неготинске Гимназије, по службеној потреби;

у Првој Крагујевачкој Гимназији :

за суплента : г. *Владимир Маринковић*, суплент Треће Београдске Гимназије, по службеној потреби;

у Другој Крагујевачкој Гимназији :

за професора : г. *Петар Андрић*, професор Прве Крагујевачке Гимназије, по службеној потреби;

у Крушевачкој Гимназији :

за професора : г. *Милан Грујић*, професор Зајечарске Гимназије;

за вишег учитеља II класе : г. *Карло Маћејка*, виши учитељ исте класе Чачанске Гимназије, — оба по службеној потреби;

у Неготинској Гимназији :

за директора и професора : г. *Владислав Сантнер*, професор исте гимназије, по службеној потреби;

у Нишкој Гимназији :

за суплента : г. *Димитрије Аранђеловић*, суплент Алексиначке Учитељске Школе, по молби;

у Охридској Гимназији :

за професора : г. *Мина Миљковић*, професор Врањске Гимназије, по службеној потреби;

у Пиротској Гимназији :

за професора : г. *Милош Милошевић*, професор Пожаревачке Гимназије, по службеној потреби;

у Пожаревачкој Гимназији :

за супленте : г. *Љубомир Радовановић*, суплент Прве Крагујевачке Гимназије и *Милош Требињац*, суплент Пиротске Гимназије, оба по молби;

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А*у Смедеревској Гимназији :*

за суплента : г. *Миољуб Тодоровић*, суплент Четврте Београдске Гимназије, по службеној потреби;

у Чачанској Гимназији :

за вишег учитеља IV класе : г. *Стеван Николајевић*, виши учитељ исте класе Пиротске Гимназије, по службеној потреби;

у Неговинској Учитељској Школи :

за професора : г. *Коста Милутиновић*, професор Зајечарске Гимназије, по молби;

у Скопској Учитељској Школи :

за професора : г. *Петар Иванишевић*, професор Нишке Гимназије, по службеној потреби, и

за суплента под уговором : г. др. *Игњат Бокур*, пређашњи наставник;

у Кумановској Гимназији :

за предметног учитеља : г. *Димитрије Фргунић*, учитељ језика Прве Крагујевачке Гимназије;

у Битољској Гимназији :

за директора II класе : г. др. *Данило Љ. Катич*, професор Треће Београдске Гимназије;

у Прилепској Гимназији :

за директора и професора : г. *Александар Марић*, професор Београдске Женске Учитељске школе, по службеној потреби.

за учитеља вештина : г. *Стеван Шијачки*, учитељ III класе у Другој Београдској Гимназији.

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 20 новембра 1913 године, на предлог господина Министра Просвете и Црквених Послова постављен је :

у Првој Крагујевачкој Гимназији :

за суплента : г. *Миливоје Борђевић*, свршени студент филозофског факултета, с годишњом платом од 1500 динара, по пристанку.

УВАЖЕЊЕ ОСТАВКЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 29 октобра 1913 године, на предлог господина Министра Просвете и Црквених Послова, решено је :

да се г.г. *Радивоју Караџићу*, супленту Пожаревачке Гимназије и *Светозару Матићу*, супленту Зајечарске Гимназије, уважи оставка, коју су поднели на државну службу.

Указом Његовога Величанства Краљ Србије Петра I, од 12 октобра 1913 године, на предлог господина Министра Просвети и Црквених Послова решено је :

да се г. *Петру М. Поповићу*, супленту Ужичке Гимназије, уважи оставка, коју је поднео на државну службу.

ПЕНЗИОНОВАЊЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 29 октобра 1913 године, на предлог Господина Министра Просвете и Црквених Послова, а по саслушању Министарског Савета, решено је:

да се г. *Душан Х. Илић*, суплент Крушевачке Гимназије, на основи § 70. закона о чиновницима грађанског реда, стави у стање покоја с пензијом, која му припада према годинама службе.

ПОСТАВЉЕЊА ШКОЛСКИХ НАДЗОРНИКА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 12 новембра 1913 године, на предлог Господина Министра Просвете и Црквених Послова, постављен је:

за школског надзорника за град Београд:

г. *Владимир Стојановић*, професор Четврте Гимназије, — по службеној потреби.

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 20 новембра 1913 године, на предлог господина Министра Просвете и Црквених Послова постављен је:

за школског надзорника округа крагујевачког:

г. *Вук Ивановић*, досадашњи школски надзорник округа Нишког, по службеној потреби.

ОТВАРАЊЕ НЕПОТПУНИХ ДРЖАВНИХ СРЕДЊИХ ШКОЛА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 17 октобра 1913 године, на предлог господина Министра Просвете и Црквених Послова а по саслушању Министарског Савета, решено је:

да се отворе: *непотпуне гимназије у Куманову, Велесу, Штипу, Дојрану, Приштини и Призрену.*

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 29 октобра 1913 године, на предлог Господина Министра Просвете и Црквених Послова а по саслушању Министарског Савета, решено је:

да се отворе *непотпуне гимназије у Охриду и Прилепу.*

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 20 новембра 1913 године, на предлог Господина Министра Просвете и Црквених Послова, а по саслушању Министарског Савета решено је:

да се отворе *непотпуне гимназије у Беофелији, Тетову, Новом Пазару и Пријепољу.*

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

ЕПАРХИЈСКИ ДУХОВНИ СУД

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 31 октобра 1913 године, на предлог господина Министра Просвете и Црквених Послова постављен је:

у Духовном Суду Епархије Београдске:

за секретара I класе г. *Љубисав Поповић*, секретар друге класе истог суда.

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 12 новембра 1913 године, на предлог господина Министра Просвете и Црквених Послова постављен је:

у Духовном Суду Епархије Тимочке:

за писара III класе г. *Љубиша Д. Поповић*, свршени ђак Богословије Св. Саве.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

СРЕДЊЕ И СТРУЧНЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова поставио је:

Борђа Поповића, свештеника, за хонорарног вероучитеља смедеревске гимназије. — ПБр. 13137 од 20-IX-1913.

Ферда Секованића, за привременог учитеља гимнастике у чачанској гимназији. — ПБр. 19270 од 11-X-1913.

Александра Илића, ђакона, за хонорарног вероучитеља у чачанској гимназији. — ПБр. 19964 од 14-X-1913.

Драгослава Илића, дипломираног филозофа, за привременог предметног учитеља у београдској Реалци. — ПБр. 21013 од 16-X-1913.

Јозева Кадлеца, дипломираног филозофа, за привременог предметног учитеља у београдској Реалци. — ПБр. 21013 од 16-X-1913.

Живојина Тодоровића, учитеља гимнастике III београдске гимназије, за привременог учитеља вештина у истој школи. — ПБр. 21109 од 16-X-1913.

ПЕРИОДСКЕ ПОВИШИЦЕ

Господин Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је периодску повишицу плате:

иету, Бошку Савићу, професору IV београдске гимназије. — ПБр. 18157 од 18-X-1913.

ОСТАВКЕ

Господин Министар Просвете и Црквених Послова уважио је оставку: Браниславу Милковићу, привременом предметном учитељу ваљевске гимназије. — ПБр. 21254 од 23-X-1913.

ПРИВАТНЕ СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊЕ

Господин Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је избор: Драгиње Седлачехове, за хонорарну наставницу женског рада у приватној свилајиначкој гимназији. — ПБр. 20148 од 12-X-1913.

РАЗРЕШЕЊА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова разрешио је од директорске дужности:

На предлог Управног Одбора приватне гимназије у Ђуприји г. Николу Тодоровића, директора те гимназије. — ПБр. 21257 од 23-X-1913.

НАРОДНЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Г. Министар Просвете и Црквених Послова поставио је:

у београдском округу:

за вршиоца учитељске дужности у Брајковцу: Богољуба Сремчевића. — ПБр. 10169 од 1-VIII-1913.

у ваљевском округу:

за вршиоца учитељске дужности у Орашцу: Ратка Богдановића, ђака учитељске школе. — ПБр. 11542 од 5-VIII-1913.

за сталног учитеља у Поћути: Миленка Миливојевића, учитеља у оставци. — ПБр. 13136 од 26-VIII-1913.

у врањском округу:

за вршиоца учитељске дужности у Преображењу: Јеврема Јончића. — ПБр. 11613 од 3-IX-1913.

у крагујевачком округу:

за привременог учитеља у Д. Сабанци: Душана Ерцеговића, свршеног ђака учитељске школе. — ПБр. 11048 од 5-VIII-1913.

у крајинском округу:

за вршиоца учитељске дужности у Давидовцу: Милоша Иванчевића, свршеног ђака учитељске школе у Загребу. — ПБр. 15899 од 4-X-1913.

за вршиоца учитељске школе у Танди: Александра Протића. — ПБр. 20245 од 8-X-1913

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

у нишком округу:

за вршиоца учитељске дужности у Г. Душнику: Димитрија Јовићевића, гимназиста. — ПБр. 17789 од 25-IX-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Гркињи: Гаврила Великића, пређашњег учитеља. — ПБр. 19780 од 28-IX-1913.

у пиротском округу:

за вршиоца учитељске дужности у Шпају: Милосава Јоцића, пређашњег учитеља. — ПБр. 16382 од 13-IX-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Пироту: Даринку Радићку, учитељицу у пензији. — ПБр. 17785 од 4-X-1913.

у подринском округу:

за вршиоца учитељске дужности у Костајнику: Раду Турека. — ПБр. 14113 од 6-IX-1913.

у пожаревачком округу:

за вршиоца учитељске дужности у Кобиљу: Загорку Илићеву, ученицу гимназије. — ПБр. 16393 од 23-IX-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Острву: Атанасија Витића, пређашњег учитеља. — ПБр. 17496 од 23-IX-1913.

у тимочком округу:

за вршиоца учитељске дужности у Кривељу: Севастијана Ковачића, учитеља из Хрватске. — ПБр. 14700 од 21-IX-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Прлити: Младена Бошњакковића, бив. учитеља певања. — ПБр. 13502 од 15-X-1913.

у чачанском округу:

за сталног учитеља у Грабу: Радована Зеца, учитеља из Трнаве (чачански), *по казни*. — ПБр. 18125 од 13-IX-1913.

у битољском округу:

за сталну учитељицу у Охриду: Анђелију Станчићку, учитељицу из Шапца. — ПБр. 13016 од 1-X-1913.

у кавадарском округу:

за сталну учитељицу у Дорјану: Наталију Цонићку, учитељицу из Суботинца (нишки). — ПБр. 19378 од 1-X-1913.

у кумановском округу:

за сталну учитељицу у Прешеву: Миљку Стојиљковићеву, свршену ученицу учитељске школе. — ПБр. 18431 од 1-X-1913.

у приштинском округу:

За сталну учитељицу у Митровици: Илинку Панићку, учитељицу из Н. Салаша (подрински). — ПБр. 14898 од 1-X-1913.

за сталну учитељицу у Феризовићу: Зорку Росићку, учитељицу из Лу-
кавице (београдски). — ПБр. 12543 од 1-X-1913.

за сталну учитељицу у Феризовићу: Спасенију Младеновићку, учите-
љицу из Азање (смедеревски). — ПБр. 12542 од 1-X-1913.

у скопљанском округу:

ча сталну учитељицу у Велесу: Наталију Радуловићку, учитељицу из
Лознице (подрински). — ПБр. 13010 од 1-X-1913.

у тетовском округу:

за сталног учитеља у Тетову: Милана Петровића, учитеља из Селевца
(смедеревски). — ПБр. 14658 од 1-X-1913

за сталног учитеља у Тетову: Душана Поповића, свршеног ђака учи-
тељске школе. — ПБр. 15937 од 1-X-1913.

за сталну учитељицу у Тетову: Јулијану Петровићку, учитељицу из
Селевца (смедеревски). — ПБр. 14658 од 1-X-1913.

за сталну учитељицу у Тетову: Стану Јовановићеву, свршену ученицу
учитељске школе. — ПБр. 15938 од 1-X-1913.

за сталну учитељицу у Гостивару: Анку Љубисављевићку, учитељицу
из Неменикућа (београдски). — ПБр. 19379 од 1-X-1913.

за сталну учитељицу у Тетову: Видосаву Поновићеву, свршену уче-
ницу учитељске школе. — ПБр. 15939 од 1-X-1913.

ПЕРИОДСКЕ ПОВИШИЦЕ

Господин Министар просвете и црквених послова одредио је периодску
повишицу плате:

другу, Андри Мијаиловићу, учитељу у Ботуњу (крагујевачки). — ПБр.
17301 од 28-IX-1913.

седму, Новаку Мијаиловићу, учитељу у Ботуњу (крагујевачки). — ПБр.
17302 од 23-IX-1913.

другу, Наталији Домановићки, учитељици у Кумодражу (београдски).
— ПБр. 17344 од 27-IX-1913.

РАЗРЕШЕЊА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова разрешио је од
дужности:

Гаврила Великића, вршиоца учитељске дужности у Лесковицама (ва-
љевски). — ПБр. 19779 од 28-IX-1913.

Атанасија Витића, вршиоца учитељске дужности у Кобиљу (пожаре-
вачки). — ПБр. 18067 од 25-IX-1913.

Вука Пуљевића, вршиоца учитељске дужности у Равној Дубрави (врањ-
ски). — ПБр. 12903 од 23-VIII-1913.

Миленка Миливојевића, учитеља у Баталагама (ваљевски). — ПБр.
13135 од 26-VIII-1913.

Деснину Бубало, вршиоца учитељске дужности у Гор. Душнику (нишки).
— ПБр. 12621 од 30-VIII-1913.

ОСТАВКЕ

Господин Министар Просвете и Црквених Послова уважио је оставку:
Десанки Гојковићки, учитељици у Бањанина (ваљевски). — ПБр.
18649 од 16-IX-1913.

ПЕНЗИОНИСАЊА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова ставио је у стање
нокоја :

Катарицу Јовановићку, учитељицу у Ливадици (пожаревачки), по молби.
— ПБр. 20151 од 16-X-1913.

Милеву Поповићку, учитељицу у Прокупљу (топлички), по молби. —
ПБр. 20152 од 16-X-1913.

ПОСТАВЉЕЊА УПРАВИТЕЉА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова поставио је за
управитеља основне школе :

у Прокупљу, Косту Милосављевића, учитеља из Прокупља. — ПБр.
15690 од 17-IX-1913.

у Лугавцини (смедеревски), Наталију Крстићку-Кошанин, учитељицу из
Лугавчине. — ПБр. 10731 од 19-VI-1913.

РАЗРЕШЕЊЕ УПРАВИТЕЉА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова разрешио је од
учитељске дужности :

Ламбру Петровића, управитеља основне школе у Прокупљу. — ПБр.
15690 од 17-IX-1913.

ОДСУСТВА

Г. Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је одсуство :

Севастијану Ковачићу, учитељу у Кривељу (тимочки), 40 дана. — ПБр.
20181 од 1-X-1913.

Владимиру Јовановићу, учитељу у Рановцу (пожаревачки), 15 дана.
— ПБр. 18736 од 5-X-1913.

Владимиру К. Петровићу, учитељу у Лесковцу (врашки), 20 дана.
— ПБр. 19469 од 16-X-1913.

Леносави Грујићки, учитељици у Бивољу (крушевачки), 15 дана. —
ПБр. 19935 од 9-X-1913.

Милеви Јелићки, учитељици у Текији (крајински), 15 дана. — ПБр.
20261 од 15-X-1913.

Милени Лукићки, учитељици у Брису (крушевачки), месец дана. —
ПБр. 18949 од 5-X-1913.

Јанаћку Голубовићу, учитељу у Падежу (крушевачки), 7 дана. — ПБр.
19675 од 10-X-1913.

Милосаву Јовановићу, учитељу у Десићу (подрински), 3 дана. — ПБр.
10412 од 15-X-1913.

Никосави Поповићки, учитељици у Корбевцу (врашки), 7 дана. —
ПБр. 20986 од 16-X-1913.

- Лубинки Арсовићевој, учитељици у Јасикову (пожаревачки), 15 дана. — ПБр. 20962 од 20-X-1913.
- Радмили Томићевој, учитељици у Придворици (смедеревски), 5 дана. — ПБр. 19406 од 20-X-1913.
- Даница Ђурићевој, учитељици у Гроцкој (београдски), 12 дана. — ПБр. 20892 од 20-X-1913.
- Томи Јевтићу, учитељу у Радичевцу (тимочки), 10 дана. — ПБр. 20991 од 20-X-1913.
- Михаилу Спасићу, учитељу у Грбицама (крагујевачки), 8 дана. — ПБр. 19591 од 13-X-1913.
- Милану Димитријевићу, учитељу у Брачину (крушевачки), 10 дана. — ПБр. 19677 од 14-X-1913.
- Миласаву Арсовићу, учитељу у Миланци (чачански), 10 дана. — ПБр. 19683 од 15-X-1913.
- Илији Ђорићу, учитељу у Вел. Плани (смедеревски), 10 дана. — ПБр. 19707 од 15-X-1913.
- Стојану Петровићу, учитељу у Ражњу (крушевачки), три дана. — ПБр. 19676 од 15-X-1913.
- Живану Деспотовићу, учитељу у Наталинцима (крагујевачки), четири дана. — ПБр. 20175 од 15-X-1913.
- Радивоју Ристићу, учитељу у Беловићу (подрински), 5 дана. — ПБр. 20239 од 15-X-1913.
- Јовану Живковићу, учитељу у Јабуковцу (крајински), 10 дана. — ПБр. 20112 од 15-X-1913.
- Цветку Лубеновићу, учитељу у Грделици (врањски), 7 дана. — ПБр. 20541 од 15-X-1913.
- Павлу Тодоровићу, учитељу у Миријеву (пожаревачки), три дана. — ПБр. 20501 од 15-X-1913.

РАСПУСТИ

Г. Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је распуст :
у Александровцу (крушевачки), седам дана, због бербе. — ПБр. 19383 од 7-X-1913.

ОДЛУКЕ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

— На основи чл. 40 закона о народним школама, Г. Министар Просвете и Црквених Послова одлучио је, да се учитељима и учитељицама народних школа, који су у 1912—1913 години школској радили у тежим местима изда према категоријама одређена им награда за месеце јануар, фебруар, март и април о. г. ако су за то време били у местима своје дужности. Ове ће се награде издати и оним учитељима и учитељицама који за поменуто време нису били у местима своје дужности, ако су одсуствовали по одобрењу Министарства или због тога што су били на војној дужности. Школски надзорници и окружни школски одбори послаће списак свих учитеља и учитељица, којима према овој одлуци треба издати награду. — ПБр. 13931 од 29-VIII-1913.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

— У вези са својом одлуком ПБр. 13164 од 24 августа о. г. Г. Министар Просвете и Црквених Послова одлучио је, да дужност заступника ректора Богословије Св. Саве прими г. Михаило Ивковић, професор те школе. — ПБр. 19019 од 14-IX-1913.

— На основи чл. 4 и 141 закона о средњим школама, Г. Министар Просвете и Црквених Послова одлучио је, да се ученице пријављене за упис од I до VI разреда приватне женске гимназије у Крушевцу, приме за редовне ученице државне гимназије у Крушевцу. — ПБр. 18069 од 29 септембра 1913.

— На основи чл. 100 у вези са чл. 98 закона о средњим школама Г. Министар Просвете и Црквених Послова поставио је, одлуком ПБр. 20333 од 10 октобра о. г., чланове и заменике у сталној испитној комисији за полагање професорског испита, за трогодишњи испитни период (1913—1914, 1914—1915, 1915—1916 школску годину):

A. Општи испит. I За предмете под б) чл. 113 закона о средњим школама. Чланови: Јован Миодраговић, професор у пензији; Љубомир Протић, управитељ женске учитељске школе; др. Миливоје Јовановић, надзорник народних школа за град Београд; Светислав Максимовић, професор Прве Гимназије; др. Стеван Окаповић, професор женске учитељске школе и др. Вићентије Ракић, стални доцент Универзитета. **II За предмете под г) чл. 113 закона о средњим школама. Чланови:** Михаило Бобић, директор Четврте Гимназије; Миливоје Симић, директор II гимназије; др. Светолик Стевановић, директор Прве Гимназије; Димитрије Тричковић, управитељ Више Женске Школе; Сретен Ј. Стојковић, директор у пензији; Хенрик Лилер, директор Треће Гимназије и Петар А. Тина, директор Реалке.

За испитиваче предмета поменутих у тачкама а) и в) чл. 113 закона о средњим школама, узимаће се по потреби заменици из одељка Б. под I, III и IV.

B. Стручни испит. I За српски језик и књижевност. Чланови: Љубомир Стојановић, академик, др. Александар Белић, Павле Поповић и др. Јован Скерлић, професори Универзитета. **Заменици:** Гаврило Јовановић, професор Прве Гимназије; Миливоје Башић, професор Треће Гимназије; Јеремија Живановић, професор Друге Гимназије; Драгутин Костић, професор Богословије Св. Саве и Живко Стевановић, професор Друге Гимназије.

II За латински и грчки језик са књижевношћу. Чланови: др. Никола Вулић, др. Василије Ђерић, професори Универзитета и др. Веселин Чајкановић, стални доцент Универзитета. **Заменици:** Стеван Фотић и Илија Лалевић, професора Друге Гимназије.

III За немачки језик и књижевност. Чланови: Хенрик Лилер, директор Треће Гимназије; др. Милош Тривунац и др. Милан Ђурчин, стални доценти Универзитета. **Заменици:** Јован Марјански, професор Треће Гимназије и Јован Капрга, професор Друге Гимназије.

IV За француски језик и књижевност. Чланови: Богдан Поповић, професор и др. Урош Петровић, стални доцент Универзитета. **Заменици:** Владислав Вулићевић, професор Друге Гимназије; Милан Вујановић, професор Треће Гимназије; Тјешмир Старчевић, професор Реалке и Светислав Петровић, професор Прве Гимназије.

V За руски језик и књижевност. Чланови: др. Александар Белић, професор и др. Радован Кошутић, стални доцент Универзитета.

VI *За земљопис.* Чланови: др. Јован Цвијић, професор Универзитета; Сава Антоновић, директор у пензији; др. Павле Вујевић и др. Јевто Дедијер, стални Доценти Универзитета и Никола Лазић, директор Женске Гимназије. Заменик: Риста Николић, професор Богословије Св. Саве.

VII *За српску и општу историју.* Чланови: др. Драгољуб Павловић, професор Универзитета; Јован Н. Томић, библиотекар Народне Библиотеке; др. Никола Вулић, др. Станоје Станојевић и др. Јован Радоњић, професори Универзитета. Заменици: Павле Софрић, професор Четврте Гимназије; др. Михаило Р. Поповић, помоћник библиотекара Народне Библиотеке; Михајло Ј. Ђорђевић, професор Прве Гимназије и Владимир Радојевић, професор Друге Гимназије.

VIII *За јестаственицу.* Чланови: Јован М. Жујовић, академик; др. Светолик Радовановић, Сава Урошевић и др. Живојин Ђорђевић, професори Универзитета; Миливоје Симић, директор Друге Гимназије; др. Светолик Стевановић, директор Прве Гимназије; др. Недељко Кошанин и др. Иван Ђаја, стални доценти Универзитета. Заменици: Петар Ст. Павловић, професор Друге Гимназије; Живојин Јуришић, професор Реалке; др. Данило Катић, професор Треће Гимназије; др. Владимир К. Петковић, професор Богословије Св. Саве, Душан Стојичевић, професор Прве Гимназије и Никола Ранојевић, професор Друге Гимназије.

IV *За математику.* Чланови: др. Богдан Гавриловић и др. Михаило Петровић, професори Универзитета и Петар А. Типа, директор Реалке. Заменик: Илија Н. Ђукановић, професор Прве Гимназије.

X *За физику.* Чланови: Ђорђе М. Станојевић, професор Универзитета; Коста Стојановић, пређашњи професор Универзитета; др. Стеван Марковић, професор и др. Милорад Поповић, стални доцент Универзитета; Заменици: Јеленко Михајловић, професор Реалке; Максим Трпковић, професор Друге Гимназије и Милан Дуклић, професор Прве Гимназије.

XI *За нацртну геометрију.* Чланови: Јосиф Ковачевић, директор у пензији и Петар Бајаловић, стални доцент Универзитета.

XII *За механику.* Чланови: др. Милан Арновљевић и др. Милутин Миланковић, професори Универзитета.

XIII *За хемију.* Чланови: Сима Лозанић, професор Универзитета; др. Марко Т. Лeko, професор Велике Школе у пензији; др. Миливоје С. Лозанић и др. Милоје Стојљковић, стални доценти Универзитета.

XIV *За психологију, логику и историју филозофије.* Чланови: др. Бранислав Петронијевић, професор и др. Драгиша Ђурић, стални доцент Универзитета. Заменици: др. Миливоје Н. Јовановић, надзорник народних школа за Београд и Светислав М. Максимовић, професор Прве Гимназије.

XV *За педагогику с методиком.* Чланови: Јован Мнодраговић, професор у пензији; Љрбомир Протић, управитељ женске учитељске школе; Светислав М. Максимовић, професор Прве Гимназије; др. Стеван М. Окановић, професор женске учитељске школе и др. Вићентије Ракић, стални доцент Универзитета.

— По препоруци Универзитетске Управе и Савета Правничког факултета, Г. Министар Просвете и Црквених Послова одлучно је да се Теорија Грађанског Судског Поступка, од г.г. Андре Ђорђевића и др. Драгољуба Аранђеловића, штампа о државном трошку, као уџбеник Универзитета.
— ПБр. 19334 од 18-X-1913.

ШКОЛСКИ СРЕЗОВИ У НОВИМ КРАЈЕВИМА И СТАРИМ ГРАНИЦАМА СРБИЈЕ

А) Нови крајеви

Господин Министар Просвете и Црквених Послова на основу чл. 54. закона о народним школама решењем својим ПБр. 20671 од 1 октобра 1913 одлучио је да подела *школских срезова* за надзорнике народних школа, у *новим крајевима* до даље наредбе, буде овака:

- 1 у **Витољској области**: 1. *Школски срез битољски* са седиштем у Битољу обухвата политички срез битољски без града Битоља;
 2. *Школски срез иелагониски* са седиштем у Битољу обухвата град Битољ и политички срез флорински округа битољског;
 3. *Школски срез прилепски* са седиштем у Прилепу обухвата град Прилеп и политички срез прилепски округа битољског;
 4. *Школски срез охридски* са седиштем у Охриду обухвата Охрид и политички срез охридски округа битољског;
 5. *Школски срез преспански* са седиштем у Ресну обухвата политички срез преспански округа битољског;
 6. *Школски срез крушевски* са седиштем у Крушеву обухвата политички срез крушевски округа битољског;
 7. *Школски срез дебарски* са седиштем у Дебру обухвата Дебар и политички срез горњодебарски округа дебарског.

II у **Врегалничкој области**: 8. *Школски срез велески* са седиштем у Велесу обухвата Велес и половину политичког среза велеског округа скопског;

9. *Школски срез овчепољски* са седиштем у Велесу обухвата другу половину политичког среза велеског округа скопског и политички срез светониољски округа штипског;

10. *Школски срез тиквешки* са седиштем у Кавадару обухвата политички срез неготински округа кавадарског;

11. *Школски срез ђевђелиски* са седиштем у Ђевђелији обухвата политички срез ђевђелиски округа кавадарског;

12. *Школски срез дојрански* са седиштем у Дојрану обухвата политички срез валандовски округа кавадарског;

13. *Школски срез штипски* са седиштем у Штипу обухвата Штип и политички срез штипски округа штипског;

14. *Школски срез радовишки* са седиштем у Радовишту обухвата политички срез радовишки округа штипског;

15. *Школски срез кочански* са седиштем у Кочану обухвата политички срез кочански округа штипског;

16. *Школски срез малешки* са седиштем у Берову обухвата политички срез малешки округа штипског.

III у **Косовској области**: 17. *Школски срез звечански* са седиштем у Митровици обухвата Митровицу и политичке срезове: митровички округа новопазарског и вучитрнски округа приштевског;

18. *Школски срез рашки* са седиштем у Новом Пазару обухвата Нови Пазар и политичке срезове: новопазарски и сјенички округа новопазарског;

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

19. Школски срез полимски са седиштем у Пријепољу обухвата политичке срезове: пријепољски и нововарошки;

20. Школски срез шарпланински са седиштем у Призрену обухвата Призрен и политички срез шарпланински округа призренског;

21. Школски срез подгорски са седиштем у Призрену обухвата политичке срезове: подгорски, подримски и горски округа призренског;

22. Школски срез неродимски са седиштем у Феризовићу обухвата политичке срезове: феризовићски округа приштевског и качанички округа скопског;

23. Школски срез грачанички са седиштем у Приштини обухвата Приштину и политичке срезове: приштевски и лапски округа приштевског;

24. Школски срез гњилански са седиштем у Гњилану обухвата политички срез гњилански округа приштевског.

IV у Скопској области: 25. Школски срез скопски I са седиштем у Скопљу обухвата половину града Скопља и половину политичког среза скопског округа скопског;

26. Школски срез скопски II са седиштем у Скопљу обухвата другу половину града Скопља и другу половину политичког среза скопског округа скопског;

27. Школски срез кратовски са седиштем у Кратову обухвата политички срез кратовски округа кумановског;

28. Школски срез кривопаљаначки са седиштем у Кривој Паланци обухвата политички срез кривопаљаначки округа кумановског;

29. Школски срез кумановски са седиштем у Куманову обухвата Куманово и политички срез кумановски округа кумановског;

30. Школски срез прешевски са седиштем у Прешеву обухвата политички срез прешевски округа кумановског;

31. Школски срез поречки са седиштем у Броду обухвата политички срез бродски округа тетовског;

32. Школски срез кичевски са седиштем у Кичеву обухвата политички срез горњополошки округа тетовског;

33. Школски срез гостиварски са седиштем у Гостивару обухвата политички срез гостиварски округа тетовског;

34. Школски срез тетовски са седиштем у Тетову обухвата Тетово и политички срез доњополошки округа тетовског;

35. Школски срез галички са седиштем у Галичнику обухвата политички срез рекански округа дебарског.

Б) Старе границе Србије

На основи чл. 27. тач. 3. финансиског закона за 1913 годину и чл. 73. закона о народним школама, Г. Министар Просвете и Црквених Послова решењем својим ПБр. 24892 од 1 новембра 1913 године одлучио је:

да се народне школе у старим границама Србије поделе на ове надзорничке школске срезове:

I У округу београдском: 1. Школски срез грочански са седиштем у Београду обухватиће све школе у политичком срезу грочанском са 30 наставника и ове школе политичког среза врачарског са 19 наставника: у Вишњици (2), Великом Селу (1), Сланцима (1), Ми-

ријеву (2), Кумодражу (2), Малом Мокром Лугу (1), Винчи (1), Белом Поточу (1), Зуцама (1), Бањици (1), Чукарици (3), Жаркову (3).

Свега одељења 49.

2. Школски срез *посавски* са седиштем на Умци обухватиће све школе политичког среза *посавског* са 37 наставника, и ове школе политичког среза *врачарског* са 13 наставника: у Жолезнику (2), Кнежевцу (1), Пиносави (1), Реснику (3), Рипњу (4) и Рушњу (2).

Свега одељења 50.

3. Школски срез *колубарски* са седиштем у Лазаревцу обухватиће све школе политичког среза *колубарског* са 32 наставника, и ове школе политичког среза *космајског* са 10 наставника: у Иванчи (4), Дрлуци (1), Сибници (3) и Раниловићу (2).

Свега одељења 42.

4. Школски срез *космајски* са седиштем у Младеновцу обухватиће све школе политичког среза *космајског* сем школа у Иванчи, Дрлуци, Сибници и Раниловићу.

Свега одељења 44.

II У округу *ваљевском*: 1. Школски срез *подгорски* са седиштем у Ваљеву обухватиће све школе политичких срезова: *ваљевског* са 21 наставником и *подгорског* са 21 наставником.

Свега одељења 42.

2. Школски срез *колубарско-тамнавски* са седиштем у Мионици обухватиће све школе вароши Ваљева са 14 наставника, све школе политичког среза *колубарског* са 23 наставника, и ове школе политичког среза *тамнавског* са 10 наставника: у Лајковцу (1), Јабучју (3), Радљеву (4) и Бајевцу (2).

Свега одељења 47.

3. Школски срез *посаво-тамнавски* са седиштем у Обреновцу обухватиће све школе политичког среза *посавског* са 28 наставника и ове школе политичког среза *тамнавског* са 23 наставника: у Бананима (2), Баталагама (1), Борку (2), Врелу (4), Вукони (2), Докмиру (1), Новацима (1), Паљусима (1), Памбуковици (2), Тврдојевцу (2), Туларима (1) и Убу (4).

Свега одељења 51.

III. У округу *врањском*: 1. Школски срез *ичињски* са седиштем у Врању обухватиће све школе политичких срезова: *масуричког* са 14 наставника и *ичињског* са 24 наставника.

Свега одељења 38.

2. Школски срез *врањски* са седиштем у Врању обухватиће све школе у вароши Врању са 17 наставника, све школе политичког среза *пољаничког* са 8 наставника и ове школе политичког среза *лесковачког* са 11 наставника: у Великој Грабовници (1), Винарцу (1), Губеревцу (2), Манојловцу (1), Мрштану (2), Ораовици (2), Турековцу (2).

Свега одељења 36.

3. Школски срез *лесковачки* са седиштем у Лесковцу обухватиће све школе у вароши Лесковцу са 25 наставника и све школе у срезу *власотиначком* са 24 наставника.

Свега одељења 49.

4. Школски срез *јабланички* са седиштем у *Лесковцу* обухватиће све школе политичког среза *јабланичког* са 21 наставником и ове школе политичког среза *лесковачког* са 17 наставника: у *Баблчки* (1), *Богојевцу* (1), *Брестовцу* (2), *Бунуши* (2), *Великом Трџану* (2), *Јањуши* (2), *Орашцу* (1), *Печењевцу* (3), *Прибоју* (1), *Разгсјни* (2).
Свега одељења 38.

IV У округу *крагујевачком*: 1. Школски срез *крагујевачки I* са седиштем у *Крагујевцу* обухватиће све школе вароши *Крагујевца* са 26 наставника и ове школе политичког среза *крагујевачког* са 21 наставником: у *Доњој Сабанти* (2), *Мечковцу* (2), *Горњим Крчмарима* (1), *Доњим Крчмарима* (1), *Ботуњу* (3), *Кијеву* (1), *Жировници* (2), *Брзану* (4), *Баточини* (4) и *Петровцу* (1).

Свега одељења 47.

2. Школски срез *јасенички* са седиштем у *Аранђеловцу* обухватиће ове школе политичког среза *јасеничког* са 50 наставника: у *Аранђеловцу* (4), *Бањи* (3), *Белосавцима* (2), *Божурњи* (2), *Брезовцу* (1), *Буковику* (2), *Винчи* (2), *Врбици са Мисаџом* (4), *Вукосавцима* (2), *Гарашима* (1), *Г. Трешњовици* (2), *Загорици* (1), *Јеленцу* (1), *Јеловику* (1), *Копљарима* (2), *Липовцу* (1), *Марковцу* (2), *Маскару* (1), *Овсишту* (2), *Орашцу* (2), *Пласковцу* (1), *Стојнику* (2), *Тополи са Крћевцем* (7) и *Шаторњи* (2).

Свега одељења 50.

3. Школски срез *лепенички* са седиштем у *Рачи* обухватиће ове школе среза *лепеничког* са 44 наставника: у *Бадњевцу* (2), *Губеревцу* (1), *Ђурђеву—Барама* (2), *Бошњанима* (2), *Вишеvcу* (2), *Жабарима* (3), *Јунковцу* (2), *Клоки* (2), *Лапову* (8), *Мишавцу* (3), *Наталицима* (3), *Рачи* (6), *Саранову* (3), *Сепцима* (2), *Црном Калу* (1), *Шумама* (2).

Свега одељења 44.

4. Школски срез *гружански* са седиштем у *Крагујевцу* обухватиће све школе политичког среза *гружанског* са 51 наставником.
Свега одељења 51.

5. Школски срез *крагујевачки II* са седиштем у *Крагујевцу* обухватиће ове школе политичког среза *крагујевачког* са 20 наставника: у *Светлићу* (1), *Чумићу* (4), *Лужници* (3), *Пајазитову* (1), *Церовцу* (2), *Нол. Милановцу* (1), *Десимировцу* (2), *Цветојевцу* (2), *Ренику* (2), *Јовановцу* (2); ове школе политичког среза *јасеничког* са 10 наставника: у *Влакчи* (2), *Котражи* (1), *Страгарима* (2), *Љубичевцу* (1), *Маслошеву* (2), *Блазнави* (2) и ове школе политичког среза *лепеничког* са 11 наставника: у *Јарушицама* (2), *В. Крчмару* (1), *Сипићу* (2), *Трнави* (5) и *М. Крчмару* (1).

Свега одељења 41.

V У округу *крајинском*: 1. Школски срез *неготински* са седиштем у *Неготину* обухватиће све школе политичког среза *неготинског* са 55 наставника.

Свега одељења 55.

2. Школски срез *кључки* са седиштем у *Кладову* обухватиће све школе политичког среза *кључког* за 36 наставника.

Свега одељења 36.

3. Школски срез крајински са седиштем у Неготину обухватиће све школе политичког среза крајинског са 35 наставника.

Свега одељења 35.

4. Школски срез иоречки са седиштем у Д. Милановцу обухватиће све школе у политичком срезу иоречком са 28 наставника.

Свега одељења 28.

5. Школски срез брзоаланачки са седиштем у Јабучковцу обухватиће све школе у политичком срезу брзоаланачком са 38 наставника

Свега одељења 38.

VI У округу крушевачком: 1. Школски срез расински са седиштем у Крушевцу обухватиће све школе у Крушевцу са 15 наставника и ове школе политичког среза расинског са 28 наставника: у Бивољу (3), Вел. Врбници (3), Глободеру (2), Гор. Степошу (1), Дворанима (3), Јабланици (2), Лаћиследу (1), Ломници (1), Мајдеву (3), Макрешанима (2), Мачковцу (1), Мешеву (1), Наупари (1), Печељевцу (2), Читлуку (2).

Свега одељења 43.

2. Школски срез ражањски са седиштем у Ражњу обухватиће све школе политичког среза ражањског са 28 наставника и ове школе у политичком срезу расинском са 16 наставника: у Рибарима (2), Вел. Шилеговцу (4), Каонику — Ђлису (4), Гаглову (2), Обилићеву (2), Граду Сталаћу (2).

Свега одељења 44.

3. Школски срез трстенички са седиштем у Трстенику обухватиће све школе политичког среза трстеничког са 36 наставника и ове школе у политичком срезу расинском са 13 наставника: у Коњусима (3), Падежу (2), Крвавици (1), Белим Водама (2), Кукљиву (2), Јасиви (2), Шавцу (1).

Свега одељења 49.

4 Школски срез жуписко-копаонички са седиштем у Брцу обухватиће све школе у политичким срезovima: жуписком са 18 наставника и копаоничком са 11 наставника. Свега одељења 29.

VII У округу моравском: 1. Школски срез ресавски са седиштем у Свилајци обухватиће све школе у политичким срезovima: деспотовачком са 18 наставника и ресавском са 32 наставника.

Свега одељења 50.

2. Школски срез параћински са седиштем у Параћину обухватиће све школе у вароши Тузрији са 8 наставника, све школе политичког среза параћинског са 28 наставника и ове школе политичког среза темнићског са 11 наставника: у Рашевници (2), Поточцу (2), Својинову (1), Обрежу (4), Избеници (1), Орашју (1).

Свега одељења 47.

3. Школски срез левачки са седиштем у Варварину обухватиће ове школе политичког среза темнићског са 22 наставника: у Бачини (4), Бошњанима (2), Варварину (4), Д. Катуну (2), Катуну (3), Д. Крчину (4), Залоговцу (2), Маскару (1), и ове школе политичког среза левачког са 26 наставника: у Белушићу (1), Драгову (4), Жупаневцу (2), М. Дренови (1), Опарићу (2), Пољни (2), Превешти (2), Реновцу (4), Рилцу (2), Секуричу (2), Течићу (3), Цикоту (1).

Свега одељења 48.

4. Школски срез белички са седиштем у Јагодина обухватиће све школе политичког среза беличког без Јагодине са 42 наставника и ове школе политичког среза левачког са 7 наставника: у Вел. Сугубини (1), Г. Сабанти (1), Слагини (1), Ратковићу (2), Пчелици (2). Свега одељења 49.

VIII У округу нишком: 1. Школски срез бањски са седиштем у Соко-Бањи обухватиће све школе политичких срезова: бањског са 20 наставника и серљичког са 14 наставника, и ове школе политичког среза нишког са 12 наставника: у Миљковцу (2), Каменици (2), Кнез-Селу, (1), Доњем Матејевцу (1), Сићеву (2), Малчи (2), Островици (2).

Свега одељења 46.

2. Школски срез нишки са седиштем у Нишу обухватиће све школе вароши Ниша са 34 наставника и ове школе у политичком срезу нишком са 22 наставника: у Великом Вртопу (1), Великом Крчмиру (1), Габровцу (1), Гаџин-Хану (2), Горњем Барбешу (1), Горњем Душнику (2), Гркињи (1), Јагличју (1), Јелашници (3), Лиџу (2), Међурову (1), Горњем Међурову (1), Првој Кутини (1), Студеници (2), Ђелијама (1), Хуму (1).

Свега одељења 56.

3. Школски срез алексиначки са седиштем у Алексинцу обухватиће све школе политичких срезова: алексиначког са 22 наставника без Алексинца и моравског са 23 наставника.

Свега одељења 45.

IX У округу пиротском: 1. Школски срез белоаланачки са седиштем у Белој Паланци обухватиће све школе вароши Пирота са 19 наставника и све школе политичких срезова: белоаланачког са 15 наставника и лужничког са 19 наставника.

Свега одељења 53.

2. Школски срез нишавски са седиштем у Пироту обухватиће све школе политичког среза нишавског са 41 наставником. Свега одељења 41.

X У округу подринском: 1. Школски срез мачвански са седиштем у Богатићу обухватиће ове школе политичког среза мачванског са 48 наставника: у Дреповцу (3), Шеварицама (2), Причиновићу (2), Табановићу (2), Белотићу, (1), Дубљу (2), Узвећу (2), Метковићу (1), Бадовинцима (4), Клењу (3), Богатићу (4), Црнобарском Салашу (2), Глоговцу (2), Совљаку (1), Првој Бари (3), Глушцима (2), Бановом Пољу (2), Раденковићу (1), Ноћају (2), Ноћајском Салашу (2), Митровици (1), Засавици (2), Рављу (2).

Свега одељења 48.

2. Школски срез крупањски са седиштем у Крупању обухватиће све школе политичких срезова: азбуковачког са 20 наставника и рађевског са 19 наставника. Свега одељења 39.

3. Школски срез јадрански са седиштем у Лозници обухватиће све школе у политичком срезу јадранском са 45 наставника.

Свега одељења 45.

4. Школски срез иоцерски са седиштем у Шапцу обухватиће све школе у политичком срезу посавско-тамнавском са 30 наставника

www.unibg.rs Све школе у политичком срезу *поцерском* са 16 наставника: у Варни (2), Врањској (1), Драгојевцу (1), Јевремовцу (1), Криваји (3), Малој Врањској (1), Накучанима (3) и Охриду (4).

Свега одељења 46.

5. Школски срез *шабачки* са седиштем у *Шапцу* обухватиће све школе вароши *Шапца* са 24 наставника и ове школе политичког среза *поцерског* са 7 наставника: у Добрићу (2), Пуљковићу (1), Десићу (2) и Метковићу (2) и ове школе политичког среза *мачванског* са 15 наставника: у Белој Реци (1), Петковици (1), Прњавору (3), Рибарима (2), Липолисту (3), Змињаку (2), Сленичевићу (1), Штитару (2).

Свега одељења 46.

XI У округу *пожаревачком*: 1. Школски срез *пожаревачки I* са седиштем у *Пожаревцу* обухватиће све школе вароши *Пожареваца* са 19 наставника и ове школе политичког среза *пожаревачког* са 30 наставника: у Костоцу (2), Дрмљу (1), Дубравици (2), Врларцима (2), Петки (2), Кленовнику (2), Батовцу (1), Бабушници (1), Ђириковцу (2), Верању (1), Брежању (2), Братинцу (1), Барама (2), Касидолу (1), Жгвици (1), Трњану (2) и Смољинцу (5).

Свега одељења 49.

2. Школски срез *моравски* са седиштем у *Жабарима* обухватиће све школе политичког среза *моравског* са 44 наставника.

Свега одељења 44.

3. Школски срез *пожаревачки II* са седиштем у *Пожаревцу* обухватиће ове школе у политичком срезу *пожаревачком* са 26 наставника: у Драговцу (2), Салаковцу (2), Лучици (2), М. Црнићу (2), Шапини (3), Пругову (1), Крављем Долу (1), Божовцу (1), Пољани (4), Батуши (2), Топоници (2), Кули (2), В. Селу (2), и ове школе у политичком срезу *млавском* са 15 наставника: у Кобиљу (2), Манастирици (2), Црљенцу (2), Рапанцу (3), Старчеву (2), Дубочкој (1), Трнавчи (1) и В. Поповићу (2).

Свега одељења 41.

4. Школски срез *млавски* са седиштем у *Петровцу* обухватиће све школе у политичком срезу *млавском*, изузев оних које су поменуто у школском срезу *пожаревачком II*, са 44 наставника.

Свега одељења 44.

5. Школски срез *хомољски* са седиштем у *Жагубици* обухватиће све школе у политичком срезу *хомољском* са 33 наставника.

Свега одељења 33.

6. Школски срез *рамски* са седиштем у *В. Градишту* обухватиће све школе политичког среза *рамског* са 44 наставника.

Свега одељења 44.

7. Школски срез *браничевски* са седиштем у *Кучеву* обухватиће све школе политичких срезова: *голубачког* са 21 наставником и *звничког* са 27 наставника.

Свега одељења 48.

XII У округу *рудничком*: 1. Школски срез *љубићки* са седиштем у *Г. Милановцу* обухватиће све школе вароши *Г. Милановца* са 11 наставника и све школе политичког среза *љубићског* са 31

наставником и ове школе из среза таковског: у Љутовници (2), Такову (2) и Мајдану (2).

Свега одељења 48

2. Школски срез руднички са седиштем на Руднику обухватиће све школе политичких срезова: качерског са 22 наставника и таковског са 20 наставника, сем школа у Љутовници, Такову и Мајдану. Свега одељења 42.

XIII У округу смедеревском: 1. Школски срез подунавски са седиштем у Смедереву обухватиће све школе вароши Смедерева са 41 наставника, све школе политичког среза подунавског са 35 наставника и школе у Селевцу среза јасничког са 5 наставника.

Свега одељења 51

2. Школски срез јасенички са седиштем у Паланци обухватиће све школе политичког среза јасеничког са 61 наставником, изузев школе у Селевцу.

Свега одељења 61.

3. Школски срез орашки са седиштем у В. Орашју обухватиће све школе полиничког среза орашког са 55 наставника.

Свега одељења 55.

XIV У округу тимочком: 1. Школски срез бољевачки са седиштем у Бољевцу обухватиће ове школе политичког среза бољевачког са 38 наставника: у Бачевици (2), Боговини (2), Бољевцу (4), Валакоњу (4), Врбовцу (2), Добром Пољу (1), Јабланици (2), Кривом Виру, (3), Ласову (2), Лукову (2), Малом Извору (2), Оснију (3), Планиници (2), Подгорцу (5) и Савинцу (2).

Свега одељења 38.

2. Школски срез заглавски са седиштем у Књажевцу обухватиће све школе политичког среза заглавског са 38 наставника.

Свега одељења 38.

3. Школски срез зајечарски I са седиштем у Зајечару обухватиће ове школе политичког среза зајечарског са 40 наставника: у В. Извору (8), Вражогрнцима (4), Вратарници (3), Гамзиграду (2), Грлишту (3), Лубници (4), Грљану (4), Дон. Белој Реци (2), Заграђу (2), Леновцу (3), Метовници (2), Прлити (1), Шљивару (2).

Свега одељења 40.

4. Школски срез тимочки са седиштем у Зајечару обухватиће све школе вароши Зајечара са 16 наставника, све школе политичког среза тимочног са 18 наставника и ове школе политичког среза зајечарског са 6 наставника: у Николичеву (3) и Звездану (3).

Свега одељења 40.

5. Школски срез зајечарски II са седиштем у Зајечару обухватиће ове школе политичког среза бољевачког са 12 наставника: у Злоту (6), Шарбановцу (4), Сумраковцу (2) и у школама политичког среза зајечарског са 26 наставника: у Бучју (2), Кривељу (4), Бору (3), Оштрељу (2), Горњој Белој Реци (2), Брестовцу (4), Слатини (3), Рготвни (4) и Трнавцу (2).

Свега одељења 38.

XV У округу топличком: 1. Школски срез добрички са седиштем у Прокуљу обухватиће све школе вароши Прокуља са 10 наставника, све школе у политичком срезу добричком са 15 настав-

ника и ове школе у политичком срезу *прокупачком* са 8 наставника: у Житном Потоку (3), Статовцу (1), Малој Плани (2), Д. Речици (1) и Вел. Плани (1).

Свега одељења 33

2. Школски срез *косанички* са седиштем у *Куршумлији* обухватиће све школе политичког среза *косаничког* са 13 наставника и ове школе у политичком срезу *прокупачком* са 20 наставника: у Пребрези (1), Блацу (3), Међуани (2), Драгуши (2), Барбатовцу (3), Белолину (2), Туларима (2), Кошцељу (2), Прекадину (1), Доњ. Топоници (1) и Крушевици (1).

Свега одељења 33.

XVI У округу *ужичком*: 1. Школски срез *рачански* са седиштем у *Ужицу* обухватиће све школе у политичким срезовима: *црногорском* са 11 наставника и *рачанском* са 18 наставника.

Свега одељења 29.

2. Школски срез *златиборски* са седиштем у *Ужицу* обухватиће све школе у политичким срезовима: *златиборском* са 15 наставника, *ужичком* са 17 наставника и *ариљском* са 5 наставника, сем школа у Ариљу.

Свега одељења 37.

3. Школски срез *пожешки* са седиштем у *Пожези* обухватиће све школе у вароши *Ужицу* са 12 наставника и све школе политичког среза *пожешког* са 20 наставника и школе у варошици Ариљу са 5 наставника.

Свега одељења 37.

XVII У округу *чачанском*: 1. Школски срез *чачански* са седиштем у *Чачку* обухватиће све школе вароши *Чачка* са 8 наставника, све школе политичког среза *жичког* са 25 наставника и ове школе среза *трнавског* са 7 наставника: у Паковраћи (1), Јездини (2), Лозници (1), Атеници (1) и Трнави (2).

Свега одељења 40.

2. Школски срез *драгачевски* са седиштем у *Гучи* обухватиће све школе политичког среза *драгачевског* са 29 наставника и ове школе политичког среза *трнавског* са 9 наставника: у Заблаћу (2), Жељевици (3), Слатини (2), Качулици (1) и Ласцу (1).

Свега одељења 38.

3. Школски срез *старовлашки* са седиштем у *Рашкој* обухватиће све школе политичких срезова: *моравичког* са 17 наставника и *студеничког* са 12 наставника.

Свега одељења 29.

НАСТАВА И КУЛТУРА

ГЕОМЕТРИЈСКА ИСПИТИВАЊА ИЗ ТЕОРИЈЕ ПАРАЛЕЛНИХ ЛИНИЈА

од

Николе Лобачевског

ВИВ. ЦАРСКО РУСКОГ ПРАВОГ САВЕТНИКА И РЕД. ПРОФ. МАТЕМАТИКЕ НА УНИВЕРСИТЕТУ У КАЗАНУ.

Превео и ПРИМЕДБЕ ДОДАО

Д-р. Бранислав Петронијевић

Нашао сам у Геометрији извесне несавршености, које држим за разлог што ова наука, у колико није Анализа, до сада није могла учинити ни корака напред из оног стања, у ком нам ју је Евклид оставио. У та несавршенства рачунам нејасност првих појмова о геометријским количинама, начин на који се замисла мерење њихово, и на послетку важну празнину у теорији паралелних, коју нису били у стању до сада да испуне сви напори математичара. Покушаји Лежандрови нису ничега додали овој теорији, пошто је он био приморан да остави једини строги пут, да скрене једним споредним путем и да прибегне помоћним ставовима, чију нужну аксиоматичност безразложно хоће да утврди¹.

Први мој покушај о основима Геометрије објавио сам у „Казанском Веснику“ за 1829 год. У нади да сам одговорио свима захтевима, занимао сам се даље израдом те науке у целини, и објавио сам мој рад у појединим деловима у „Ученим записцима казанског Университета“ за год. 1836, 1837, 1838 под насловом: „Нови основи Геоме-

¹ Лобачевски је неправедан према Лежандру кад тврди, да његова испитивања нису ничега додала теорији паралелних линија. И ако је Лежандр био при крају својих испитивања уверен, да је достигао циљ који је себи при почетку њиховом поставио, на име да докаже пети постулат Евклидов, уверење чију је илузорност први Лобачевски увидео, ипак он је својим испитивањем дошао до ставова, без чије би помоћи тешко Лобачевски увидео илузорност тога уверења. О тим ставовима Лежандровим види примедбу 13 и 15.

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

трије са потпуном теоријом паралелних². Можда обим овог последњег рада смета мојим земљацима да се баве једним таквим предметом, који је изгубио свој интерес после Лежандра. Али држим, да теорија паралелних није смела изгубити пажњу геометара, и с тога сам намеран да овде изложим оно што је битно у мојим истраживањима³,

² Прва радња Лобачевског носи у оригиналу наслов: «О началахъ геометріи», друга: «Новыя начала геометріи съ полною теоріей параллельныхъ». Обе су преведене на немачки под насловом: *Nikolaj Iwanowitsch Lobatschewskij, „Zwei geometrische Abhandlungen. Aus dem russischen übersetzt, mit Anmerkungen und mit einer Biographie des Verfassers von Friedrich Engel“ Leipzig 1898.* Опширни коментар, који је Енгел додао своме преводу, јако олакшава студију Лобачевскове геометрије. Обе расправе изашле су и на руском у целокупном издању Лобачевских дела: «Полное собраніе сочиненій по геометіи Н. И. Лобачевскаго. Изданіе Императорскаго Казанскаго Университета», 2 свеске 1883 и 1886, и то у првој свесци.

³ Делце Лобачевсково, које овде доносимо у српском преводу, изашло је први пут год. 1840 у Берлину на немачком језику под насловом «*Geometrische Untersuchungen zur Theorie der Parallellinien. Von Nicolaus Lobatschewsky, kaiserl. russ. wirkl. Staatsrathe und ord. Prof. der Mathematik bei der Universität Kasan*» (друго факсимил издање Berlin, Mayer & Müller, 1887). Оно је прештампано у оригиналу у другој свесци целокупних геометријских дела Лобачевског.

У овоме спису хтео је Лобачевски на елементаран начин да изложи прве основе своје нове Геометрије и да скрене пажњу страних математичара на своја нова истраживања. У овоме последњем на жалост није успео, његова су испитивања остала непозната страном математичком свету све до седамдесетих година (Лобачевски је рођен 1793 а умро 1856: био је професор и дугогодишњи ректор универзитета у Казану). Само је „*princeps mathematicorum*“ Гаус знао за истраживања Лобачевскога (и он сам био је дошао много раније од овога до сличних погледа, али своја испитивања није публиковао нити их је систематски развио; само кратке напомене налазе се у његовим писмима), али никада о њима није јавно проговорно. Специјално о овоме спису Лобачевскоме Гаус се изразио врло похвално у једном писму упућеном своме пријатељу Шумахеру: «*Jch habe kürzlich Veranlassung gehabt, des Werkchen von Lobatschewski („Geometrische Untersuchungen etc...“) wieder durchzusehen. Es enthält die Grundzüge derjenigen Geometrie, die Statt finden müsste und strenge consequent Statt finden könnte, wenn die Euclidische nicht die wahre ist. ... Sie wissen, dass ich schon seit 54 Jahren (seit 1792) dieselbe Ueberzeugung habe — — —, Materiell für mich Neues habe ich also im Lobatschewsky-schen Werke nicht gefunden, aber die Entwicklung ist auf anderen Wege gemacht, als ich selbst eingeschlagen habe, und zwar von Lobatschewsky auf eine meisterhafte Art in ächt geometrischen Geiste. Ich glaube Sie auf das Buch aufmerksam machen zu müssen, welches Ihnen gewiss ganz exquisiten Genuss gewähren wird*».

Готово у исто доба са Лобачевским пронашао је неевклидову геометрију мађарски математичар Јован Бољај (1802—1860: био је официр у аустријској војсци и син математичара Волфганга Бољаја, школског друга Гаусовог). Бољај је свој проналазак објавио као додатак уџбенику Математике, који је написао његов отац год. 1832. Тај његов кратки (и једини) спис носи наслов: «*Appendix scientiam spatii absolute veram exhibens: a veritate aut falsitate Axiomatis XI Euclidei a priori haud unquam decidenda, independentem: adiecta ad casum falsitatis quadratura circuli geometrica*». Кад је његов отац послао овај спис Гаусу, Гаус је свој одговор отпочео речима, да спис његовог сина не може хвалити, али зато, што кад би га хвално,

примећујући унапред, да на супрот мишљењу Лежандровом све остале носавршености, н. пр. дефиниција праве линије, овде немају места, и без икаквог су утицаја на теорију паралелних.

он би сам себе хвалио, пошто у њему налази резултате, до којих је и сам дошао. Али ни о Бољајевом спису није Гаус у јавности ништа проговорио.

Гаусово познавање дела Лобачевских и Бољајевог међу тим ипак је отргло ове из заборава. Кад је на име год. 1860—63 публикована у целокупним делима Гаусовим кореспонденција његова са Шумахером, математички је свет први пут сазнао за неевклидову Геометрију и њена два творца. Дела Лобачевскога и Бољаја убрзо после тога постала су позната, и литература о неевклидовој геометрији нагло је расла. Год. 1868 публикована је хабилитациона расправа Riemann-ова „Ueber die Hypothesen, die der Geometrie zu Grunde liegen“, у којој је Риман изнео једну нову неевклидску геометрију; год. 1866 превео је француски математичар J. Hoüel овај спис Лобачевског на француски, а год. 1867 превео је и Бољајев спис под насловом „La science absolue de l'espace“ (ново издање A. Hermann, Paris, 1912); а год. 1868 изашла је у „Giornale di Matematica“ славна расправа талијанског математичара E. Beltrami-а „Saggio di interpretazione della geometria non euclidea“. Данас је вредност творевине Лобачевског и Бољаја потпуно призната.

Лобачевски и Бољај ишли су у својим испитивањима од петог постулата Евклидовога одн. од става, који из тог постулата непосредно следује (упор. прим. 18), да се из једне тачке ван једне праве може у равни повући само једна паралелна према тој правој. Од Евклидовога времена (Евклид је живео почетком трећег века пре Христа; његово главно дело носи назив „Елементи“ и састоји се из XIII књига, од којих првих шест садрже Планиметрију) па све до Лобачевског излазили су небројени списи у којима се покушавало, да се докаже овај став о паралелним. Лобачевски је први дошао до уверења, да је његов доказ немогућ и да је могућа једна геометрија, у којој тај став не важи. Површина, у којој важи Лобачевскова геометрија, бесконачна је као и Евклидова раван (одн. даје се као и ова продужити у бесконачност), али за разлику од ове последње она је једна *крива површина*. Риман је (у горе поменутој расправи) показао, да је то површина *негативне* кривине, док је површина кугле, на којој важи Риманова геометрија, крива површина *позитивне* кривине. Риман је ово утврдио на основу Гаусовог појма о кривини површина. Кривина једне криве линије у датој тачци равна је кривини круга, који се у тој тачци највећма додирује са кривом линијом: реципрочна вредност полурадијуса тога круга (круга кривине) је мера кривине криве линије. Кривина једне криве површине у датој тачци зависи од кривине геодетских линија које кроз ту тачку пролазе (геодетске линије су линије најкраћег растојања између две тачке), и мера те кривине по Гаусу је реципрочна вредност продукта полурадијуса кривине оне две геодетске линије, чије кривине преставаљају максималну и минималну вредност (те су две линије управне једна на другу у датој тачци; ако се њихови полурадијуси кривине означе са ρ_1 и ρ_2 и кривина површине са K , биће: $K = \frac{1}{\rho_1 \cdot \rho_2}$).

Ако полурадијуси кривине ρ_1 и ρ_2 имају исти правац, њихов продукт биће позитиван и одговарајућа површина је површина позитивне кривине; ако је њихов правац различан, њихов продукт биће негативан и одговарајућа површина је површина негативне кривине. Ако је K за сваку тачку површине исто, одговарајућа површина је површина *константне* кривине, ако је различито површина је *варијабилне* кривине. Овај Гаусов појам кривине проширио је Риман на n -димензионални простор и на тај начин дошао до најопштије геометрије, која у себи обухвата

Да не бих замарао читаоце множином таквих ставова, чији докази не причињавају никакве тешкоће, ја ћу овде у напред изложити само оне, чије је знање потребно за оно што следује.

n -димензионалне (где n може бити $= 1, 2, 3, 4, \dots$) просторе позитивне, негативне и нулте кривине (ови последњи су евклидовске природе).

Најважније разлике међу поменути трима геометријама дводимензионалног простора су ове. Док се у површини нулте кривине (Евклидовој равни) може из једне тачке ван једне праве повући само једна паралелна, дотле се у Лобачевској површини негативне кривине могу кроз такву тачку повући две паралелне и бесконачно много правих које се са датом правом не секу (упор. прим. 9 и 10), а у Римановој површини позитивне кривине није могуће повући *ниједну* паралелну. Даље, док је збир углова у троуглу у Евклидовој равни *раван* 180° , дотле је тај збир у Лобачевској равни *мањи*, а у Римановој *већи* од 180° . Правим линијама на кривим површинама Лобачевског и Римана називају се њихове геодетске линије, које су праве само у *релативном* смислу, док је једино права линија Евклидове равни права у *апсолутном* смислу.

Из Гаусовог појма кривине површине следују извесне последице од фундаменталне важности за однос геометрија на кривим површинама према овим трима геометријама, при чему ћемо се овде ограничити само на површине константне кривине (пошто има многих математичара, који само такве површине сматрају са дводимензионалне просторе; упор. нпр. В. Russel, „An essay on the foundations of geometry“, 1897. стр. 149 и д.). Ако се у изразу за кривину $K = \frac{1}{\rho_1 \cdot \rho_2}$ било један било

оба полупречника кривине ставе $= \infty$, K ће бити $= 0$. Према томе не само што ће Евклидова раван, у којој су све праве, које полазе из једне тачке, праве у апсолутном смислу, бити површина нулте кривине, него и оне површине код којих геодетске линије, које полазе из једне тачке, нису све праве у апсолутном смислу, преставаће такве површине (тако и н. пр. на површини цилиндра кроз једну тачку пролази само једна апсолутна права, док су остале геодетске линије само за површину цилиндра праве, с погледом на околни простор пак криве; површина цилиндра је дакле површина нулте кривине). Ако је K позитивно или негативно, његова константност може произлазити или из тога, што су оба полупречника кривине за сваку тачку и за све тачке једнаки ($\rho_1 = \rho_2$), или ти полупречници могу за разне тачке бити различни, али њихов производ увек исти ($\rho_1 \cdot \rho_2 = \text{const.}$). У првом случају добијамо две површине, једну позитивне другу негативне кривине, које су исто тако суда *апсолутно хомогене*, као што је то и Евклидова раван, прва од њих је Риманова, друга Лобачевскова раван. У другом случају добијају се површине позитивне и негативне кривине, које нису апсолутно хомогене. На основу Гаусовог појма кривине да се поставити општи став, *да се све површине, које имају исту сталну кривину, дају развити једна на другу*. За две површине каже се да се могу развити једна на другу, ако се једна од њих да *савијањем* или *одвијањем без истегања и раскидања* тако положити на другу, да се обе површине потпуно поклопе (при чему дужине геодетских линија и углови међу њима остају исти). Тако нпр. цилиндар се да одвијањем положити на Евклидову раван тако да се његова површина потпуно поклопа са овом, и обрнуто раван се да савијањем положити око цилиндра тако, да се поклопи са његовом површином. На исти начин да се свака површина позитивне кривине развити на површини кугле и обрнуто, и свака површина негативне кривине на Лобачевској равни. Како при развијању остају дужине геодетских линије непромењене и углови међу њима исти, то очевидно све површине једне исте сталне кривине имају исту геометрију, на свима површинама

1. Права линија поклада се сама са собом у свима положајима. Под овим разумем, да права линија при обртању површине

нудте кривине важи Евклидова, на површинама позитивне кривине Риманова, а на површинама негативне кривине Лобачевскова геометрија.

Али овај идентитет геометрија на разним површинама исте сталне кривине није апсолутан: док се нпр. у Евклидовој равни из сваке тачке могу повући геодетске линије, које су све квалитативно једнаке и свака се да продужити у бесконачност, дотле геодетске линије, које се на површини цилиндра из једне тачке дају повући, нису све квалитативно једнаке (има их три врсте: Евклидова права, Евклидова кружна линија и спиралне линије), нити се све дају продужити у бесконачност. С тога кад се цилиндрична површина развије у раван, она покрива само један ограничени део њен, и обрнуто само се једним ограниченим делом својим да раван развити на цилиндричну површину. Цилиндрична површина реализира дакле само делимично (делмично и у квантитативном и у квалитативном смислу) геометрију Евклидове равни, а то исто важи и за све остале површине нудте кривине. На исти начин дало би се показати и да ниједна од површина позитивне кривине осим кугле и ниједна од површина негативне кривине осим Лобачевскове равни не реализирају потпуно Риманову и Лобачевскову геометрију. С тога Евклидова раван, површина кугле и Лобачевскова раван преставају типичне површине у односу на одговарајуће геометрије, све остале површине имају се сматрати само као разни облици тих површина.

Од површина негативне кривине, које у Евклидовом простору реализирају Лобачевскову геометрију, најважнија је тзв. *псевдосфера*. То је ротациона површина, која постаје кретање криве линије зване *трактрисе* око своје ротационе оsovине (фиг. 1'; трактрисе је крива линија, код које је део тангенте од тачке додира до ротационе оsovине — асимтоте — стална количина). Али псевдосфера није идентична са типичном Лобачевском равни, јер 1) геодетске линије псевдосфере, које полазе из једне тачке, не секу се само у њој, већ и у бесконачно много других тачака, 2) кроз две тачке псевдосфере пролазе бесконачно много геодетских линија, док у равни Лобачевског пролази само једна; 3) геодетске линије псевдосфере прекидају се у сингуларним тачкама њеним, док таквих прекида у Лобачевској равни нема, 4) полупречници кривине псевдосфере варирају од једне тачке до друге, што није случај код Лобачевскове равни (упор. G. Lechalas, „Introduction à la géométrie générale“, 1904, стр. 53). Лобачевскова типична раван има да се замисли као раван, која је у свима правцима бесконачна и која није ни у коме правцу затворена

фиг. 1'

док су све површине негативне кривине у Евклидовом тродимензионалном простору затворено-отворене површине, и могу према томе реализирати само један део Лобачевскове равни. Али не само да ниједна од површина негативне кривине у Евклидовом простору није идентична са типичном површином Лобачевском, него, као што је показао Хилберт (упор. D. Hilbert, „Grundlagen der Geometrie“, 4-te Aufl. 1913, стр. 232) и ниједна од њих није без сингуларитета, т. ј. ниједна од њих не може се *потпуно* развити на типичну Лобачевскову раван. Ова последња је дакле као таква потпуно независна од Евклидовог простора, док се типична површина Риманове геометрије (површина кугле) да конструисати у Евклидовом простору.

Поред површине кугле постоји међу тим још једна површина позитивне кривине, тзв. елиптична раван, за коју важи Риманова геометрија. Та се површина међу тим разликује од свих до сада поменутих површина у томе, што је то површина која има само *једну* страну, док су оне прве *двостране*. Док се на површини кугле

не мења своје место, ако пролази кроз две непокретне тачке у површини⁴.

две геодетске линије (два највећа круга) секу увек у двама тачкама, докле геодетске линије елиптичне површине имају само једну тачку заједничку, и док права линија на површини кугле (и на свима раније поменутиим површинама) дели ту површину на два одвојена дела, докле елиптична површина није једном правом линијом подељена на два одвојена дела. Ми се овде задовољавамо само овим напоменама о особинама елиптичне равни, пошто би нас далеко одвело кад бисмо хтели о њој нарочито говорити.

Од новијих дела о неевклидовој геометрији треба споменути следећа: Н. Liebman, „Nichteuclidische Geometrie“, Sammlung Schubert, Bd. XLIX, 2-te Aufl. 1912; J. L. Coolidge, „The elements of non—euclidean geometry“, 1909; W. Killing, „Einführung in die Grundlagen der Geometrie“ 2 Bde. 1893 и 98; F. Klein „Nichteuclidische Geometrie“, autographierte Vorlesungen, 2 Bde, 1893 (Клајн је увео тзв. пројективни правац у неевклидову геометрију, који међу тим нема дубљег значаја; он је творац и елиптичне геометрије); P. Barbarin, „La géométrie non euclidienne“, 2 ème ed. Scientia № 15. 1907. Бољажев Appendix изложен је у преради у спису „Absolute Geometrie nach J. Bolyai“ од J. Frischauf-a, 1872. Историјски преглед неевклидове геометрије даје В. Bonola „Die nichteuclidische Geometrie, historisch-kritische Darstellung ihrer Entwicklung“ übers. v. H. Liebmann, 1908. На српском о неевклидовој геометрији писали су: V. Varićak, „Prvi osnivači neeuclidiske geometrije“ у „Radu jugoslavenske akademije“ knj. 169, 1907 и К. Стојановић „Принципи нове геомеирије“ прештампано из „Наставника“ (рађено у главном по Фришауфу).

У следећем коментару преводилац је свуда навео изворе који су му послужили за његово објашњење Лобачевсковог текста. У тим се изворима често налазе само индиције за та објашњења. Преводилац је тежио да објашњења своја удесп тако, како ће и читалац, који има само елементарна знања из Математике, моћи разумети текст Лобачевскога. Само при крају коментара налазе се примедбе, које претпостављају извесна знања Анализе (прим. 84 у вези са 64-ом, прим. 86, 87 и 88). Осим тога треба напоменути, да се тригонометријске функције у Лобачевској геометрији не могу дефинисати као односи страна у правоуглом троуглу (или као односи координата круга), пошто у Лобачевској равни нема сличних фигура, већ да су њихове геометријске особине изведене из њихових аналитичких дефиниција (упор. прим. 88).

⁴ Ова дефиниција праве линије покљана се са појмом геодетске линије као линије најкраћег растојања између две тачке на површинама константне кривине. Доста таква једна линија не мења свој положај у одговарајућој површини позитивне, негативне или нулте кривине, ако се при томе површина обрће а остају непокретне две тачке, кроз које таква линија пролази. У „Neue Anfangsgründe“ § 25, стр. 99 дефинише Лобачевски праву линију као линију „која се између две тачке покљана у свима својим положајима“. Ова дефиниција, кад се узме сасвим строго, стоји у сагласности само са појмом апсолутне праве у Евклидовом смислу (види претходну примедбу), јер само ова последња представља једну геодетску линију, чији положај остаје непромењен ма у који простор ставили површину која се обрће.

Дефиниција равни, коју даје Лобачевски у „Neue Anfangsgründe“ § 18, стр. 95, по којој је раван површина, у којој се секу две куглине и вршине описане истим полудирецијом око две сталне тачке, представља *circulus vitiosus*, пошто егзистенција тродимензионалног простора, у коме су кугле, већ претпоставља егзистенција равни.

Ми смо у претходној и овој примедби — а то ћемо чинити и доцније — равном површином назвали како Евклидову типичну површину нулте кривине, тако и типичне површине Лобачевске и Риманове геометрије. Према томе израз раван има у општој геометрији шире значење него у обичној Евклидовој, где она означава само површину чије су све праве линије праве у апсолутном смислу.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

2. Две праве линије не могу се сећи у двама тачкама⁵.

3. Кад се права линија довољно продужи у оба правца, она мора прећи сваку границу, и дели према томе једну ограничену равнину на два дела.

4. Две праве линије, које су управне на истој трећој, не секу се, па ма колико се продужиле⁶.

5. Једна права линија увек сече другу, ако с једне стране њене прелази на другу.

6. Унакрсни углови, код којих су стране једнога продужења страна другог, једнаки су. Ово важи како за равне праволинијске углове, тако и за равне површинске углове.

7. Две праве линије не могу се сећи, ако их трећа пресеца под истим угловима⁷.

8. У праволинијском троуглу леже наспрам једнаких углова једнаке стране, и обратно.

9. У праволинијском троуглу лежи према већој страни и већи угао. У правоуглом троуглу хипотенуза је већа од сваке катете и углови, који леже на њој, оштри су.

10. Праволинијски троугли су конгруентни, ако имају једнаке једну страну и два угла, или две стране и захваћени угао, или две стране и угао према највећој страни или ако су све три стране једнаке.

11. Ако је једна права линија управна на другим двама, које нису с њом у истој равни, онда је она управна на свима правим линијама, које се могу провући кроз заједничку тачку пресека у равни других двеју.

12. Пресек кугле са равнином је круг.

13. Права линија, која је управна на пресеку двеју равни а лежи у једној од њих, управна је на другој равни.

14. У сферном троуглу леже наспрам једнаких страна једнаки углови и обрнуто⁸.

⁵ Овај став не важи у Риманој геометрији, јер се на кугли два највећа круга секу у двама тачкама. Према томе тај је став један постулат, који важи у Евклидовој и Лобачевској Геометрији. Тај се постулат изражава другачије и ставом, да је права линија бесконачна.

⁶ Овај став представља један специјалан случај става 28-ог у I-ој књизи Евклидових елемената.

⁷ Овај став је идентичан са првим делом става I. 28 у Евклиду, од кога је став поменут у претходној примедби један специјалан случај.

⁸ Овај став важи само за сферне троугле чије су стране $< \pi$.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

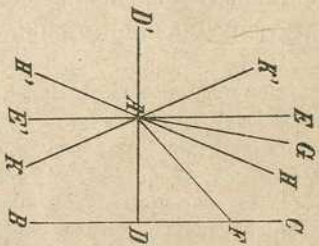
15. Сферни троугли су конгруентни, ако имају једнаке две стране и захваћани угао, или једну страну и углове на њој.

Одавде остали ставови следеју са њиховим објашњењима и доказима.

16. Све праве линије, које полазе у једној равни из једне тачке, могу се у односу на једну дату праву линију у истој равни поделити у две класе, и то у линије које се *секу* и линије које се *не секу*. *Гранична линија* између једне и друге класе тих линија назива се *паралелном датај линији*.

Нека је из тачке А (фиг. 1) на линију ВС спуштена управна AD, на коју је опет повучена управна АЕ. У правом углу EAD или ће се све праве линије, које полазе из тачке А, сећи са линијом DC, као н. пр. AF, или се неке од њих слично управној АЕ, неће сећи са линијом DC.

У неизвесности, да ли је управна АЕ једина линија, која се не сече са DC, ми ћемо претпоставити, да је могуће да има још других линија, н. пр. AG, које се не секу са DC, ма колико биле продужене. При прелазу од линија AF, које се секу, ка линијама AG, које се не секу, морамо наићи на једну линију АН, која је паралелна са DC, на једну граничну линију, на чијој се једној страни ниједна од линија AG не сече са DC,

фиг. 1.

док се на другој страни свака права линија AF сече са линијом DC. Угао HAD између паралелне HA и управне AD назива се *паралелним углом* (угао паралелизма) и њега ћемо овде обележити са Π (p) за $AD = p$. Ако је Π (p) прав угао, онда ће продужење АЕ' управне АЕ бити такође паралелно продужењу DB линије DC. Уз то ћемо још приметити, да у односу на четири права угла, која у тачци А чине управне АЕ и AD и њихова продужења АЕ' and AD', свака права линија, која полази из тачке А, или сама, или бар у своме продужењу, лежи у једноме од два права угла, што се налазе наспрам BC, тако да осим паралелне EE' све остале, ако се с обе стране довољно продуже, морају сећи линију BC.

Ако је Π (p) $< \frac{1}{2} \pi$ онда ће на другој страни управне AD а под истим углом $DAK = \Pi$ (p) лежати још једна линија АК паралелна са продужењем DB линије DC, тако да код ове претпоставке морамо разликовати још *страну паралелизма*. Све остале линије или њихова продужења, у оквиру два права угла што леже наспрам BC, спадају у линије које се секу, ако у оквиру угла $NAK = 2 \Pi$ (p) леже

између паралелних; напротив оне спадају у линије AG које се не секу, ако се налазе на другој страни паралелних AN и AK у отвору угла $EAN = \frac{1}{2} \pi - II(p)$, $E'AK = \frac{1}{2} \pi - II(p)$ између паралелних и управне EE' на AD . На другој страни управне EE' биће на сличан начин продужења AN' и AK' такође паралелна са BC ; остале линије спадају у углу $K'AN'$ у линије које се секу, а у угловима $K'AE$, $H'AE'$ у линије које се не секу⁹.

Према томе при претпоставци $II(p) = \frac{1}{2} \pi$ линије могу бити само или линије које се секу или паралелне; ако се пак претпостави да је $II(p) < \frac{1}{2} \pi$ онда се морају допустити две паралелне, једна на једној друга на другој страни; осим тога морају се остале линије разликовати у линије које се не секу и у линије које се секу. У обома претпоставкама ознака паралелизма је у томе, што линија при најмањем одступању на оној страни, на којој се налази паралелна, постаје линијом

⁹ Став, да се две праве линије управне на трећој не секу, независан је од Евклидовога V-ог постулата. Кад се пође од тог става и негације овог постулата, онда с логичком нужношћу следује горња претпоставка Лобачевског о линијама које се секу и не секу. У ставу 24-ом (види у тексту даље ниже) доказује Лобачевски, да се паралелне линије све више приближују једна другој на страни њиховог паралелизма што се више на тој страни продужују, а из става 33 закључује, да се оне секу у бесконачности одн. да су асимптотичне.

Ставу о конвергенцији паралелних линија одговара став о дивергенцији линија које се не секу, који гласи:

Две праве линије, које се не секу и које нису паралелне, имају једну заједничку управну од које почев све се више удаљују једна од друге што се више продужују.

Овај став налази се доказан код Лобачевског у „*Neue Anfangsgründe*“ § 108, а доказао га је много раније претходник Лобачевског Сахери у своме делу „*Enclides ab omni naevo vindicatus*“ 1733 (превод овог дела изашао је у Fr. Engel и P. Stäckel, „*Die Theorie der Parallellinien von Enklid bis auf Gauss. Eine Urkundensammlung zur Vorgeschichte der nichteuclidischen Geometrie*“, Leipzig 1895). Осим овог налази се код Сахериа доказан и следећи важан став (н. н. м. стр. 104 *Lehratz* XXX):

Права линија, која полази из једне тачке ван једне праве и стоји управно на упрочној ове праве, унутрашња је граница на једној страни паралелизма свих правих линија, које се не секу и нису паралелне а које са датом правом имају једну заједничку управну на истој страни паралелизма.

Тако у фиг. 1 права линија EE' која је $\perp AD$ унутрашња је граница на десној страни паралелизма за све праве AG , које на тој страни не секу AB и нису с њом паралелне а имају заједничку управну са њом на десној страни паралелизма. Тако исто та је управна унутрашња граница сличних правих линија на левој страни паралелизма.

Ако наведена два става о линијама које се не секу и нису паралелне доведемо у везу са горњим ставом Лобачевског и поменутих допунским ставом 24-им онда можемо све праве линије, које у фиг. 1 полазе из тачке A ван праве BC , поделити у следеће четири групе:

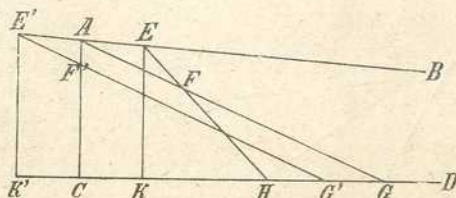
1. Линије које праву BC секу у крижем остојању од тачке D (подножне тачке управне AD), као што су линије AF .

која се сече, тако да, ако је АН паралелно са DC, свака линија AF сече DC ма како мали био угао HAF¹⁰.

17. *Правна линија задржава ознаку паралелизма у свима својим тачкама.*

Нека је АВ паралелна са CD, на којој је АС управна. Ми ћемо посматрати две тачке, које су узете произвољно на линији АВ и њеном продужењу на другој

страни управне. Нека тачка Е лежи на оној страни управне, на којој се сматра да је АВ паралелно са CD. Нека се из тачке Е спусти управна ЕК на CD, затим нека се повуче EF тако да пада у оквир угла BEK. Нека се

фиг. 2.

тачке А и F споје једном правом линијом, чије продужење мора сећи CD негде у G (16. став). Тиме се добоја троугао ACG у који улази линија EF; пошто ова последња не може сећи AC на основу конструкције, а тако исто ни AG и EK по други пут (став. 2.), то ће она морати сећи CD негде у H (став 3.).

Нека је сада E' тачка на продужењу линије АВ и E'K' управна на продужењу линије CD, нека се повуче линија E'F' под тако малим углом AE'F' да сече AC негде у F', затим нека се под истим углом са АВ повуче из А још линија AF', чије ће продужење сећи CD у G (16. став). На тај начин добија се троугао ACG, у који улази продужење линије E'F'; пошто ова линија не сече по други пут AE, али не може сећи ни AG јер је угао BAG = BE'G' (7. став), то ће она морати сећи CD негде у G'.

2. Линије које се *не секу* са правом BC и *конвергирају* са њом. То су две *паралелне* (HN' и KK'), које чине унутрашњу границу линија под 1. на једној страни паралелизма.

3. Линије које се *не секу* са правом BC и *дивергирају* са њом имајући *зједишћу управну* са њом на датој страни паралелизма. Таке су линије н. пр. на десној страни у фиг. 1 AG', оне леже између управне EE' и паралелне HN' и има их *бесконечно много*.

4. Линије које се *не секу* са правом BC и *дивергирају* са њом имајући *зједишћу управну* са њом на другој страни паралелизма. Таке су линије на десној страни у фиг. 1 оне линије које леже између управне EE' и паралелне KK'; и њих има *бесконечно много*.

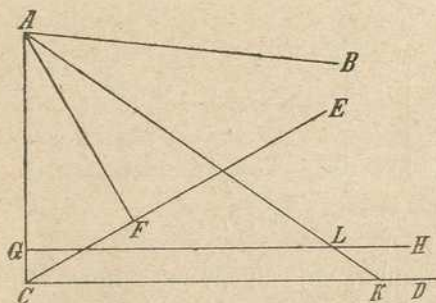
У Евклидовој равни постоје само две групе одговарајућих линија, пошто у њој три последње групе падају уједно, чине групу линије која се не сече са датом правом BC.

¹⁰ На основу ових извођења дају се разликовати две дефиниције паралелних код Лобачевског:

Ма од којих тачака дакле полазиле линије EF и $E'F'$ и ма како мало отступале од линије AB , оне ће ипак увек сећи CD , са којом је AB паралелна¹¹.

18. Две су линије увек узајмно паралелне.

Нека је AC управна на CD (фиг. 3), са којом је AB паралелна, нека се из C повуче линија CE под ма каквим оштрим углом ECD

фиг. 3.

са CD , и нека се из A спусти управна AF на CE , па ће се добити правоугли троугао ACF , у коме је хипотенуза AC већа од катете AF (9-ти став). Начинимо $AF = AG$ и положимо AF на AG , па ће линије AB и FE доћи у положај линија AK и GH , тако да је угао $BAK = FAC$, према томе мора AK сећи линију DC негде у K (16-ти став), чиме постаје троугао AKC , у коме се управна GH сече

са линијом AK у L (3-ћи став) и тиме одређује даљину AL тачке пресека линије AB и CE на линији AB од тачке A .

1. Права линија која је граница линија, које се са датом правом секу и не секу, паралелна је са том правом.

2. Једна права линија паралелна је са другом датом правом ако свака друга права, која полази из исте тачке, при најмањем угаоном отступању на страни дате праве сече ову праву.

Прва дефиниција је очевидно ужа, јер она важи само за паралелне у Лобачевској равни, пошто је у Евклидовој равни паралелна једина права која дату праву не сече. Друга дефиниција међу тим општија је, она обухвата и Евклидов случај. Осим тога само се на основу ове овако схваћене друге дефиниције да увидети оправданост назива паралелних за одговарајуће две праве у Лобачевској равни, иначе би прва дефиниција сама за себе била без икаквог дубљег оправдања и морали бисмо тврдити, да из једне тачке ван једне праве има *бесконачно* много паралелних у Лобачевској равни, као што се то допста и чини од стране многих математичара, који мало воде рачуна о горњим Лобачевским дефиницијама паралелних.

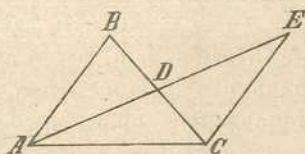
Интересантно је споменути, да је и Гаус дошао до друге дефиниције паралелних и увидео њен општи значај. Види В. Вопола, н. н. м. стр. 71.

¹¹ На основу Лобачевске друге дефиниције паралелних очевидно је, да горњи став важи и за паралелизам у Евклидовој равни. Пошто су пак паралелне линије у овој последњој равни апсолутно идентичне са линијама које се не секу (упор. примедбу 9), пошто се дакле паралелне линије у овом случају могу дефинисати као линије које се не секу (тако их је с правом Евклид дефинисао, в. превод првих шест књига Евклидових „Елемената“ од М. Simona, „Euclid und die sechs planimetrischen Bücher“, 1901, стр. 24) то није потребно њихов паралелизам доказивати за сваку тачку нарочито.

www.unilib.rs Одавде следује, да ће CE увек сећи AB , ма како мали био угао ECD , према томе је CD паралелно са AB . (16-ти став)¹².

19. У праволинијском троуглу сума његова три угла не може бити већа од два права.

Претпоставимо да је у троуглу ABC (фиг. 4) сума његова три угла $\pi + \alpha$, изаберимо у случају неједнакости страна најмању BC , преполовимо је у D , повуцимо из A кроз D линију AD и начинимо продужење њено DE равним са AD , затим спојимо тачку E правом линијом EC са тачком C . У конгруентним је троуглима ADB и CDE угао $ABD = DCE$ и $BAD = DEC$ (6-ти и 10-ти став); одавде следује, да и у троуглу ACE сума његова три угла мора бити равна $\pi + \alpha$, осим тога најмањи угао BAC (9-ти став) троугла ABC прешао је у нови троугао ACE , при чему је разломљен у два дела EAC и AEC . Продужујући на овај начин, тиме што ћемо увек преполовљавати страну која лежи насупрам најмањег угла, на послетку морамо доћи до једног троугла у коме је збир његова три угла $\pi + \alpha$, али у коме се налазе два угла, од којих је сваки по својој апсолутној величини мањи од $\frac{1}{2} \alpha$; пошто пак трећи угао не може бити већи од π , то α мора бити или нула или негативно¹³.

фиг. 4.

20. Ако је ма у коме праволинијском троуглу сума његова три угла равна два права, онда је то случај и у сваком другом троуглу.

¹² Ни овај став није, из истог разлога као ни пређашњи, потребно нарочито доказивати у Евклидовом случају, јер ако је права AB паралелна са CD с тога што се с њом не сече, онда је очевидно да је и ова друга с првом паралелна. Пошто пак паралелизам и особина несечења не падају уједно у геометрији Лобачевскога, то је горњи доказ Лобачевског очевидно непотпун у толико у колико најпре треба утврдити, да се CD не сече са AB па тек онда доказивати, да је она прва паралелна са овом другом. Да се пак CD не сече са AB следује непосредно из тога што је AB паралелно са CD .

¹³ Да се половљењем најмање стране у троуглу може на показани начин доћи до једног троугла у коме ће углови, који одговарају угловима A и E у троуглу ACE , бити $< \frac{1}{2} \alpha$, следује из тако званог Архимедовог постулата који гласи:

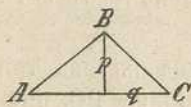
„Ако су a и b две једнородне количине и $a < b$, увек се може наћи један цео број n тако да је $na > b$ “.

Да један угао у троуглу не може бити већи од π следује непосредно из дефиниције троугла и дефиниције угла π (2R).

Овај је доказ формулисао први Лежандр у 12-ом издању свога чувеног дела „Éléments de Géométrie“ Paris 1823, одакле га је узео Лобачевски (в. његове „Neue Anfangsgründe“ § 90, s. 161). У трећем издању својих Елемената изашлом 1800 год. Лежандр је дао један други доказ истог става, који се налази репродуциран код Лобачевског у „Neue Anfangsgründe“ § 90, S. 162. (Упор. и В. Bonola, н. н. м. стр. 59)

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Нека је у праволинијском троуглу ABC (фиг. 5) сума његова три

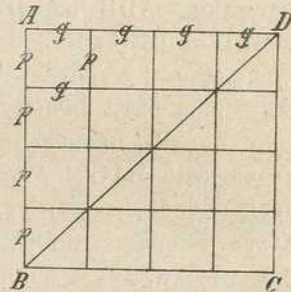

фиг. 5.

угла $= \pi$, тада морају бар два његова угла A и C бити оштри. Спустимо ли из темена трећег угла B на супротну страну управну p , та ће управна раставити троугао ABC у два правоугла, у којима ће сума три угла морати такође износити π , да не би у једноме од њих била већа од π а у сложеноме мања од π ¹⁴.

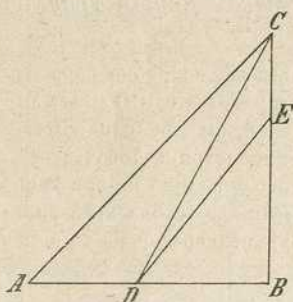
На тај начин добија се један правоугли троугао, чије су катете p и q , а одатле један четвороугао, чије су супротне стране једнаке а стране p и q , које су једна поред друге, управне (фиг. 6).

Понављањем овога четвороугла може се саставити сличан четвороугао са странама p и q , и напослетку четвороугао $ABCD$ са странама, које су управне једна на другој, тако да је $AB = mp$, $AD = nq$, $DC = mp$, $BC = nq$, где су m и n произвољни цели бројеви. Такав четвороугао подељен је дијагоном BD у два конгруентна правоугла троугла BAD и BCD , у којима је сума њихова три угла $= \pi$. Бројеви m и n могу се узети тако велики, да правоугли троугао ABC (фиг. 7),

фиг. 6.

чије су катете $AB = mp$, $BC = nq$, садржи у себи један други дати троугао BDE , чим се прави углови поклапе. Ако се повуче линија DC ,

фиг. 7.

добиће се уз то правоугли троугли, од којих све по два што следују један за другим имају једну заједничку страну. Троугао ABC постаје спајањем троуглова ACD и DCB , у којима сума три угла не може бити већа од π ; она према томе мора бити равна π , да би ова сума могла у сложеноме троуглу износити π . На исти начин састоји се троугао BDC из троуглова DEC и DBE , према томе мора у DBE сума његова три угла износити π , и то мора у опште бити случај у сваком троуглу, пошто се сваки да раставити у два правоугла троугла.

¹⁴ Простији је доказ овај: ако би претпоставили, да сума углова у делимичним троуглима нису π , онда би та сума у једноме од њих морала бити мања а у другоме већа од π , да би у целој троуглу била π . По претходном ставу пак сума углова у троуглу не може бити већа од π ; према томе она мора бити и у сваком од делимичних троуглова равна π (од збира њихових углова треба одузети два права код подножне тачке управне, да би се добио збир углова целог троугла).

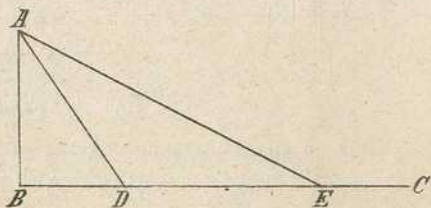

Одавде следује, да су допуштене само две претпоставке: или је сума три угла у свима праволинијским троуглима равна π , или је ова сума у свима мања од π ¹⁵.

21. Из једне дате тачке може се увек повући једна права линија тако, да она са датом правом заклапа неодређено мали угао.

Нека се из дате тачке А (фиг. 8) спусти управна АВ на дату праву ВС, нека се узме на ВС произвољно тачка D, повуче линија AD, начини DE = AD и повуче АЕ.

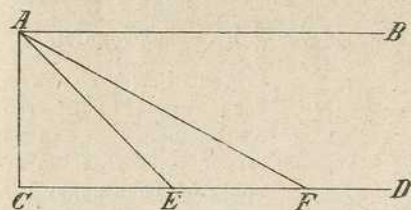
Ако је у правоуглом троуглу ABD угао ADB = α , онда мора у равнокраком троуглу ADE угао AED бити или раван или мањи од $\frac{1}{2} \alpha$ (став 8. и 20.). Продужујући на тај начин доћиће се напослетку до једног таквог угла AEB, који је мањи него ма који дати¹⁶.

фиг. 8.

22. Ако су две управне на истој правој линији међу собом паралелне, онда је сума трију углова у праволинијским троуглима равна π .

Нека су линије АВ и CD (фиг. 9) паралелне међу собом и управне на АС. Повуцимо из А линије АЕ и АF према тачкама Е и F, које

фиг. 9.

су узете на линији CD у произвољним остојањима $FC > EC$ од тачке C. Ако претпоставимо да је у правоугломе троуглу ACE сума његова три угла равна $\pi - \alpha$, у троуглу AEF равна $\pi - \beta$, онда ће она у троуглу ACF морати бити равна $\pi - \alpha - \beta$, где α и β не могу бити негативни. Ако

је дакле угао $BAF = a$, $AFC = b$, онда је $\alpha + \beta = a - b$ ¹⁷; ако учинимо да се линија AF удаљава све више од управне AC, може се угао a из-

¹⁵ Први део горњег става (став 20) налази се доказан први пут у Лежандровој расправи „Réflexions sur différentes manières de démontrer la theorie des parallèles ou le théorème sur la somme des trois angles du triangle“ у „Мемоарима париске академије наука“ vol. XII, р. 371. Лобачевски тврди (в. „Neue Anfangsgründe“, Einleitung, S. 69), да је дошао самостално до доказа истог става у својој првој нештампаној расправи о принципима нове геометрије из год. 1826. У овоме доказу Лежандр спомиње и други део горњег става (ако је сума углова у једном троуглу мања од два права, онда то важи за све троуглове), али он хоће да докаже да је претпоставка, по којој у троуглу сума углова може бити мања од $2R$, погрешна. На ту погрешност он закључује из тога, што би у случају важења те претпоставке дужина линија била апсолутна, што је по Лежандру немогуће. Упор. В. Bonola, н. н. м., стр. 60.

¹⁶ Доказ и овог става налази се код Лежандра. При доказивању његовом, као и у доказивању става 19 (в. примедбу 13), игра Архимедов постулат главну улогу.

¹⁷ Пошто је збир углова у троуглу AFC раван $\pi - (\alpha + \beta)$, то је $BAF - AFC = a + \beta$. Из фиг. 9 види се на име да је:

међу AF и паралелне AB учинити произвољно малим, тако исто да се и угао β смањити, према томе углови α и β не могу имати другу величину до $\alpha = 0$ и $\beta = 0$ ¹⁸.

Према томе или је у свима праволинијским троуглима сума њихова три угла π и у исто доба паралелни угао $\Pi(p) = \frac{1}{2}\pi$ за сваку линију p , или је ова сума за све троугле $< \pi$ на према томе и $\Pi(p) < \frac{1}{2}\pi$.

$$\angle CAF + \angle BAF = \frac{1}{2}\pi$$

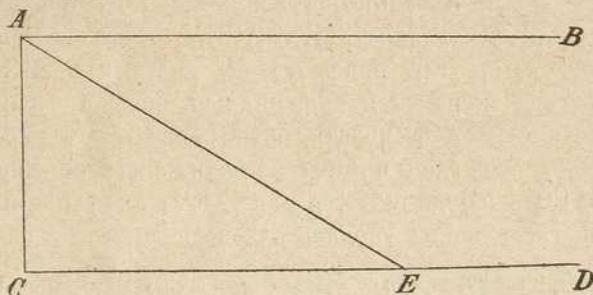
$$\angle CAF + \angle AFC = \frac{1}{2}\pi - (\alpha + \beta)$$

Кад се друга једначина одузме од прве излази

$$\angle BAF - \angle AFC = \alpha + \beta.$$

¹⁸ Доказ обрнутог става: ако је сума углова у троуглу равна π , то су две праве, које стоје на трећој управно, међусобом паралелне, налази се код Лежандра (доказом тога става хтео је Лежандр доказати пети постулат Евклидов). Тај је доказ репродуциран код Лобачевског у „Anfangsgründe“ § 101, S. 173, где се налази нешто другачији доказ и горњег става, и гласи овако.

Нека су AB и CD (фиг. 2¹) управне на правој AC . Ако крајњу тачку ове последње A спојимо са једном тачком E на CD , биће збир оба оштра угла у троуглу ACE раван $\frac{1}{2}\pi$, осим тога је и $\angle CAE + \angle EAB = \frac{1}{2}\pi$, према томе $\angle BAE =$

фиг. 2¹.

$= \angle AEC$. Пошто се пак на основу става 21 може угао $\angle AEC$ учинити мањим од сваког датог угла, то ће права AE сећи праву CD увек па ма како мало било њено угаоно оступање. Према томе AB је (по другој Лобачевској дефиницији паралелних) паралелно са CD .

Да би се потпуно разумео смисао овог доказа, наведемо овде пети постулат Евклидов онако како га је Евклид формулисао (в. M. Simon „Euklid und die sechs planimetrischen Bücher“, стр. 30):

Ако једна права сече друге две праве тако да је збир унутрашњих углова, које она с њима склади на истој страни, мањи од два праве, онда ће се те две праве продужене у бесконачност сећи на оној страни на којој су углови, чији је збир мањи од два праве.

Ако се пети постулат претпостави као истинит, онда се из њега да извести следећи став:

Из једне тачке ван једне праве да се повући само једна паралелна у односу на ову праву.

Овај став (који се обично назива аксиом паралелних), који се налази имплиците изражен у пропозицији I, 31 Евклидових Елемената, или се да доказати на

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА
www.unilib.rs

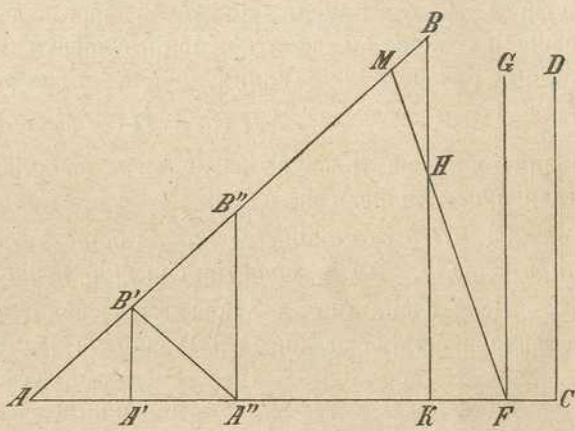

WWW.UNILIB.RS

Прва претпоставка служи за подлогу *обичне геометрије* и *равне тригонометрије*. Друга се претпоставка може такође допустити а да се не дође у резултатима ни до каквих противречности, и чини основ једне нове геометријске доктрине, коју сам назвао „*имагинарном геометријом*“, и коју намеравам овде да изложим до извођења једначина, које постоје између страна и углова код праволинијских и сферних троуглова.

23. За сваки дати угао α може се наћи једна линија p , тако да је $\Pi(p) = \alpha$.

Нека су AB и AC (фиг. 10) две праве линије, које у тачци пресека A склапају оштар угао α ; узимамо на AB произвољно тачку B' , из ове спустимо управну $B'A'$ на AC , начинимо $A'A'' = AA'$, подигнимо у A'' управну $A''B''$ и продужимо тако док не дођемо до једне управне CD , која се више не сече са AB . Ово мора нужним начином једном бити, јер ако је у троуглу $AA'B'$ сума сва три угла равна $\pi - \alpha$, онда ће она у троуглу $AB'A''$ бити равна $\pi - 2\alpha$, у троуглу $AA''B''$ мања од $\pi - 2\alpha$ (20 став), и тако даље, док на послетку не постане негативном и тиме не покаже немогућност образовања троугла¹⁹. Управна CD може бити идентична са управном, од које почев све линије ближе тачци A секу AB ; у сваком случају мора егзистирати једна таква

фиг. 10.

основу пропозиције I, 29, у којој се пети постулат претпоставља као истинит, или ће се претпоставити као доказан став, да је збир углова у троуглу раван $2R$, па ће се одатле на горе показани начин извести истинитост петог постулата Евклидовог, из кога затим, на основу друге Лобачевскове дефиниције паралелних, следеће непосредно „*аксиом*“ паралелних.

¹⁹ Како је $\triangle AA'B' \cong A'A''B''$ (став 10-и), то ће, ако је збир углова у троуглу $AA'B'$ раван $\pi - \alpha$, тај збир у троуглу $AB'A''$ бити $\pi - 2\alpha$, у троуглу $AA''B''$ мањи од $\pi - 2\alpha$, у једном даљем троуглу два пута већем од $AA''B''$ (као што је троугао $AA''B''$ два пута већи од $\triangle AA'B'$) тај би збир био мањи од $\pi - 4\alpha$, тако да бисмо на послетку морали доћи до једног троугла у коме би збир углова био мањи од $\pi - 2^n\alpha$, где је $2^n\alpha > \pi$, што значи немогућност таквог троугла, односно немогућност да се одговарајућа управна AC сече са правом AB . Упор. „*Neue Anfangsgründe*“ § 102, S. 174.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

у управна при прелазу од линија које секу линијама које не секу. Повуцимо сада из тачке F линију FH , која са FG заклапа оштри угао HFG , и то на оној страни на којој се налази тачка A . Из ма које тачке H линије FH спустимо на AC управну HK , чије ће продужење према томе морати сећи AB негде у V , и на тај начин постаће троугао AKV , у који улази продужење линије FH , које с тога мора сећи хипотенузу AB негде у M . Пошто је угао GFH произвољан и може се учинити по вољи малим, то је FG паралелно са AB и $AF = p$ (16-ти и 18-ти став).

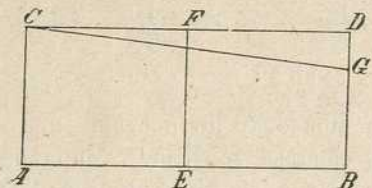
Иако се увиђа, да са смањивањем линије p расте угао α и да се за $p = 0$ приближује вредности $\frac{1}{2} \pi$; са рашћењем линије p смањује се угао α и приближује се све више 0 за $p = \infty$. Пошто је сасвим свеједно, који ће се угао подразумевати под знаком $\Pi(p)$, ако се линија p изрази негативним бројем, то ћемо узети да је

$$\Pi(p) + \Pi(-p) = \pi$$

једначина, која треба да важи за све вредности од π , како позитивне тако и негативне и за $p = 0$.

24. *Што се паралелне линије више продужују на страни њиховог паралелизма, тим се више приближују једна другој.*

Нека су на линији AB (фиг. 11) подигнуте две управне $AC = BD$ и њихове крајње тачке C и D спојене једном правом линијом; тада ће четвороугао $CABD$ у A и B имати два права, у C и D пак два оштра угла (22 став), који су међусобно једнаки, о чему се лако можемо уверити ако четвороугао положимо тако на самог себе, да линија BD падне на AC а линија AC на BD . Преполовимо AB и подигнимо у тачци половљења E управну

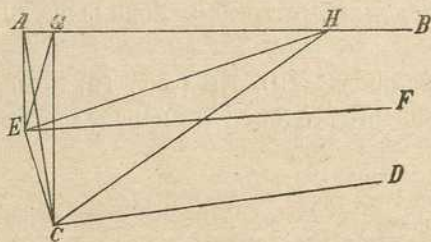
фиг. 11.

EF на AB , која мора у исто доба бити управна и на CD , пошто се четвороугли $CAEF$ и $FEBD$ покланају кад се тако положе један на други, да линија EF остане у истом положају. Према томе линија CD не може бити паралелна са AB , већ ће паралелна са овом последњом за тачку C , на име линија CG , скренути на ону страну на којој је AB (16. став) и одсећи од управне BD део $BG < CA$ ²⁰. Пошто је тачка

²⁰ Како је $CD \perp EF$, то се CD нити може (по ставу 4-ом) сећи са AB нити може (по ставу 16-ом) бити паралелна са AB . Из тога следује, да тачка пресека паралелне CG из тачке C са DB мора лежати између тачака D и B , пошто (по ставу 16-ом) паралелна мора лежати између управне CD и линија које полазећи из тачке C секу AB .

Нека сада паралелне AB и CD (фиг. 13) леже у две равни, чији је пресек линија EF . Спустимо из ма које тачке E на овој последњој

фиг. 13.

управну EA на једну од паралелних н. пр. на AB , затим спустимо из A , подножне тачке управне EA , једну нову управну AC на другу паралелну CD и спојимо крајње тачке E и C тих управних линијом EC . Угао BAC мора бити оштар (22-ги став), према томе пашће управна CG , спуштена из C на AB , у тачку G на ону страну од CA , на којој се сматра да су линије AB и CD паралелне. Свака линија EH , ма како мало оступала од EF , припада са линијом EC једној равни, која раван паралелних AB и CD мора сећи дуж неке линије CH . Ова последња линија сече негде AB и то у истој тачци H , заједничкој свим трима равнима, кроз коју нужним начином пролази и линија EH : према томе је EF паралелно са AB . На сличан начин да се докаже и паралелизам линија EF и CD ²⁴.

Према томе претпоставка, да је једна линија EF паралелна са једном од друге две AB и CF , које су међу собом паралелне, не значи ништа друго до то, да се EF има сматрати као пресек оних равни, у којима леже две паралелне AB , CD . Према томе две су линије паралелне међу собом кад су паралелне са трећом и онда кад леже у различним равнима²⁵. Последњи став може се и овако изразити: *три се равни секу у линијама, које су све међу собом паралелне, чим се претпостави паралелизам двеју од ових.*

(Свршиће се).

²⁴ Овде (фиг. 13) доказује Лобачевски став, да су две паралелне праве паралелне са трећом, која представља пресек двеју равни иоложених кроз те две праве (в. „Neue Anfangsgründe“ § 97. S. 169). Доказ је непотпун, јер треба најпре доказати, да се EF и AB одн. EF и CD не секу.

²⁵ У горњем примеру имамо с једне стране $EF \parallel AB$, $CD \parallel AB$, EF има се дакле сматрати као пресек равни $ABEF$ и $CDEF$, с друге стране $EF \parallel CD$ и $AB \parallel CD$, где је EF опет пресек равни $CDEF$ и $ABEF$. У првом случају има да се докаже да је $EF \parallel CD$, у другом да је $EF \parallel AB$, што је доказано ставом претходне примедбе. Доказ овог последњег става у исто је доба дакле доказ и става 25-ог у случају, кад праве AB , CD и EF не леже у једној равни.

ПСИХОЛОГИЈА ВОЉЕ

1. Воља и осећања — 2. Воља и радње — 3. Т. зв. „невољне“ радње — 4. Мотиви вољних радњи — 5. Нагонске и инстинктивне радње — 6. Развиће вољних радњи из невољних — 7. Изборне вољне радње — 8. Свест о слободи воље — 9. Унутрашње вољне радње — 10. Механизирање (аутоматизирање) вољних радњи — 11. Реакциони експерименти — 12. Теорије воље

1. — Као најнижи ступањ воље често се одваја оно стање душевно које се назива тежњом, жудњом, појудом, прохтевом (*conatus* или — у енглеској Психологији — *conation*). Међутим, по својој психолошкој суштини, све је то исто што и воља (жеља, „хотење“). Воља је општи израз за поједине стварне, у искуству дате појаве воље, а не некаква нарочита, засебна моћ душевна, како је то старија Психологија учила и како, на жалост, и данас по неки „спекулативни“ психолог учи. Емпиријска Психологија зна само за поједине, стварне појаве воље. Те су појаве најсложеније душевне појаве, јер у њих, као њихови саставни делови, улазе и емоционални и интелектуални процеси. Истина, по својој психолошкој природи, процеси воље су емоционални процеси, т. ј. процеси осећања. Али су та осећања, разуме се, увек нераздвојно везана за интелектуалне садржаје одн. за представе, које их једино и могу изазвати. Отуда су циљ воље управо увек представе: ми желимо (хоћемо) да прибавимо себи представе, за које су везана пријатна осећања, одн. да уклонимо представе, за које су везана непријатна осећања. Представе опет постају саставни делови вољних процеса, разуме се, тек преко тих осећања која у нама изазивају.

Пошто су процеси воље, као што смо већ казали, по својој психолошкој природи емоционални, афективни процеси, то је онда питање, чиме се они разликују од тих процеса, од осећања. Одговор није тешко дати. Појаве воље су на специфичан начин сложени процеси осећања, којима је циљ да произведу, управо да изазову ма какве промене у свесном садржају. Воља дакле увек има извесан циљ, који треба постићи, издејствовати, изградити, те за то можемо рећи, да је воља сложен процес осећања која су у исто време *радње*. Појаве воље су вољне радње. У том смислу су процеси воље с правом названи *активним* емоционалним процесима, т. ј. душевним стањима којима је предмет нешто што тек треба да буде, да се догоди, да се изазове.

У осталом, свако осећање (или управо, како *Вунг* још тачније вели, сваки афекат) се да схватити као почетак вољног процеса, као нагон; јер свако осећање садржи у себи извесну реакцију (од стране субјекта), извесну позитивну или негативну тежњу: бола — да се отклони,

а задовољство — да се, на супрот болу, задржи и повећа. Нарочито је, разуме се, бол важан: првобитне радње нису вероватно ништа друго до реакције (покрети, радње), које бол изазива да би се отклонио и да би се место њега јавило задовољство. У осталом, тај контраст осећања: садашњег непријатног и пријатног будућег (антиципираног, предосећаног) извор је управо свима вољним радњама.

2. — Све се вољне радње могу поделити на *спољашње* и *унутрашње*. Спољашњим вољним радњама називамо оне, које се увек завршују ма каквим спољашњим, видљивим покретима. За то у спољашње вољне радње улазе, као саставни делови, поред представа и осећања, још и т. зв. мускуларни осећаји, т. ј. осећаји кретања или снаге или напрегнутости, напора (у чојединим мишићима). У осталом, ти се осећаји јављају, као што ћемо доцније видети, чак и при унутрашњим вољним радњама.

Порекло првобитним — то јест, разуме се, спољашњим — радњама је нагон за самоодржањем. Под тим именом се у ствари крије више различних нагона. С обзиром на средство, којим се задовољава, нагон за самоодржањем може се назвати и нагоном за кретањем, а с обзиром на циљ он може, у облику нагона за храном и за одбраном, имати врло разноврсне појаве. О нагонима врсте (феле) или социјалним нагонима (као што су нпр. полни нагон, матерински нагон, нагон за грађењем стана код тига, пчела, мрави итд.) нећемо овде говорити, јер су се они свакојако развили доцније. Да и они играју веома велику улогу и у најсложенијим вољним радњама, познато је сваком. Али нас се овде за сад тичу само првобитне, најпростије вољне радње; а оне потичу из нагона за самоодржањем.

Нагон за самоодржањем — у облику ма каквог бола, непријатности, недостатка, потребе, прохтева — изазива све првобитне радње. Сви наши првобитни покрети су свакојако нагонске радње. Те радње можемо, као што ћемо доцније видети, назвати вољним само у том смислу, што су свесне, што им је повод један свесан садржај. Међутим, сами телесни покрети као такви, само кретање тела у опште, је, разуме се, првобитно дато, урођено: за то и говоримо о *нагону* за кретањем. Само да ли су првобитни покрети животињског тела били бесвесни, бесмислени, бесциљни, неодређени или управо неуређени (некоординирани) покрети, — док их свест није уредила, — или су ти покрети били истина несвесни али од почетка целисходни рефлексни (као и у биљака), — то је једно питање на које Биологија вероватно никад неће моћи дати један одређен и поуздан одговор.

У осталом, то се питање нас овде и не тиче, јер ми све првобитне радње човекове морамо схватити као свесне, и ако нагонске, радње. Истина многе радње човекове нису не само вољне, намерне,

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

него чак нису ни свесне Има не само невољних (у смислу „нагонских“) него и потпуно несвесних радњи. Међутим, као што смо већ казали, све невољне радње човекове су првобитно биле нагонске, т. ј. — у колико су нагонске радње свесне — вољне радње. Већ за то ми се овде морамо задржати мало на невољним радњама човековим. Али, осим тога, кад познамо све врсте невољних радњи или покрета, неће нам више бити никакво чудо, зашто се и како у опште јавља ма какав покрет, ма каква радња, кад ми то хоћемо, кад ми то зажелимо. Јер ћемо из тих невољних покрета увидети, да се сви телесни покрети, као такви, јављају увек, и у најсложенијим вољним радњама, невољно том смислу, што следују као телесне реакције непосредно извесним свесним садржајима.

На име, сви су телесни покрети првобитно у главном реакције афеката (нарочито непријатних, болних), а сви су вољни процеси, као што смо видели, афективни процеси. Афекти, као што је познато, не дејствују само на унутрашње органске функције (дисање, крвоток, варење, лучење), него изазивају и спољашње радње, т. зв. изразне покрете. Зашто и како ти свесни садржаји дејствују на тело, — на то питање Наука може одговорити исто толико, колико и на питање: зашто и како телесни процеси, физиолошке одн. физичке дражи, могу произвести свесне садржаје (боје, мирисе итд.). Међу тим, за то је са свим бесмислено питање метафизичке Психологије: како воља, као душевни процес, може изазвати или управо створити један тако различан, телесни процес, као што је спољашња радња? То би питање имало смисла поставити само овако: како се вољне радње развијају из невољних одн. нагонских?

У том смислу су неки (нпр. *Richet* у својој „*Psychologie générale*“) врло оправдано назвали вољу способношћу за спречавањем покрета, а не за њиховим произвођењем: јер су нам све наше радње, сви телесни покрети, као такви, дати првобитно, урођени. Оне пак радње, које нам нису урођене (нпр. летење итд.) не могу се, разуме се, произвести ни утицајем најстрасније жеље или најсилније воље, — ако би, у осталом, и било такве воље. Међу тим, вољне или намерне спољашње радње биће нам врло јасне, кад познамо све услове, под којима се спољашње радње јављају невољно, и против наше „воље“

3. — Овде, разуме се, нећемо говорити о непрекидним функцијама (радњама) нашег организма, као што су нпр. дисање, куцање срца, варење итд. Тих радњи обично, у нормалним приликама, нисмо свесни; али покаткад чак и понеке од њих, — и ако, разуме се, у врло ограниченој мери, — могу постати предмет наше воље (нпр. намерне промене у ритму одн. у брзини и јачини дисања итд.). Ми ћемо овде

говорити само о оним невољним радњама које се јављају само с времена на време поводом какве случајне, тренутне дражи.

Такве су радње, прво, т. зв. *рефлексни покрети*. То су такве радње појединих мишића које следују неминовно и увек на исти начин извесним, обично несвесним дражима. За то се чак и код извесних биљака говори о рефлексима. Најважније такве, обично несвесне радње су код човека (и виших животиња) нпр.: сужавање зенице, затварање очних капака (услед јаких светлосних дражи), кашљање, кијање, зевање итд.

Друго, невољне су радње и већ поменути *изразни покрети* афеката, унутрашњи и спољашњи. У спољашње, видљиве изразне покрете, који се нас овде једино и тичу, можемо уврстити и све разноврсне рефлексе дисања као: уздисање, јецање, плакање, смејање итд., који се јављају и као мимички покрети лица. Ту долазе и сви остали мимички и пантомимички покрети, као нпр. мрштење, стискавање зуба или песница, дизање руке итд. Ти покрети прате увек афекте или, — како се још говорило, — јављају се у „асоцијацији“ с њима. Воља (у ужем смислу) се баш и ту показује као способност задржавања или спречавања тих покрета. Животиње, деца, дивљаци и у опште људи слабе воље одн. слабе интелигенције (слабог предвиђања последица) не угушују их лако. Они се пуштају „на вољу“ своме гневу, страху, тузи, радости итд. Све ове спољашње реакције афеката су првобитно биле свакојако свесни, нагонски покрети, који су чињени, као што ћемо видети мало ниже, у нагонској одбрани. У осталом, као што је познато, код човека су многе реакције афеката свесне, намерно модификоване радње, а не обични несвесни рефлекси.

Треће, невољни су покрети и т. зв. *сензорно-моторни* покрети. Такве покрете изазивају сви осећаји који изазивају пажњу (која је, у осталом, такође једно афективно стање). Нпр. ми и нехотично окрећемо главу одн. очи ка неком изненадном светлом предмету и прати мо га очима, ако се почне кретати. У таквим случајевима се уз једне покрете јављају невољно и други, т. зв. *асоцирани покрети* (које немачки физиолози зову *Mitbewegungen*). Ономе, који гледа или слуша с великом пажњом, не напрежу (крећу) се само мишићи ока или уха, него скоро и сви остали мишићи; кретање једног ока изазива и кретање другог ока; ко из све снаге замахне руком, и нехотично стегне зубе итд.

Четврто су т. зв. *идеомоторни покрети*: врло јасне, врло живе представе кретања или радњи имају тенденцију да и остваре одговарајуће кретање и изазивају га врло лако. Ми нпр. и нехотице шапућемо, кад врло живо (т. ј. у врло јасним сликама сећања или представама речи) мислимо; ми и нехотице подижемо руку или ногу, кад живо замислимо одговарајућа кретања. Ми се и нехотице, често чак

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

у пркос супротној тежњи („вољи“), повијамо час на једну час на другу страну са оним или за оним који се, идући нпр. по уској греди или жици, савија час на једну час на другу страну, да би тако одржавао равнотежу свога тела. Ми и нехотице, невољно, идемо у такту марша, кад други тако иду, т. ј. кад имамо јасне, чулне представе њихових кретања итд. Невољним покретима у последњим примерима повод су дакле најживље, чулне представе кретања (не само њихове слике сећања).

И сви т. зв. *имитативни покрети* (покрети подражавања), који нарочито у развићу дечјег душевног живота играју веома значајну улогу, постају на исти начин. Деца најбоље показују, колико је оправдано назвати вољу, као што смо раније казали, способношћу за спречавањем или управо обуздавањем покрета, која је код деце, као што је познато, много мања него код одраслих. Само ако представе кретања или покрета, које треба учинити, изазивају непријатна осећања, онда се радња, разуме се, — ма како јасне биле те представе, — неће јавити одмах, невољно. Радња, на против, врло често изостаје. Често нпр. човек, кад се у јутру пробуди, има врло јасне представе предстојећих кретања: он духовним очима (т. ј. у сликама сећања или представама кретања) јасно види себе, како устаје, како се облачи, умива итд. Али он ипак од свега тога ништа не ради, јер је нпр. у соби врло хладно или је он још врло уморан, те представа устајања изазива врло непријатна осећања. У таквим случајевима, као што ћемо доцније видети, радња постаје много сложенија, јер се на супрот поменутих чулних осећањима јављају исто таки јаки или још јачи други утицаји, друга, виша, племенитија осећања (нпр. осећање дужности и предосећање пријатних последица извршења дужности одн. непријатних последица њеног неизвршења итд.). Од чега ће у таквим случајевима зависити, да ли ће се радња извршити или ће изостати, видећемо доцније.

На послетку, многи покрети, који су првобитно били вољни (намерни), постају услед дугог понављања (вежбања) невољним, па чак и несвесним, т. зв. *аутоматским покретима*. Тако нпр. дете, после дугих и мучних вољних покрета ногу, научи ићи механички, аутоматски. Тако се може аутоматски нешто радити, а при том мислити на са свим друге ствари; може се аутоматски свирати, писати, говорити (нпр. у сну) итд. *Дарвин* је с правом на тај начин објашњавао и постанак изразних покрета афеката, који су по њему првобитно били свесне, нагонске радње. У гневу нпр. показивали су се зуби, јер је то значило припремање за борбу, а тиме је и противника ваљало застрашити. Дугим понављањем многе од тих радњи су се аутоматизирале, као такве наслеђивале и почеле јављати рефлекторно, услед извесних дражи или осећања, док се првобитни повод (нагон за самоодржањем одн. за одбраном) изгубио, постао несвесан. Многи, најзад,

правом овако објашњавају постанак свих рефлекса: сви рефлексни покрети — бар код човека и виших животиња — били су првобитно свесне, нагонске радње које су се постепено механизирале. Међутим, неки објашњавају и обратан постанак многих аутоматских радњи из рефлекса, — из оних рефлекса који нису остали квалитативно увек исте, непроменљиве реакције на извесне дражи, ма како се те дражи модификовале, него су, услед нових дражи, постали способни да се према њима модификују. Тако их схвата Циен, по коме су и инстинктивне радње само врло сложене рефлексне и — нарочито — аутоматске радње. Међу тим, ми ћемо допријети видети да су и инстинктивне радње у психолошком погледу исто што и нагонске радње.

Као што се из свих ових различних врста невољних покрета види, могли бисмо као опште правило рећи, да сваки надражај у мозгу (било да њему одговара осећање или осећај одн. слика сећања) има извесну „моторну тенденцију“, т. ј. тежи да се пренесе на мускуле, да се „испољи“. У том смислу називамо невољним све овде поменуте покрете, а не само несвесне рефлексе (на које се, у осталом, своде, најзад, не само аутоматски, него и многи изразни и сензорно-моторни покрети). Међу тим, сви су се ти покрети, као што смо већ раније казали, развили свакојако из нагонских радњи. Нагонске пак радње можемо сматрати као најпростије вољне радње, јер су им повод свесни садржаји. Међутим, као што смо већ видели, те су радње — према вишим, у ужем смислу вољним (изборним) радњама — ипак невољне у том смислу, што следују одмах и непосредно свесном садржају, који им је повод или мотив.

4. — *Мотивима*, т. ј. покретачима или побудама воље се називају они свесни садржаји — осећања и представе — који изазивају вољну радњу. Мотиви или покретачи у ужем смислу су у ствари само осећања; осећања побуђују или управо нагоне на радњу; она су импуре, подстрек радње. Али пошто се осећања могу јавити само у вези с представама и тек преко њих, то у састав вољних мотива улазе, разуме се, и представе. Повод радње су према томе управо представе, које изазивају ма каква осећања и представљају ма какву вредност (корист одн. штету) за онога чије су, те зато могу бити циљ његове воље одн. његових радњи.

Представе су покретачи вољне радње онда и у толико, кад и у колико изазивају осећања. Представе, које не изазивају никаква осећања, које су нам индиферентне, не могу бити покретачи вољне радње. Нпр. ситог човека, код кога неко јело не изазива никаква осећања (ни пријатна ни непријатна), већ му је потпуно индиферентно, неће то јело покренути ни на какву радњу. Само ако је гладан, човек ће хтети или зажелети да једе, јер он унапред осећа пријатност коју

изазива врло жива представа једења (која се механички асоцира с представом јела), — те се тако (услед контраста) непријатност глади повећава толико, да дејствује као силан нагон, као прохтев који нагони на радњу којом би се задовољно, управо отклонио; а радња (једење) ће га отклонити на тај начин, што ће прибавити, управо знатно појачати, ону пријатност коју је већ и сама представа једења изазвала. Обратно опет, ако је човек пресићен, те јело (управо представа једења) изазива непријатна осећања гађења, онда ће га оно покренути, „нагнати“, да од њега одврати пажњу (одн. очи); јер онда представа једења неће више бити „жива“, те неће моћи изазивати никаква осећања.

На ово правило се могу и морају свести и раније поменуте сензорно-моторне и идео-моторне радње. Јер се и оне јављају само онда, кад њихови свесни поводи (осећаји одн. представе) изазову пажњу. А пажња је такође једно емоционално стање свести, у које поједини садржаји могу доћи само онда, ако изазову ма каква осећања, ако представљају ма какву вредност („интерес“) за нас. Сензорно-моторне и идео-моторне радње су, као што смо већ казали, нагонске радње. По својој физиолошком постанку све се нагонске радње своде на те покрете. Управо све спољашње радње човекове морају се, према томе постанку, свести на идео-моторне радње, не само за то, што „чистих“ осећаја (сензација), поред чулних представа („идеја“), нема, већ, пре свега, за то, што су се и сензорно-моторне радње (које су, као што смо видели, често рефлекторне) развиле, као и све — бар човекове — радње из идео-моторних радњи.

5. — Нагонским радњама називамо оне, које потичу у главном из једног свесног мотива. Првобитним нагонским радњама су, разуме се, повод чулни мотиви одн. осећања изазвана чулним представама. Органске радње стоје у неку руку на средини између вољних (намерних) радњи у ужем смислу и невољних (у смислу рефлекторних) радњи. Оне се пак могу сматрати као најпростије вољне радње не само за то што се, као што ћемо видети, све вољне радње из њих развијају, већ и зато што им је повод један свесан мотив, што имају један свесан циљ. Извор свима тим радњама је, као што смо већ казали, нагон за самоодржавањем онд. за кретањем. Тај се нагон јавља у два облика који су основни облици свих човекових радњи (покрета). То је „нагонско“ (т. ј. невољно) приближавање тела ономе што је пријатно и обично телу корисно и, обратно, удаљавање или бежање од онога што је непријатно и штетно. Ми се нпр. бранимо, удаљујемо, бежимо од непријатних садржаја (нпр. од јаке светлости, јаке топлоте, јаког удара итд.), а и нехотично, невољно се приближујемо пријатним садржајима (нпр. пријатној светлости, пријатним мирисима, који су тако често повод нарочито животињским нагонским радњама итд.).

И т. зв. *инстинкти* нису ништа друго до (у горњем смислу) урођене нагонске радње које потичу из чулних мотива, чулних осећаја и чулних осећања. У тим осећајима и осећањима или преко њих манифестују се „нагони“, као што су нагон за храном и полни нагон, на које се у главном могу свести сви животињски инстинкти. Да су се пак животињске, и ако често врло компликоване, инстинктивне радње понављањем (управо увежбавањем нервног система одн. мишића) аутоматизирале и као такве наслеђивале, то је из свега до сад реченог врло јасно. У том смислу инстинкти представљају тако рећи социјалне навике, навике целе једне животињске врсте, као што су нпр. инстинкти тица (за грађењем гнезда, за сељењем итд.), мрави, пчела, ловачких паса и др. У том (чисто физиолошком) смислу, т. ј. као радње (покрети), инстинкти изгледају одиста само као врло сложене аутоматске и рефлексне радње. Али из тога што цео мобилни апарат стоји од почетка на расположењу (услед увежбаности нервног система одн. услед наслеђених диспозиција) као готов, рефлексни механизам, не треба закључити, да су инстинкти само несвесне аутоматске радње. Истина тај механизам развијају или управо тако рећи одвијају извесне чулне дражи одн. чулни, пре свега унутрашњи, „органични“ осећаји и осећања, т. ј. „нагони“. Али инстинкти добијају карактер свесних нагонских радњи у толико, што су и поједине радње, из којих су они сложени, мотивисане извесним чулним представама и осећањима. Отуда инстинктивне радње нису само непроменљиви рефлекси, већ се могу усавршавати, модификовати, подешавати према специјалним погодбама индивидуалног искуства. Као што се види, инстинкти стоје управо у средини између несвесних аутоматских и рефлексних радњи с једне и свесних нагонских радњи с друге стране. Према свему томе можемо најбоље и најкраће дефинисати инстинкте као чулна осећања која су неразднојно везана са извршењем извесних радњи, корисних за одржање индивидуе или целе феле.

Скоро све животињске и врло многе човечје вољне радње су нагонске радње у горе поменутом смислу, т. ј. што следују одмах и непосредно једном (и ако свесном) мотиву, управо циљу. Нпр. гладан човек (или животиња) радиће нагонски, ако одмах појури нечему што је за јело, чим то само види или осети. Представа телесног покрета (одн. прибављања јела), изазвана асоцијацијом са представом јела, изазива и сам тај покрет; јер је та представа у центру свести: пажња је на њу „сконцентрисана“. Представа покрета и сам покрет нису, разуме се, у стварности одвојени. Ми их само у апстракцији (у мислима) можемо разликовати; иначе се обоје јавља истовремено, као један неразднојан процес. Ако то не буде случај, онда, као што ћемо доцније видети, радња неће бити нагонска и може и са свим изостати.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Нагонска — и ако у неколико виша, сложенија, тако рећи све-
 снија и више вољна — биће радња и онда, кад је изазвана једном
 сликом сећања, а не чулном представом, т. ј. једним интелектуалним
 а не чулним мотивом. У том смислу нагонски радиће нпр. гладан
 човек који одмах, чим се само (услед механичке асоцијације) сети
 неког јела на неком одређеном месту, пође да га се дочепа, не ми-
 слећи ништа друго, т. ј. немајући (осим глади онд. представе једења)
 никаквих других, супротних мотива (осећања). Све страсне навике су
 такве нагонске радње. Тако — нагонски — раде и пијанице или коцкари
 који јуре у крчму, чим им се у извесно време у глави јаве врло ин-
 тензивне, управо врло јасне, живе представе пића одн. коцкања. Тек
 кад једном ма и врло јаком, мотиву, који „нагони“ на радњу, стане
 или стану на супрот други (нарочито ако су они бар приближно исто
 тако јаки), онда ће слепо тренутно повођење за првим мотивом бити
 сиречено. На тај начин постају све више и највише, најсложеније
 вољне радње.

6. — Развиће свесних вољних радњи из невољних (у смислу уро-
 ђених) покрета може се најбоље проучавати на детету. И детету су
 телесни покрети у опште, као неодређени, некоординирани, „случајни“
 покрети („random movements“; Ladd, Primer of Psychology, p. 197) уро-
 ђени у раније поменутом смислу. Дете их чини непрекидно, често чак
 и на своју штету (ударајући нпр. сопствено тело). Већ из тога би се,
 чини ми се, дало закључити, да су првобитно сви целисходни покрети
 човекови морали бити свесне нагонске радње а не физиолошки ре-
 флекси. У осталом, код детета се, разуме се, од почетка јављају и
 урођени рефлексни покрети, те тако скоро сви детињи покрети доби-
 јају мање или више карактер целисходних рефлекса.

Међутим, и ако је нервни систем предиспонован, преформисан
 за различне покрете, ипак зато свакојачко нема смисла говорити о неком
 „аутоматизму“ нервног система или чак о „психолошком“ или „пси-
 хофизичком аутоматизму“. Најзад, првобитни изразни покрети, т. ј.
 покрети руку и ногу, код детета су истина такође урођени, несвесни
 рефлекси (којима је „седиште“ кичмена мождина а не велики мозак);
 али они се могу назвати и „спонтаним“ покретима у оном смислу у
 ком се у Биологији обично називају и многи покрети код најнижих
 животиња. Тако се, на име, називају обично они покрети којима нису
 повод никакве спољашње, већ само извесне унутрашње, органске дражи
 (нпр. глад). Дете нпр. сине рефлекторно, пре него што икаква спо-
 љашња драж изазове те покрете, који се, разуме се, знатно појачавају,
 ако одиста постоји и та спољашња драж (у облику каквог предмета
 који се може сисати). Детету је исто тако урођен плач или првобитно
 управо само дрека, дерњава: оно се дерња, као што и сине, рефлек-

торно. Међутим, кад год се оно раздере, мати се обично труди да га утиша, нпр. подојивши га. Како се пак небројено пута понавља та појава или представа матере (одн. сисања) у вези са плачем, то дете, најзад, постане свесно те везе у том смислу, што се поводом једне представе сети одмах и друге. Тако се дете научи користити се искуством или сећањем ранијих случајева, по коме једна представа изазива увек другу: оно почне свесно и намерно (вољно) поводом или помоћу једне од тих представа изазивати, управо очекивати другу. На име, дете се расплаче, чим је гладно, да би том радњом добавило матер одн. маело. Најзад, и кад није гладно, дете ће намерно (свесно) употребити свој плач као средство за извесни циљ, нпр. за добављање или дозивање матере. Јер чим му се чисто механички, по законима асоцијације (нпр. услед познатог гласа у суседној соби) јави у глави представа мајке, дете ће — пошто су за мајку везана пријатна одн. за њен изостанак непријатна осећања — трудити се, да је намерним плачем дозове, управо изазове.

Радња је у свима овим случајевима, као што се види, свесна али нагонска. Јер се плач јавља одмах, чим се дете јасно сети плача или чим живо замисли плач, у коме на основу искуства види повод или средство за изазивање жељеног циља. Плач се дакле употребљује као свесно средство; иначе, као радња, он се јавља као невољан, идеомоторан покрет, чим је помисао или представа плача достигла извесан ступањ јасности или интензитета, — ако код слика сећања може бити говора о интензитету. Али да ли ће дете одмах заплакати, ако већ има више или разноврснијег искуства, те му нпр. представа плача изазове и извесне непријатне последице на основу појединих ранијих случајева, кад је нпр. због плача било бијено? Свакојачко не! Од чега зависи, да ли ће се радња (плач) у том случају у опште јавити или ће изостати, видећемо мало ниже, кад будемо говорили о вишим вољним радњама; јер радња у овом случају, као што се види, није више нагонска, већ постаје много сложенијом, вишом.

Као што се из тога види, скоро свака спољашња радња може се јавити у свима разноврсним ступњима или облицима вољних радњи (рачунајући ту, у најширем смислу, и невољне радње); а што важи за детиње радње, важи за све радње човекове у опште. Тако нпр. покрет ноге се јавља невољно не само као изразни, идео-моторни и имитативни покрет, већ и као чисто физиолошки рефлекс, кад се нпр. убоде табан (т. зв. плантарни рефлекс). При ходу пак покрети ногу су аутоматски (т. ј. у неку руку само врло компликовани рефлексн). Међу тим, тај се покрет исто тако јавља као свесна нагонска радња, кад се употреби као средство за извесан циљ. Може се нпр. нога дићи, да се њом нешто дохвати. У том циљу, узгред речено, јављају се код деце врло рано (већ крајем 3. месеца) први свесни покрети ногу (не само

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

раду). Најзад, покрет ноге је свесна нагонска радња и онда, кад је тако рећи сам себи циљ: нога се дигне само за то, што се жели (хоће) само то кретање. Та радња, и ако нагонска, сложенија је, виша у извесном смислу од претходних радњи, јер потиче из једног интелектуалног мотива („идеје“ покрета). Истина и ту је покрет, као такав, идео-моторан баш зато што потиче из „идеје“ покрета. Али он је намерна радња, јер се представа покрета јавља као свесан циљ или мотив пре самог покрета и јасно одвојена од њега, док код невољних идео-моторних и имитативних покрета представа (слика сећања, „идеја“) покрета и сам покрет (т. ј. чулна представа покрета онд. извесни осећаји као, пре свега, мускуларни) нису свесно одвојени у времену. Међутим, нога се неће дићи одмах, „нагонски“, ако на супрот мотиву или жељи, која на тај покрет нагони, стану други мотиви; нпр. ако неко или нешто прети томе покрету, ако нога боли итд.

7. — Кад год тако настане оклевање, услед тога што се јави више различних мотива, те радња не може да следује непосредно једном мотиву, радња постаје у ужем смислу вољном или *изборном*. Изборна је дакле вољна радња онда, кад се јаве два или више супротних мотива, који се боре о превласт у свести и о одлучивању вољне радње у овом или оном правцу. Од броја и јачине тих различних мотива одн. од емоционалне вредности појединих представа као циљева воље, долазе све разлике међу појединим изборним вољним радњама и сва њихова сложеност према најпростијим, нагонским вољним радњама.

Међу тим, и изборне радње произилазе, најзад, увек само из једног мотива, — оног који победи све друге. А такав, најјачи, мотив биће онај мотив који изазива најјаче осећање; тај најјачи мотив одлучује радњу. Ми се не одлучујемо неким „чистим“ разумом, т. ј. индиферентним представама или појмовима без обзира на осећања, већ увек побеђује, увек нас на радњу одлучује онај мотив који је најјачи. То је психолошки факт, једна истина коју сви васпитачи, маће или више, свесно или несвесно, примећују увек, кад хоће да постигну циљ: да дете приволе на извесну радњу. А зар утицај казне и награде — у ма каквом облику — на одрасле није исто тако велики? Ми се увек крећемо у правцу најмањег отпора одн. највеће привлачне силе. Највећу пак привлачну силу имаће свакојако увек онај мотив, који изазове најсилнија пријатна осећања, као што је најмањи отпор онде, где су најслабија непријатна осећања. Само највећу привлачну силу не морају, разуме се, имати првобитни, нагонски мотиви. На против, врло често побеђују они интелектуални мотиви, које су тек ти првобитни мотиви изазвали. Тако тренутне нагоне могу побеђивати слике сећања или помисли на нешто што ће се десити тек у будућности; јер оне могу изазвати много веће задовољство него што је задовољство од задово-

WWW.UNI
У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

бављања тренутног нагона, тренутних потреба. Или опет може, репродукција (сећање) будућих садржаја или последица, које се асоцирају с представом садашње радње (односно с њеним замишљеним извршењем), изазвати толику непријатност, да та непријатност лако победи тренутно задовољство које је претило да нас заведе и наведе на радњу.

Човек дакле не ради увек нагонски само за то, што има способност репродукције (у најширем смислу т. ј. памћења, сећања, фантазије и мишљења) и што репродуковане представе (слике сећања, фантазије и мишљења) могу изазвати не само исто тако јака него и још јача осећања него првобитни, чудни мотиви који су их (асоцијацијом) и репродуцирали. Зар нисмо ми толико пута разочарани, кад нам се остваре наши снови, наше слике фантазије, наши планови, у којима смо толико више уживали — јер су тако много обећавали — док су били само снови, ради чијег смо остварења жртвовали толика друга задовољства и претрпели многи бол?

Само за то дакле што може (у репродукцији, у сећању, у мислима) да предвиди и будуће болове и будућа задовољства, човек не ради само по тренутним нагонима, већ ради већег, управо вишег, трајнијег будућег задовољства, или ради већег будућег добра односно мањег будућег зла жртвује тренутно задовољство и претрпи тренутни бол. Увек ће дакле веће задовољство победити мање и мањи бол победити већи. Само треба умети видети, предвидети и оценити, где је веће задовољство и где мањи бол. Човек ће у својим вољним радњама бити у толико активнији и слободнији, т. ј. у толико независнији од тренутних нагона, у колико више мисли, у колико више и даље види или предвиђа различне могуће последице својих садашњих радњи, једном речи, у колико више различних мотива има. Разуме се, да сви на тај начин репродуковани садржаји морају изазивати јака осећања; иначе не могу дејствовати као моћни мотиви на супрот тренутним чулним мотивима.

Није дакле никакво чудо што код човека не побеђују увек тренутни и, пре свега, чулни мотиви. Жалосно је, на против, што људе ипак тако често тренутни нагонски мотиви савлађују. „Жедан коњ воде не пробира“ — важи на жалост и за човека. Или, како још лепше вели француска пословица: *ventre affamé n'a pas d'oreilles* (гладан трбух нема ушију). Човек у јаком афекту или јакој страсти је често потпуно заслепљен, те и ради слепо, нагонски, по тренутним мотивима; јер, не умејући да предвиди или управо да осети жалосне последице својих радњи, он нема никаквих супротних мотива и не слуша никакве савете. Међу тим, чак се и животиње (нпр. пас) могу дресуром — т. ј. дугим искуством односно често понављаним истим асоцијацијама — научити да побеђују тренутне мотиве: репродукована представа (нпр. батине), коју изазива зажељена и наумљена али за-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unibg.rs

браћена радња, може изазвати врло непријатна осећања и помоћу њих победити првобитни мотив. „Жежен кашу хлади“ — важи дакле и за више животиње.

У осталом, и код нижих животиња може постојати борба различних дражи које изазивају један исти нагон. Само то, разуме се није у ствари никаква борба, није борба супротних мотива у смислу различних осећања или нагона: код њих увек побеђује тренутни нагон, који се само руководи или управо задовољава најјачом дражи. Идеалан случај Буридановог магарца, који у недоумици цркава на средини између два потпуно једнака пласта сена, је, разуме се, само једна бесмислена претпоставка. У осталом, тим се примером хтела само илустровати неслобода животиња или њихова неспособност да се на радњу одлуче, кад њихове нагоне драже, узбуђују, побуђују или покрећу потпуно једнаке дражи.

Првобитни нагонски мотив победиће увек онда, кад је и сувише јак и толико јачи од осталих, да им тако рећи не да ни да се зауставе у свести, ако су се у њој и појавили, као што је случај нпр. с јаком глади, с јаким сексуалним афектом итд. Али један такав мотив може бити сувише јак према осталима, разуме се, само онда, кад су ти остали мотиви врло слаби. Међу тим, код човека који уме да предвиди различне могуће последице своје садашње радње, — користећи се својим личним искуством или својим разумом (одн. општим, могућним искуством) — првобитни ће мотив знатно ослабити већ услед тога, што се пажња зауставља и на тим различним могућностима као новим мотивима. Ти нови мотиви морају бити бар приближно исте јачине одн. исте емоционалне вредности као и првобитни мотив; јер само тако може бити спречено слено, нагонско повођење за првим, најјачим мотивом. Истина искушење (одн. пријатна осећања), које тај мотив у себи скрива, може бити врло јако, те ће се пажња сваки час враћати к њему. Да и у таквим случајевима врло често, и ако тек после дуге борбе, побеђује први мотив, зна свако из сопственог искуства.

Често је та борба само привидна, јер се сви супротни мотиви (или разлози) јављају хладно, тако рећи апстрактно, дакле без икакве емоционалне снаге која би стала на супрот првобитним мотивима. Пред тако slabим противницима ти првобитни мотиви добијају нова оправдања и тако рећи нове снаге, с којом искључиво завладају пољем борбе, т. ј. пољем пажње (центром свести), изазивајући одмах и непосредно одговарајућу радњу; јер њој више нема препрека. Колико пута човек привидно врло пажљиво слуша пријатељске савете и опомене, или их, увиђајући њихову оправданост, чак и сам себи даје, па ипак учини противно њима само зато, што те опомене изазивају врло слаба или скоро никаква осећања, те без тога оружја нису способни тако

рећи ни ступити у борбу са силним емоционалним, нагонским мотивима. За то тако слаби супротни мотиви само за тренутак одлажу извршење наумљене радње, али ни мало не поколебају само то наумљење, у првобитну намеру, која је у ствари већ постала чврстом одлуком.

Али је ипак и таква, тако рећи у напред одлучена радња, — као што је случај у јаким страстима, где човек лаже самог себе, измишљајући, на супрот паметним разлозима, лажна оправдања за наумљени и „тврдо“ решени поступак, — веома сложена и веома различна од нагонске радње, где се једном свесном циљу јури без оклевања, без икакве борбе и колебања, без размишљања. Изборне вољне радње су управо у толико више и сложеније, у колико је дуже то оклевање и колебање, т. ј. у колико дуже траје борба мотива. За то су најсложеније и највише оне вољне радње човекове, где су два или више супротних мотива (или група мотива) у датом моменту субјектове свести приближно исте јачине одн. вредности за субјект. Јер онда одлука није лака и, да би се до ње што пре дошло, уз поједине мотиве измишљају се (управо јављају се, изазивају се) многи други, нови мотиви који оне прве појачавају одн. слабе.

8. — Одлучивање ће бити, као што смо већ видели, увек у правцу најјачег мотива: вољна одлука и није ништа друго до коначно побеђивање тог једног, најјачег мотива, т. ј. његово искључиво остајање у центру свести (одн. у пажњи). Међу тим, као што то одлучивање најјачег мотива схватамо као *своју* вољну одлуку, тако исто и борбу мотива пре коначне одлуке ми схватамо као намерно или својевољно задржавање одлуке, као *своју слободу* одн. способност да сами (по „вољи“) бирамо између појединих различних мотива. Ми се не осећамо само активним приликом вољне *радње*, него и за време припремања радње одн. борбе мотива ми имамо *осећање слободе*, т. ј. ми осећамо као да се *ми* сами боримо и припремамо радњу, одлучујући се за један мотив, — за онај за који ми хоћемо. То је одиста тачно у толико, што су сви поједини мотиви — *наши* мотиви: тако рећи један део нашег *Ја* бори се против другог његовог дела, те отуда нама изгледа, као да се боримо са самим собом. И мотив одн. представа, која победи, је наша представа, те је дакле и одлука у том смислу *наша* одлука. Ми се за то осећамо слободним чак и у нагонским радњама, т. ј. у свима свесним радњама које потичу из *наших* (свесних и јасних) представа, а не, као рефлексни и аутоматски покрети, из (често несвесних) чулних дражи.

То осећање слободе јавља се, разуме се, много јаче код сложенијих, изборних вољних радњи. Међу тим, само за то што смо често и за време саме борбе мотива донекле (т. ј. нејасно) свесни различних могућности, различних могућних радњи, различних мотива, — а сваки

WWW.UNIBS.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

поједини од тих различних мотива има тежњу да победи, да одлучи борбу, — нама изгледа, као да се ми сами можемо слободно одлучивати за овај или онај мотив. Нама изгледа да имамо способност да бирамо међу различним мотивима без обзира на њихове (пријатне или непријатне) особине, на њихову вредност за нас. т. ј. на осећања. Из тога дакле, што видимо различне могућности, што видимо да се може овако или онако урадити, нама се чини као да *ми* можемо овако или онако — како хоћемо — урадити. То је још много више случај после учињене радње, кад се може дуже и хладније размишљати о различним могућностима, које су постојале, о друкчијим и бољим радњама. Отуда, што се онда у опште могло и друкчије урадити, нама се чини да смо и *ми* могли друкчије, боље урадити. Међу тим, и ако у ствари радња није могла бити друкчија него што је била, — јер се није могло друкчије *хтети* него што се *хтело*, — свест о томе, да се могло и боље (т. ј. са више пријатности одн. са мање непријатности) урадити, може, разуме се, бити од врло великог утицаја на будуће сличне радње, ако се њима на супрот, као моћни мотиви, јаве представе тих бољих радњи.

Свест о слободи се првобитно свакојако и јавила тек после учињене радње, у сећању или фантазији, како су то још *Хобес* и *Спиноза* објашњавали. По *Хобесу* ми имамо само слободу радње а не воље (*libertas non est volendi, sed quae volumus faciendi*), а и *Спиноза* објашњава свест о слободи тиме, што смо ми свесни различних могућних радњи, али нисмо свесни свих бескрајно многих узрока који (осим или поред свесног непосредног повода) одлучују или одређују (детерминишу) наше радње. Свест о слободи је дакле илузорна. О постанку те илузије или шимере, како је *Шоенхауер* зове, говорићемо доцније још много више.

Међу тим, осећање активности које, више или мање, јасније или нејасније, прати сваку вољну радњу, изазвано је осећајима кретања, снаге, напора, напетости или контракције у појединим мишићима који производе радњу. Ти осећаји активног кретања разликују се истина од осећаја пасивног кретања (кад нпр. неко други креће нашу ногу, руку итд.), који су управо више осећаји теглења, или гњечења, притиска, удара и трења у зглобовима и жилама. Али осећаји активног кретања јављају се при свима свесним радњама, дакле и при нагонским, где не може бити говора о некој нарочитој активности у смислу слободе. За то нема никаква смисла издвајати те осећаје, као што многи физиолози и психолози чине, као некакве нарочите осећаје инервације који би били осећаји (и мерило) вољног напора или снаге употребљене за инервацију мускула (одн. надражење моторних нерава који мускуле стављају у покрет). Као да су дражи за те осећаје централне (у мозгу), а не периферне (у мускулима) и као да напор или кретање

самих мускула не одређује ни најмање те осећаје! Што пак болесници, којима су поједини делови тела (нпр. нога) узети, имају осећаје кретања и у тим деловима, кад зажеле или покушају да их покрену, — то се да објаснити осећајима кретања у суседним мускулима, који том приликом чине невољне покрете (Mitbewegungen), и сликама сећања (представама) ранијих кретања у оболелим органима. У старијој француској Психологији (нпр. *Maine de Biran*-а, *Ampère*-а и др.) осећаји активног кретања називани су чак *осећањем* вољног напора (*sentiment de l'effort voulu*) којим је ваљало одвојити вољне радње од невољних. За то је то осећање, разуме се, врло лако постало осећањем некакве нарочите, самосталне, независне, слободне воље.

(Свршиће се).

О СТОГОДИШЊИЦИ КЊИЖЕВНОГА РАДА ВУКА СТ. КАРАЏИЋА

НАПИСАО

АНД. ГАВРИЛОВИЋ

Месеца новембра 1813. године стиже у Беч Вук Стефановић Караџић „барем од све муке не би ли Њемецки научио“. Кад је у Бечкој Полицији узиман на знање дневни извештај како је „неколико исељеника“ из Србије дошло у царску престоницу, нико није ни слутио да се међу њима налази и човек чија звезда управо с тим доласком почиње сјати на небу српске књижевности и науке. То није слутио ни он, Вук Стефановић, који после скоро тридесет година искрено говораше како је 1813. дошао био у Беч „не знајући ни сам шта ће из мене да буде“. А шта је после из тога било казује историја српске књижевности, излаже историја словенске филологије, казују радови, биографије и прениске првих и најбољих људи његова века у свих словенских народа и, тако исто, међу Немцима.

Ове године и ових дана навршује се столеће од тога догађаја у животу Вукову, који је постао догађај и у српској књижевности.

Не може се рећи да је Српство занемарило препородиоца своје књиге и просвете, али је истина да се и сада, после стотину година, има још много истраживати, о Вуку разбирати, проучавати и писати. Док се свестрано не осветли сав његов рад и доба коме он припада.

Томе су осветљењу намењене и ове врсте о стогодишњици књижевнога рада Вука Караџића. Оне не говоре сумарно о целој појави, таквом говору претпостављају дебату о неколиким појединостима из

тога предмета, заустављајући се, у три прилошка, на *књижевним пробама* Вуковим из првих година, на Вуку као писцу *Првога Српскога Буквара* и на потезима за слику *интимнога* Вука и великога пријатеља и учитеља његова, Јернеја Копитара. По томе су реду изложени и чланци који даље долазе.

I

Из „књижевних проба“ Вукових.

Како је Вуку ваљало сваки посао почињати изнова, и како су учени пријатељи његови налазили да је он позван да изврши укупно откривење народнога књижевног блага српског, показује и то што је већ у првој години свога књижевнога рада био позиван на многобројне литерарне радове. Позиван је да рецензује српске књиге, да скупља народне приповетке, пословице, загонетке, да спрема грађу за речник, да свестрано ради на фолклору, па, доцније, да помаже чак и редакторском пословању у једином ондашњем српском листу.

Кад се погледа на сав тај његов разноврстан рад првих година, види се у њему пуно одлика по којима се може разложито сместити у *пробне* радове, у *покушаје* после којих су дошла *дефинитивна* издања, или се, у неким тек струкама, и остало на тим пробним пословима. За разумевање реченога треба знати да је Копитар, који је најбоље и знао Вука, у једној важној прилици овако класификовао његов рад: до 1818. или до изласка из штампе „Рјечника“ сав Вуков књижевни рад није друго до само *проба* за уређење питања о српском књижевном језику и о правопису, а „Рјечник“ *дефинитивно* решава та питања, која познији радови само утврђују и даље разрађују.

У овом је прилошку, према томе, реч о таквим пробним покушајима Вуковим и то не свим: рад на скупљању народних песама и на првим огледима српске граматике обухватају пространије студије, саопштене на другоме месту. Овде се говори о првом раду Вукову на сабирању народних *приповедака*, *загонетака* и *пословица*, о једном засебном покушају његову у циљу *обраде народних традиција* и о *критичарским* прилозима његовим. —

* * *

Знаменити је Јаков Грим био први који је изјавио жељу да се купе и српске народне приповетке. То је учинио још 1814, кад је, обрадован првом „Пјесмарицом“, онако похвално о њој писао. Не само жељу него и наду да ће се то учинити, изнесе Грим у тој оцени народних песама, а већ је 2 априла 1815 послао Вуку, који је онда био у Карловцима, писмо и учество за даље скупљање народнога блага. На то Вук из Карловаца пише Копитару у Беч 8 априла сасвим искрено:

»Volkssagen, ја управо и не знам шта је то; него ако су то оне приповједке, које народ прости приповјода; таквих у Срба има као и пјесана. Ја сам, колико их у глави имам, могао би једну књижицу напечатати као што је мала пјеснарица. Има их врло лијених и удивителних, него су по већој части срамотне. Ја ћу их донети Вама (које у глави, које написаних) неколико за примјер, пак ако Вам се допадне, ласно ћемо их и више добити“.

Конитар му, у одговор на то, по Гримовај жељи, спроведе Гримов циркулар за сабирање народних приповедака и осталог блага, а Вук 16 јуна одговара Конитару како је сада довољно обавештен: зна каквих прича желе, па уверава да их Срби занета доста имају.

Ипак је Вук с огледом народних приповедака изашао у јавност тек 1821: у прилогу „Новина Србских“ у Бечу и у посебно оштампаној књижици: „Народне Српске Приповијетке, написао В. С. У Бечу 1821.“ Књига има 48 страна, а пред приповеткама је занимљив предговор Вуков. У њему Вук казује како је „прије неколике године дана“ мислио издати малу књижицу народних приповедака и загонетака, па је *joш онда* — 1819 — написао био предговор који сада даље наводи. У том су, 1819 године написаном, предговору оне знамените речи Вукове:

„Нека родољубиви Мушицки лети за Пиндаром и за Хорацијем, нека се дружи и пореди с Рамлером, с Клопштоком, с Державином и с Димитријевим; нека дубоко замисљени Сандић истражује и доказује какијем су језиком говорили земљаци и вреници Рема и Ромула; коме Србину Српски језик не ваља, нека га *поправља и по своје укусу*, и нови нека гради: „Не завидим, на част сваком својој;“ а ја ћу само готово да скупљам оно што је народ Српски већ измислио“.

Како је, пак, Вук већ тада стајао на достојној висини таквог посленика, показују ове његове речи:

„Пјесме, загонетке и приповјести, то је готово народно књижество, коме ништа друго не треба него *вјерно, чисто и непокварено скупи*; али у *писању приповијетки већ треба* мислити и ријечи намјештати (али опет не по *своје укусу*, него по својству Српскога језика), да не би ни с једне стране било прећерано, него да би могао и учен читати и прост слушати; а ја сам казао у предговору к Српском рјечнику како је то за мене тешко. Па још видим да и поред све муке и труда опет остају погрјешке!“

Приповедака је било свега дванаест: шест правих и шест шаљивих. У прве долазе: *Зла жена, Лаж за окладу, Ђевојка, удов и циштеница, Све, све, али занат, Зашто у људи није табан раван и Мећед, свиња и лисица*. Шаљиве су: *Еро и кадија, Еро с онога свијета, Еро и Турчин, Слово иже али сирица ниже; Шта је најгоре на свијету, или Пијан Србин или гладан Турчин, и Баволска сланина*.

WWW.UNILIB.RS

Ред је штампана друкчији: најпре долазе прво три праве па прве две шаљиве, па том четврта права и трећа и четврта шаљива, па онда пета права и пета шаљива и најзад шеста права и шеста шаљива.

Што се тиче питања: од куда Вуку ове приповетке? одговор је прост али занимљив. Од правих приповедака Вук је првих пет слушао још у Тршићу, па их је сада по сећању писао, а шесту је причу чуо у Карловцима 1815. од одличнога зналаца народних песама Тешана Гавриловића Подруговића али је и њу ставио на хартију позније, по сећању. С тога је Вук и поменуо у предговору како при писању приповедака „треба мислити и ријечи намјештати“ да би се постигла права народна стилистика. Тога, наравно, у бележењу стихова и изрека не треба или бар не у толикој мери.

Језик Вуков онога доба, и ако је био недостижно изнад језика свих других писаца, ипак заостаје према ономе из познијега доба кад је Вук био на врхунцу своје моћи. Разлике, дабогме, не могу бити велике: Вуково је и једно и друго! Тако је нпр. први пут стављено *рупа* место познијега *јама*, и друге ситније разлике, а целина изгледа од прилике као већ познате разлике у Вуковим *Огледима* Св. Писма 1824. и *Новога Завјета* 1847. године.

Шаљиве приповетке долазе такођер у оно градиво које је Вук у Беч „у глави донно“, а које је позније на хартију стављао.

Кад је 1853. изишао друго, знатно богатије, издање народних приповедака, Вук је — посвећујући га Јакову Гриму — написао у посвети:

„Ви сте с покојнијем Копитаром највише учинили те су се српске народне пјесме на славу народа Српскога тако разгласиле по свој Европи и по осталом ученом свијету. Осим тога Ви сте мене још од 1823. године, како сам имао срећу у Каслу с Вама се видјети и познати, једнако наговарали и опомињали да наштампам што и Српскијех народнијех *приповиједака*: ево Вам овом књижицом испуњујем ту жељу. Ја сам увјерен да књижица ова никоме неће бити милија него Вама; за то сам се и усудио украсити је Вашијем славнијем именом. За мене ће бити особита радост и срећа, ако Ви нађете да су и ове приповијетке, према пјесмама, достојне народа Српскога“.

Вук се није варао. Гриму, као глави митофилске школе, народне су бајке биле још милије и од песама, и с тога је био први иницијатор Вукову сабирању још 1814. и даље, уграбивши у томе иницијативу чак и хитроме Копитару, главном иницијатору Вукових радова уопште. Али је издање од 1853. *definitiv* према *покушају* од 1821, и зато о њему не говоримо овде даље.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Поменута Вукова књижица из 1821. има само до 31 стране приповетке; од стр. 33 па до краја испуњена је *загонеткама*, којих ту има 166. И ако је том приликом Вук навео сразмерно мали број загонетака, ипак је то била највећа дотле наштампана збирка из те врсте усмене књижевности. Што је важније, српске су народне загонетке први пут тада штампане с *књижевним интересовањем*, док је многобројнији рад Славонца Емериха Павића 1761. у календару имао више дидактичну задаћу.

Вук је доцније разрадио и овај *огледни* посао. И ако никада није штампао посебнога издања загонетака, он их је прилично (преко осамдесет) употребио у другом издању „Рјечника“, а још позније је — у предговору ка „Правителствујушчем Совјету“ 1860. — изјавио како би имао и око *хиљаду* народних загонетака за штампу. Тај — нешто мањи — број употребљен је и наведен уз државно издање народних приповедака Вукових у Београду 1897.

Најзад и прикупљање народних *пословица* долази, почетком, у доба *пробних* књижевних радова Вукових.

Још 1815., 8 априла, пише Вук из Карловаца Копитару у Беч: „Пословице тешко се купе, јербо то мора човек да чека док когод рекне“.

Ипак их је купио, али је издању њихову приступио тек у доба *дефинитивних* издања. То је учинио, као што је познато, тридесетих година, када је српска књижевност добила обилну и садржином богату збирку пословица, наштампану 1836. на Цетињу.

Три године пре тога покушано а неизведено издање Вукових пословица у Бечу има више него занимљиву историју своју — али говор о томе такођер изостаје из ових скица о првим покушајима Вуковим. Када се то догађало Вук је већ у велике био искорачио не само испред почетника него и испред свих „родољубивих првака“ ондашње српске књижевности.

Године 1817. донеле су Давидовићеве „Новине Србске“ у рубрици „Смјесице Србске Митологије“ један Вуков чланчић који има малу и занимљиву цензорску историју своју. Чланак се зове „О Милошу Обилићу“, а почетак му гласи:

„Митологија није само *вјера дрезности*, него су најстарије историје, или приповиједке, народне. Права се историја по том разликује од Митологије, што историја описује људе као што су свагда, а Митологија говори о људима, који су били много друкчији од оних који

Митологију читају, или приповиједају. Сваки народ има своју Митологију, али је Грчка и Латинска Митологија најзнаменитија и најпознатија на свијету; и њу сви народи европејски уче по школама“.

Казавши тако своје ондашње мисли о Митологији као предмету. Вук прилази правом циљу говора:

„Кад учимо из књига познати *Херкула*, *Јасона*, *Ахила* и остале Грчке јунаке, да ако не буде сувише ни ова приповијетка о *Милошу Обилићу*. — Да је Милош био зет Кнеза Лазара, да је на Косову ратовао Турскога Цара Мурата, и да је и он онђе погинуо, о том не треба ни говорити: то стоји у Историјама различних народа, и то зна сваки Србин; него да видимо шта народ даље о њему приповиједа“.

Данас је збиља сваком Србину добро позната та грађа из народне традиције о Обилићу. Ту је и прича о Цару Душану, који је за Обилићеву мајку рекао: „Међер обила мајка родила обила јунака!“ Ту је казивање о селу Дворишту, о реци Нечаји, о пољу Пустопољу у Поцерју итд.

Ту је грађу унео Вук и у свој „Рјечник“.

Нешто је мало о Митологији, и то о Словенској, Вук и раније размишљао и читао. У „Толкованију ријечи“ уз другу „Пјеснарицу“ 1815 уз реч *Лело* Вук вели како то „приповиједају Краљице уза сваку врсту у свима Краљичним пјесмама, не знајући шта значи, него кажу: тако се „пјева“. Да би својим читаоцима ипак објаснио ту реч, Вук се позива на „Славјанскују Митологију“ од Кајсарова, штамп. у Москви 1807, и по њој даје објашњење. Ускоро је и нешто више сазнао о Митологији уопште, па у реченом чланчићу упућује своје читаоце на друго једно немачко дело.

Све је то могло особито веселити Јакова Грима, који је и доцније, много доцније, тражио од Вука података о Митологији.

Овај мали Вуков рад о Милошу Обилићу долази, такођер, у његове *пробне* радове ове врсте, а у колико је доцније Вук развијао рад у том правцу познато је, ма да то не долази у предмет овога расправљања.

Поменуемо да ова Обилићева биографија има малу цензурну историју, коју нам је открио Копитар узгред у једном акту службене природе из 1822 године. Из тога податка сазнајемо ово. Вук је чланчић о животу Милоша Обилића био написао за бечке „Новине Србске“ нешто раније и Копитар га је, као цензор, био одобрио, али је виша власт накнадно забранила штампање. Да томе доскочи, Копитар је удесио те је Вуков чланчић изишао на немачком у једном војном листу, после чега су га, не спомињући ништа о томе што је раније било, могле довести и Давидовићеве „Новине Србске“.

И критичарски рад Вуков долази у оне *пробне* књижевне послове Вукове који припадају првим годинама његова делања.

„Рецензирање“ српских књига, о чему се пре Вука бавио Копитар, било је први посао на који је Копитар позвао Вука ван фолклорнога рада његова. Како је Вук мало био спреман за послове те врсте показује и његово писмо од 17 фебруара 1814 из Беча, писано Копитару у месту:

„Ваше позивање к рецензирању Славено-Сербски књига примио сам с највећим високопочитанијем. Ја за највећу чест и срећу признајем што је мене судбина сподобила познати се с таким славним и великим људима, који ревношћу к просвјешченију, слави и к срећи, рода човечанскога дишу. Нити ја знам како би Вама зато возблагодарити могао што сте Ви мене удостојили учасником бити тога славнога, и сваку чловјеческу похвалу превосходећега, Вашег предпријатија“.

Ондашња српска књижевност није нудила никаква избора рецензенту. И сам је Копитар пре тога писао о преводима Јоакима Вујића или о, иначе доброј, Численици Јов. Дошенивића. Ипак је Вук за прву рецензију своју изабрао понајзгоднији предмет. То је био Милована Видаковића роман „Усамљени Јуноша“ с том само незгодом што је дело штампано било још 1810. У писму од 6 маја 1814 јавља Вук из Будима, где се тада бавио, Копитару како је већ написао ту рецензију, коју му је после две недеље, 20 маја, и послао. Он ју је — вели — „по чистом говорењу простога народа написао“. Колеба се у правопису, правдајући се да „јошт правила томе нијесу изишла“.

Али та рецензија још није значила напад на Видаковића. Како је Вук *онда* мислио о Видаковићу, показује и овај навод из предговора Вукова ка првој „Пјеснарици“. Говорећи о „Национализмусу“ српскога народа, вели Вук:

„У смотрењу ове материје Господин Милован Видаковић заслужује особиту благонаклонсет од својега рода; не само зато, што он својим књигама род свој просвјешчава, и вкус му отвара, него особито зато, што имена Славено Сербска, у својим књигама употребљава; и она мјеста напомиње, чрез која би се ми опоменути могли, да смо и ми некад нешто били“.

Право говорећи, ове су последње речи Вукове биле на свом мест покрај свих замерака које се Видаковићу могу учинити.

Рецензија „Усамљенога Јуношу“ изишла у „Новинама Српским“ у бр. 205, 206 и 208 од 1815. Је ли она, задоцнивши са штампањем, толико, и тада била онаква какву је Вук у Будиму пре годину и по могао написати, или је и сама, ма колико, сазрела стојећи код Копитара — не може се сада знати. Заслужни Рус Н. Петровски,

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

који је написао познато опсежно дело о првим годинама Копитареве књижевне делатности, држи, на стр. 708 да се Копитарев утицај у овој критици види на месту где се вели како је сваки књижевник дужан мислити о предмету о коме пише. То је вероватно, јер одговара чак и маниру Копитареву. Критика је по мислима мршава, па није немогућно да је и оно мало мисли које су у њој дошло по утицају Копитареву.

Вук је у овом првом огледу критичарском налазио онда да је Видаковићева књига „вообшче изредна“; али „аутору срећу за будућа дјела желећи“ застаје са замерањима код језика, који је у великој мери за осуду. Још се у тој критици помиње како би Видаковић могао корисних правила наћи у Вуковој „Писменици“ која је штампана у другој половини прошле, 1814 године. Данас бисмо могли Вука осудити за ту неделикатност, за властиту рекламу, кад га не би бранила околност која сведочи да ту алинеју уопште *није ни могао* Вук написати. Вук је, рекосмо мало пре, још 20 маја послао Копитару ту рецензију, а тада Вукова „Писменица“ није ни у рукопису била готова. Природно је да Вук није ни могао упућивати Видаковића на дело које није ни написано. Врло је вероватно да Копитар с оценом није био задовољан, те ју је задржао од штампања за неко време док је ма колико не попуни. Али после месец и по дана отпутова Копитар по службенонаучном послу у Париз, па и у Лондон, и у Беч се поврати тек у половини фебруара идуће, 1815, године. Вративши се, затекао је поодавно још доштампану прву „Пјеснарицу“ и тако исто наштампану „Писменицу“ Вукову. После тога је Копитар лађску, још непрестано у рукопису, рецензију Вукову попунио и дао да се штампа. Тада је он могао поменути у рецензији и Вукову „Писменицу“, у толико пре што се Вук на рецензији није ни потписао. Може се с највећом поузданошћу узети да је ствар тако текла, јер то не би био једини случај да Копитар уноси у Вукове списе не само идеје него и реченице своје!

На ту је критику Видаковић одговорио у истим „Новинама Србским“ и то у бр. 233, 234 и 235 исте године. Он, наравно, брани свој језик, па, не знајући ко је писац рецензије, вели о помену Вукове „Писменице“ ово:

„Ја Г. Вука Стефановича љубим као могo земљака, љубим и почитујем у њему и у топлим персима његовим ону, коју он роду својему показује, ревност; обаче нека се по оној Писменици мој Г. Реценсент, кад књиге успише, влада, он и ако ћеду и стотина с њим, но ја не“.

Зашто је Видаковић тако рђаво мислио о Вуковој Граматици или „Писменици“ види се из ових других речи његових:

„Ја сам желио да се изда Србска граматика, и први Г. Вук моје је у тому желаније исполио, но сочини ју са свим просто, по

којој књигописец не може владати се; нити је он њу писао за просвјешћене наше у овим земљама Србе“.

Али као да је и Видаковић осећао да се ни њему не може на реч веровати, те се убрзо постарао да се нађе у друштву са човеком који је био највиши и признати судија. Уопште узевши Видаковић је био учинио за своју позицију једну врло добру диверзију. Обратио се био писмом Јосифу Добровском, „патријарху Словенске Науке“, пи тајући га да ли, у оваком случају, треба писати простим говорним језиком народним. Добровски му одговори да он не одобрава такво демократизовање књижевности нити прекидање с традицијама у језику. Видаковић се користи тим мишљењем Добровскога па га објави на доста згодан начин. На име, први део свога новог романа „Љубомир у Елисиуму“ Видаковић је био наштампао још 1814 године, а сада наштампа и други део, који изиђе 1817. У *предговору* овога другог дела Видаковић нађе места и повода да се још једном врати на ону критику језика у „Усамљеноме Јуноши“. Овде одлучније напада на Вукову „Писменицу“, нарочито за *избачена* „онолика наша красејна писмена“, којих је било „около 16“, па пита аутора како је смео „ову љубезну народа нашега зеницу дирнути“. Овом је приликом навео и мишљење Добровскога о језику.

Противној страни т. ј. Копитару и Вуку све би било лако, али их је — главно Копитара — онакво мишљење Добровскога довело било у велику неприлику. Зато оштри Копитар седне па се и сâм обрати Добровском, излажући своје гледиште и старајући се да ствар доведе до повољнијега суда Добровскога. Заиста Добровски одговори, али његовим одговором Копитар не могаше бити потпуно задовољан. Стога Вук седне па напише пространу критику на оба дела Видаковићева романа „Љубомир у Елисиуму“. Критика би објављена исте, 1817, године у бр. 57—68 „Новина Србеких“, и она учини страховит утисак.

Вук је још 29 јуна, на Петров Дан, 1817 писао из Беча Лукијану Мушицком у Шишатовац:

„Јесте ли добили *втору част Љубомира*? Знам да ће Вам се допасти предисловије; али се баш немојте врло поносити, ни пркосити ми, зашто бојим се да не буде:

Гера Туре Краљевића Марка,

Ђера море да! оће Туре оће!

Бјежи Марко преко поља равна,

бјежи море да! оће Туре да посијече, и оће вала!

Кад се Марко натраг повератио,

Бак анаса на сит! итд.“.

Вук је знао зашто је тако писао Мушицком, који је био час за једно а час за друго гледиште, те је Мушицки, прочитавши по том критику на „Љубомира“, писао Вуку 1 септембра (по нов.) исте године:

„Да, да! Бесни сте ви! Остависте Рјечник па нападоисте на сиромаша Љубомирова вођу! Ала су чудни Ерцеговачки ударци! Страшно је пасти в руке Ерцеговца“.

Рецензија је све узрујала. Октобра 2 исте, 1817, године пише Вук из Беча Мушицком у Шишатовач:

„Шта говорите тамо људи о рецензији? Како се Вама допада? Како ли у Карловачком и Новосадском двору? Видаковић поручује и пише Давидовићу да рецензент не иде у Нови Сад: зашто (вели) неће жив оданде изићи. Ако вам ту дође Видаковић јавите ми шта сте разговарали. Немојте га начинити луђега него што је“...

Ситуацију, пак, најбоље приказују речи Јована Берића у писму упућеном тада Давидовићу:

„Усуђујем се Вама јавити, да ми у Новинама Сербским ништа милије није, от ове учене рецензије. Бог Вас поживио, који сте да сте; вала Вам велика на оним сладким часима, које умете читатељем Вашим причинити. Једно само, ако смем искрено исповедити, не допада ми се, што Сиромаша Видаковича пред светом баш онако срамотите, да не зна ништа. Та то је у току рецензије очевидно и довољно доказано, мислио би дакле да за част човека, и онога, који се труди не би требало, онај член метути, да он ни Логике, ни Реторике, ни Поезије, ни стида, ни срама, ни учтивости, не познаје, ни ништа. Многи Новина Ваши читатељи у Банату, от куда сам ономадне дошао, за зло примају, говорећи, да, ако у рецензијама тако нешчадно људе узсрамотите, оставићеју и новине и новина читање. Ово ми је Г. Директор Кенгелац наручио, да Вас известим“...

Критика је Вукова и у наше доба била — поглавито по пространом изводу у трећој Српској Читанци Св. Вуловића — добро позната и ширим круговима читалачким, те о њеној садржини овде не говоримо детаљније. Вук — зна се — не залази у уметничку композицију дела нити га посматра као створ књижевно-уметнички: он, причајући садржину, редом указује на нелогичности, противречности и друге погрешке те врсте у делу. Све оно што замера зналац српских земаља, зналац (ма и по здравој традицији) народне прошлости, познавалац народнога живота и обичаја — све је то, у критици, више или мање Вуков ориџинал. Али Вук није самосталан кад се позива на Русоа или на ондашње књижевне прваке и друге знатне људе нпр. Фатера, Цојса итд., кад говори о називима гора које деле Македонију од српске државе, о доношењу кафе и дувана у Европу, о школама на Атосу у доба Јустинијаново, о грчким именима у четрнаестом веку, о романима које треба читати итд. Н. Петровски, у поменутом делу,

сматра све те, и друге такве, мисли у тој критици за Копитареве, и ван сумње је да то чини с правом. Ту се Видаковић кори и за несмотрену употребу писма Добровскога, а кад Вук наводи пример о четири текста немачке Молитве Господње — и то још по рукописима Бечке Дворске Библиотеке, у којој је Копитар био чиновник! — онда Петровски са свим правом може рећи да се „учешће Копитареве у састављању рецензије јавља као несумњиво“.

Видаковић је имао уза се, ипак не без резерве, највећи словенско-филолошки ауторитет; Вук је имао Копитара, а ова обојица — и Вук и Копитар — имаћаху за савезника *истину*, коју су они у том специјалном питању угледали и умели угледати боље него прослављени Добровски.

Ипак се Видаковић јавио брже но што се могло очекивати. Он још исте године у 78 бр. „Новина Србских“ објави позив на *трећи* део „Љубомира“.

Само два броја позније, у 80-ом, изиђе на то Вуков „Мали Одвраћак“. У имену је Вук употребио реч *одвраћак* по Сави Мркаљу, а у писму Мушичком од 2 октобра вели Вук: „Сад се почињу интриге литерарне“.

За овај „одвраћак“ пише Вуку 18 октобра 1817 из Земуна Димитрије Фрушић:

„А твој одвраћак пун је оштроумија, сласти и поученија. Алегорија бабе Смиљане тако је силна, да су многи Земунци пре у сумњи бивши о славно-србском језику к себи тргли се и наши постали; да ни једнога читатеља није било, који поред смејања није у почитанију к духу рецензента здраво порастао“.

Као што се види, Фрушић овде говори сумарно и о Вуковој критици и о његову одвраћку, јер је „алегорија бабе Смиљане“ употребљена у Вукову уводу у критику.

Међу тим Видаковић није био добио довољно претплатника на трећи део „Љубомира“, те је морао издати и други претплатни позив. Он је изашао у 85 броју „Новина Србских“ за 1819 годину, и у њему Видаковић опет помиње рецензију и прети одговором, на што је Вук, у особитом додатку Новинама, дао „Неколико ријечи“ као одговор на тај позив.

До сада се Вук потписивао: *Рецензент*, а овде се потписао: *Ненад Новковић*.

Знало се ипак и право име критичарево.

Тако је брзо престало и у највећу се супротност извргло оно прво узајамно комплиментовање Вука и Видаковића. Кривица, или заслуга, за то припада Копитару и његовој урођеној оштрини.

Има једна оцена ове критичарске радње Вукове, коју треба овде навести. У августу 1818 године пише му Сима Милутиновић, мислећи

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА

БИБЛИОТЕКА

на Вукове критике и полемисање: „Бади трице и инат писмени, премда право имаш“. Онда је ретко ко мало даље од Копитара схватао природну истину да се трећем добија и топлота и светлост!

Вук је полемику ради језика водио готово свега свога века, али је *књижевна критика* његова ограничена тек на ово прво доба па и ту је она управо само с Видаковићевим радом у свези. Јер, позван од Копитара да напише оцену Давидовићева „Забавника“, Вук одговара из Шишатовца 10 марта 1816 како је „Забавник“ пун погрешака, „пак би ја сад имао више посла да га реценсирам, него Давидовић што је имао док га је превео“. Несумњиво је да би се и код Видаковића прошло с мање свега да се Копитар није осетио погођен оним попуштањем Добровскога према Видаковићу и старом језику, те је ваљало спасавати и ствар и углед. Мало доцније, Вук је завршио разговор с Видаковићем, те се није више ни враћао на „трице и инат“.

Познији његови радови, као што су „Примјечанија на преводу г. Томе Љубибратића“ или „Неколико ријечи о језику у првој књижици Шрекове историје“, обоје из 1820 године, као и одговарање критичарима Вукова језика — ствари су више стручне — специјалне и не долазе у књижевну критику.

* * *

Тако видимо да се у свим „књижевним пробама“ Вуковим као првев конач види једна главна мисао, она коју је наскоро и дефинитивно изнео, разложио и са њом победио.

У својим приповедањима Срежњевском Вук рече о језику којим је писао: „Ви већ знате: ја поникох из народа, проведох младост с народом, све *сриско* народно било ми је из малена за срце прирасло, а околности учинише, те се разви у мени жеља за својим рођеним. Што е у мене језик народни, то је са свијем по природи. Ја не знадох другога, говорих како знадох, и гледах да својијем језиком све искажем, што ми нужно бијаше; наштио сам се, да га изучим, да богме, не по правилима, већ сам, никоме рачуна не дајући, мислио толико о том, како бих колико боље у глави нашао ријечи и рјеченица, па да их употрејибим, како где устреба“. — Толико је довољно било умноме Копитару да у Вука нађе. Све је остало долазило по себи. То покажују, поред остадога, и ове ситне „књижевне пробе“ Вукове.

(Свршиће се).

ПРИЛОГ ПРОМАТРАЊУ МАЛЕ ДЕЦЕ

— Др. Г. Стењли-Хол —

Обично се узима да живот детета пре рођења почиње око половине оних четрдесет недеља, што их оно проведе у материној утроби. *Прајер* сматра да први покрети дечји, према томе и његова воља, почињу у шестој недељи; ну медецина ставља овај датум доцније. *Луис* тврди да зачетак спада у психологију. *Рибо* је мишљења да психички живот детета почиње још пре рођења. *Кусмаул* истиче дечје искуство пре рођења у погледу такнућа и наводи, да се осећаји глади и укуса пробуђују гутањем амниотске течности у утроби. Свакако је дете још пре рођења искусило разне облике задовољства и бола. Ну пошто се дете у утроби налази увек под једнаким притиском и на једнакој температури, то је наравно његово искуство врло ограничено. Ма да је т. зв. свест веома ступњевита појава, ипак је вероватно да у деце способност кретања претходи осећајима. *Вастигјан* сматра, да се бразде и вијуге у мозгу детињу врло брзо развијају на три или четири месеца пре рођења. Од можданих живаца физиолошки најпре се јавља живац укуса; јер прерано рођена деца као да могу већ да разликују слатк о игорко. Мрежњача као да је већ пре рођења доста развијена, да би могла примати видне утиске; тако исто дете има искуства о мишићним осећајима. Утицај опојних средстава на ембрио и на новорођенче кадшто је мањи, кадшто већи.

Утицај умора, страха и преплашености од материне стране је врло велики, пошто се тим проузрокују у деце малокрвност, прерођајна трзања и опште промене у развићу. Као што је *Плос* јасно доказао, хигијена бремене жене је предмет великог старања не само код цивилизованих, већ и код свих дивљачких народа. У ту сврху заведени су најразновренији обичаји. Жене се одвајају, чувају од лоших утицаја и од свих жестоких утисака; подносе се сви њихови ђефови. Девет месеца трудноће женине постали су земљиште за ницање обилатих празноверица. О сваком дану верује се да је посвећен стварању једног дела дечјега тела и дечје душе. Покрети нерођеног детета, њихов збир и начин, одају мисаоној мајци много што-шта о карактеру њена детета још пре његова рођења, докле и њен утицај на свога потомка никад није можда тако велики, као у то доба. Мајка може често пута рећи дојиљи свога детета: „Ви ми не можете ништа ново саопштити о подобностима мога новорођенчета“. Не само општи начин живота мајчин, већ и њени покрети, било изненадни и жестоки, или обични, мирни и правилни, вероватно се забележе примитивним говором осећања исто тако поуздано, као што осетљива плочица реагује и на слабу,

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

несвесну možдану радљивост. У доба дојења на дете утиче све што и на мајку утиче, тако да она мајка највише учини за своје дете, која највише за себе саму уради. Стога су можда жене више склоне да верују у утицаје и везе тајанствене природе не само између родитеља и деце, већ и између пријатеља.

Рођење је епохалан до ађај, знаменита промена, баш и кад не би дете доиста патило. Као што каже *Перс*, дете прелази тада из жарког појаса у хладни, а његова се чула укоче страним утицајима. Оно се дере и дува као неки мрнар, кога су гола, уморна избацили бесни морски таласи на непознату обалу. Дисање почиње врло неуредно, од један-пут у секунди до једанпут за десет до двадесет секунда. Уши обично не раде у почетку; једно око или оба два су често пута сасвим или делимично затворена. Покрети дечји сада се врше у слободнијем простору; мишићи за сисање, гутање и дисање сад ојачавају; његови кожни утисци бивају сад разноврснији.

Први чин дечји, то је крик, али не беса — као што говораше *Кант* нити радости, као што мишљаше *Шварц*, већ отегнуто, уљкаво, танко, чисто аутоматско а-а, без суза, а звука као у шотског дудука, ама неугодно. При овом једноликом и тужном крику, при овој црвеној, набраној, подбулој кожи (дете изгуби првих дана обично нешто од своје тежине), при овом жмиркању, при погледу његове пунавости и кривих ногу, не треба се чудити, ако наступи кратко време застоја материнске љубави, пре него се потпуно разбуди матерински нагон. Стога треба мајке да послушају *Фребелову* опомену, и да почну волети своје дете још пре његова рођења.

Прво седиште духовног живота дечјег — то су његова уста. Најпре се доведу у склад покрети при сисању и при гутању, а укус је можда прво развијено чуло. Први покрети при буђењу деце су покрети сисања, тако исто и последњи при успављивању. Све што би се могло назвати вољом, угодношћу или болом, односи се на примање хране. Додир не само уста, већ и образа, брадице, врата и чела проузрокује покрете сисачке. Касније изазивају оваки додир и кретање главе, да би се уста приближила тачки додира. Покрете сисања прати укочен поглед очију и наизменично отварање и затварање ручица. Главни покрети руку управљени су ка устима. Дете често пута нехотице удара и гребе ручицама по своме лицу. Оно трпа руке у уста, куда иде све што научи да дохвати, па и велики предмети, који нису за јело. Уста су средиште не само за укус, него и за естетично задовољство чула такнућа, које постаје тим, што се глатки предмети доносе до усана, а рапави до вилица без зуба. У почетку мора н. пр. при вештачком храњењу врх од сисалице да буде сасвим у дечјим устима и укус млека мора дете заиста да осети, пре него их дете позна и своју глад утоли. Доцијне довољан је додир врха сисалице са уснама или са лицем.

затим додир флаше с млеком рукама, доцније сам поглед на флашу, кад је бела и пуна млека, затим изглед саме флаше, па онда самога млека и т.д. Тако се проширује центар првог и највећег интереса дечјег са његовим искуством. Лагано и неспретно научи дете слагање између приближења ствари устима и отварања њихових. Најпре мора и. пр. шећер да додирне усне, затим мора га дете згратити и понети устима, затим мора га видети и т.д. Свака жеља код малог детета праћена је отварањем уста и кретањем руку, а у другој и трећој години дете једе нечистоћу, угаљ, муве и т.д. гризе и жваће и веће и тврђе предмете.

Други главни центар најранијег душевног живота и интереса дечјег — то је *чуло вида*. Код два посматрана детета, Б (мушкарче) и Г (девојчица), опажене су ове појаве. Десно око у Б отвараше се кроз неколико дана јаче него лево око. У Г је требало више од 24 часа после рођења да се позна боја очију. Оба детета гледаху разроко; не беше никаквог слагања очију: главни покрети били су у почетку десно и лево, а само мало нависе и наниже. Кад је другога дана намештена лампа под углом на једну страну, окрете Б у току од неколико минута прво очи, затим главу ка лампи. Прве недеље скупљаше се мрежњача услед светлосне дражи, али се не могаше открити никакво прилагођење на блиску или удаљену светлост. Првог дана свога живота Б спази својим очима један директни сунчан зрак. Дете се изненади, погледа поплашено и затим окрете главу, или, по изгледу, без бола. Када се очи и глава окретаху од мрачног угла или мрачног предмета ка осветљеном прозору, могаше се често пута опазити изненађење, кадшто и знаци страха. После светлости у мрачном простору беше мајчино лице први предмет, који је привлачио задивљени, укочени дечји поглед. Б и Г не могаху више наћи своје ноге и руке, кад се изгубише из њихова видна поља. Мрежњача је спочетка несавршена, како у грађи тако и у радњи. Гледање се најпре подешава према блиским предметима и са малом перспективом, а посматрање се јавља доцније и теже је од обичног гледања. Прво се јавља подобност фиксирања једнога предмета, затим — код Б. и Г. у 14. 16. недељи — способност да се следује у свим правцима лаганом покрету неког предмета, пошто се покрети очију, главе, капака и обрва сагласише. Очи, рука, глава, тело — то је ред, којим су деца научила да ове органе хотимично покрећу ка жељеном предмету. До 15. недеље није претећи покрет руке у близини изазивао никакво трепкање очију код детета Б, али је то рано постизано додиром у луку око очију. У педесетој (50.) недељи покушаваше мушкарац да покупи велика слова, штампана на хартији, а нешто доцније он као да разумеваше одједном слике. Сутоп му беше за првих година неугодан, а гасна светлост узбудљива. У 9. недељи Б. још не беше научио да пружи руку у правцу жељеног предмета.

Први *иокрети* врше се поглавито раменима и куковима; лакат и колена, руке и ноге долазе доцније. Кад је спречавано кретање удова, показивала се велика неугодност; напротив, дете је осећало велико задовољство при бесциљном бацакању њима. Слобода кретања одмах по рођењу можда узбуђује или замара будну децу, стога може повијање бити од неке вредности. Брижљива опажања на деци Б и Г показаше да има периода, у којима превлађују симетрични покрети руку и ногу, а исто тако периода, када превлађиваху независни, несиметрични покрети удова. Затим беше кроз неколико недеља првог полгођа најомиљеније кретање ногу: тапкање са оба табана по патосу, по зиду или по усправним предметима. Код оба детета било је месеца, кад је поглавито владала леворукост, тако да кад је неки примамљив предмет пред њима на столу лежао, и обе руке у исто доба биле слободне, увек је лева рука шчепала предмет. Доцније пак развила се код обојих јасна деснорукост. Способност да се рука донесе до додирнутог дела тела, долази лагано; стога дете мало знаде о оним деловима свога тела, која не може ласно да додирује. Кад се сјајан предмет лагано креће иза главе детета које усправљено седи, оно га прати, уколико може да обрће врат и очи, а затим га изгуби из вида. Седмога месеца Б је научио изненада да се обрне на другу страну, али је трајало месецима, докле је довољно познао простор иза својих леђа. Кад се подизало дете у вис, оно је морало да чини многе покушаје да одржи своју главу право, и тек у 9. недељи могаше је слободно држати, да се не удаљаваше од своје осовине. При првим напорима у усправном седењу, дете је обично падало у страну, покушавајући да се придржава. При првим покушајима у ходу, оно је падало махом у напред, кадшто назад, ретко у страну. Пошто је устајало покрај столица, ходао покрај намештаја и зидова, први слободни кораци детињи много су значили. Лактои су размакнути, израз лица укочен, задовољство при крају путовања велико, као при првом покушају неког вештака на коношцу.

Као што дете најлак стиче везу између виђења и пицања, тако исто бива и са везом између гласова и чувења. Слушни ходник није отворен при рођењу, али после неколико дана већ се дете уплаши од ненадног шума. У току првих месеца оно ослушкује, при том показује велико задовољство услед извесних звукова, а велику неугодност, па и страх код других. Прва једнолика дрека, која за чудо код девојчице Г имађаше мању тонску висину, но код мушкарца Б, и по кашто трајаше по 30 минута, ускоро се диференцира, пошто се јављају ритмички акценат и промена гласова. За кратко време могу се јасно разликовати дрека због глади, због бола, због гњева и због умора. Дрека је често пута главна и најбоља вежба за јачање плућа и грла, средство да се тело после купања загреје, да се потпомогне варење и т. д.

Разредба *првих гласова* мале деце иде врло мучно, чак и помоћу фонографа или *Беловим* фонетским бележењем. Искуства угодности убрзо се јаче диференцирају него искуства бола. Они нити се подражавају, нити имају у себи ономатопеје нити имају подстрека за измену мисли, већ су чисто аутоматски, и сваког дана јављају се нови гласови и варијације. Код детета Б онажено је 63 различита гласа до 5. месеца; кад се једног јутра ово дете весело и раније него обично пробудило, оно је лежећи у колевци избацило око 40 разних гласова. Неколико од ових гласова, који задобише сасвим одређено значење, примећени су и код девојчице Г; они се одржаше дуже време, пошто су остали гласови замењени уобичајеним говором, тако н. пр. „ап“ — за одбацивање ствари; „ахем“ — за нешто добро; „ујх“ — за да; „ех“ — за показивање на нешто. Ове гласове је околина детиња сасвим добро разумевала, нарочито мајка и дадиља. Најпосле се јавише самогласници *и* и *ај*, а од сугласника *р* и *с*. Догађаји и ствари беху први предмети, које деца обележише речима. Стари дејчи облици речи сачуваше се још дуго, из навике, пошто су деца већ задобила способност да правилно изговарају, н. пр. „евибуб“ — слон. Деца су често пута уживала да производе све могуће гласове променом тонске висине и акцента и т. д. Да ли је то било због уха, због гласа, или због чега другог, не може се утврдити. Често пута деца подражавају говору одраслих непрестаним чаврљањем, исто као што се доцније писању подражава непрекидним жврљањем писаљком, пре него су упозната писмена. Изговарајући низ двосложених речи иза својих старијих, деца Б и Г су први слог увек понављала. Тако н. пр. Мара = ва — ва; Јула = ду — ду; мајстор = ма — ма и т. д. И у једносложном стадију језика често пута се свака реч понавља. Уопште се јављају врло многи нови гласови, нагласци, модулације, гласовне слике и „говорне протоплазме“. Ниједну од модерних теорија о постанку језика не објашњава психогенеза, нити је подупире. Шта више и изрази рефлексивно, аутоматски, интерјекционално, ономатопејски — недовољни су и без снаге за тумачење Појединачно дете можда понавља у својим ступњима развића укратко историју расе у погледу језика, као што и у многим другим погледима развиће јединке укратко збија развиће стабла, али ми не можемо никад знати, у колико је то случај, јер се историја расе у овом питању никад не може написати. Друга је општа претпоставка, да се у изметању, дегенерисању обрће ред ступњева развића језика. Ну *Прајер* иде свакако сувише далеко, кад идентификује типске ступњеве онадања и растења у развићу језика. Он наводи н. пр. све облике *афазисје* и *малопагије* пролазно означене у говору малог детета које учи језик. Таква тврђења показују или непотпуно посматрање деце, или болесника са болестима говора.

Ну ипак су Прајерова излагања о језику децјем, *Елзајнов* покушај о децјим узвицима, *Холденови* и *Халделманови* децји речници, *Шулцеови* и *Кеберова*, истраживања о реду развића самогласника и сугласника само претходни радови у једној великој и новој области науке, који много обећавају како психологији, тако и филологији.

Развиће језика у детета не корача од лакшега ка тежем у некој норми одраслих, већ теже и врло тешко може често пута да претходи лакшем. У детињству се граде многи гласови, којих нема више у нашем језику. Врло је занимљива и одређена периода, кад првобитни говор појединог детета уступа место уобичајеном говору одраслих.

По мишљењу *Фребела*, први свесни саобраћај врши се, кад мајка први пут привуче на се очи свога малишана осмехом, климањем главе, певањем, миловањем његове брадице, док се он први пут неспретно насмеје и од радости увија. Дете убрзо испољава самосвест, кад види туђе очи на се управљене. У њега се често пута развија права тежња да буде опажано и посматрано. У извесно доба морају мати, дадиља, или барем лутка, да виде шта све дете ради. Нагон да усмено општи и да се чује, долази много доцније, и често пута постаје исто тако права страст.

Оба посматрана детета Б и Г показиваху јаку склоност да слушају разговор одраслих, шта више као чисте звуке, пре него су и једну реч разумевала. Затим је било једно значајно доба, кад престадеше они многи покрети лица и руку и нагласци, који су пратили децји говор, пошто је овај био сâм довољан. Употреба заменице „ја“, место заменице „он и она“, утврђена је како код Б, тако и код Г пре свршетка треће године. При том је пре „ја“ претходило „мене“, а обе речи ишле су испред „ти“.

Кожа изгледа да је о рођењу врло осетљива и у својој радљивости да је у присној вези са телесним осећањима. Чуло такнућа изгледа да је не само матица чула, из које су се сва друга чула развила, већ и нека врста првобитног језика. Осетљивост коже према мокрини, топлоти, трењу, незнатним повредама и т. д. је веома велика. Неколико капи хладне воде проузроковале су првих дана живота већи напад страха, него ли изненадни надражај макојег другог чула. Ништа није могло децу Б и Г тако брзо да успава, као лаки удари по рамену, што су редовно мајка и дадиља примењивале, ну поступно све лакше и слабије. Сувишно ношање, миловање па и купање замара децу, а голицање је нарочито штетно.

Познавање ствари помоћу чула вида је нетачно и непоуздано, варљиво; стога се мора увек потврдити и остварити чулом такнућа. Руке и ноге држе деца за предмете, с којима се она могу исто тако играти, као са осталим стварима, докле се најзад не позна кожа као

граница телеснога „ја“. Има доба, кад дете поуми да подигне и пружи своју ногу, као да је нека јабука. *Пере* је посматрао, како је његово дете у добу од 22 месеца пружало храну рођеној нози. Било би занимљиво истраживање: које ствари дете распознаје у мраку самим чулом пипања.

Велики део самониклих *игара* мале деце доводе очито у сагласност њихова чула међу собом и са покретима, те с тога се могу сматрати као *самоваспитање* најчистијег и најбржег типа. Где је у послу само једно чуло, ту не може дете задобити довољно знање, јер је за то потребна сарадња од два и више чула. У почетку друге године, Б је седећи на патосу, 52 пута испуштао једну виљушку на патос у току од 15 минута. Другом приликом он је 42 пута ударио једним дрвеним чекићем у даску и при том је сваки пут очима тренуо, због звука. Девојчица Г није имала такву „глад за звуком,“ као Б.

Као што телесно растење деце није у свима правцима подједнако, него се концентрише час на једну, час на другу функцију; час је брже, час спорије, а часом сасвим престане, тако се изненада јављају из непознатих извора *навике*, постају неодољиво јаке, затим изумиру, не остварујући трага, изузев можда у бољем развићу неке функције. Исто тако долазе и пролазе *игре* и *играчке*, као оно моде у одраслих. Једанпут морају деца све што дограбе бацити и ударити на нешто, други пут избацивати кроз прозор. Игра са једним колицама на два точка беше можда најбурнија и трајала је најдуже. Све су деца морала да поставе у редове: столице, клунице, књиге, лутке, камење, кујнско посуђе, оловне војнике, трупчиће, па чак и комадиће хартије, укратко све што је могло да образује ред једнаких или чак и неједнаких ствари, нарочито пак, ако су могли тако да се збију и сложе, да се од њих могаше направити железнички воз. Страст мушкараца према животињама равна се страсти девојчица према луткама. Један слон, који је начињен у присуству детета Б, од сиве чоје, са очима од дугмета, са утробом од памука, беше његов нераздвојни друг у спавању или у колима при шетњи и т. д. Он мораше увек покрај њега стајати, да посматра његове игре; он му беше коњ, пас, његова локомотива, па и узглавље, докле не пређе у 4. годину. Б је волео велике играчке, а Г мале и чисте. Г је сматрала неко време и жарач од пећи као своју лутку. Ново и јасно задовољство опајало се, кад су деца могла да претражују цепове, цакове и вреће, куда се не могаше очима доспети. Код Б опајала се страст да цепа хартију, да окреће точак, да клати врата и т. д., али се убрзо и изгуби.

Замореност, која се испољаваше у брзој промени расположења, у нерасположености, ублажавана је често пута помоћу замраченог простора. Тако се дете Б играло само по читав час са најпростијим својим старим играчкама у једном дечјем кревету, кад су му све дражи дечје

WWW.UNIBS.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

игре досадиле. Све до самог почетка школског доба беше Б послушнији, веселији и тачнији, кад су га од игре подизали или одвлачили, и при том је проста употреба мишићне снаге очеве била од скасносног моралног утицаја.

Као што има низова физичког развића, н. пр. сисање, уједање, жватање, лизање, или: седење, лажење, стајање, идење, трчање, скакутање, скакање, или: кретање рукама, дочепавање, чврсто држање, стављање палца на супрот осталим претима; исто тако има и моралних низова, који су засновани у особеностима и нагонима мајчиним, пре него се дете још родило, у његовом инстинкту, чије је развиће исто тако чудно, као и развиће самога детета. Б је мрзео хладно купање, стога му је дадиља причала, покушавала све могуће да му скрене пажњу, пазила на сваки његов узвик. Ну једном га је купао отац, који је остајао миран и ништа није пазио на детињу дреку. Б је најпре дрекао као обично, али затим је био изненађен, да ништа није могло, ма шта он чинио, и после три дана се покорио без плакања. Он је волео да од шале подражава непослушност, у колико је смео да се усуди. Заповест да се ово учини, а оно изостави, он је сматрао најпре као неко мучење, које је важило за дани тренутак. С почетка је он разумевао заповести тако, као да вреде само за неколико секунда, и тек поступно, пошто су се развиле његове представе о времену, он је научио да их примени на дуже и све дуже одсеке времена.

Памћење у детета с почетка као да допире од тренутка до тренутка, после од часа до часа, од месеца до месеца и тек много касније кроз цео живот. Слично је и са представом о простору. Послушност у дце одговараше често пута квадрату одстојања или јачини гласа. У ошше, Г је много мање била послушна од Б.

Независно од промене расположења, изгледа као да упорност и несташлук, нестриљење при обичним играма, љубав ка новини, избијају у нападима, слично навикама што изненада избијају. Децу смо најпре тако научили да су извесне радње недоцунтене, што смо им говорили „не — не“, а уз то лако руком по образу шљеннули; затим беше довољно „не — не“ са додиром образа, после само „не — не;“ затим присуство и пажња очева; затим „не — не“ материно и т. д. Кад је Г плакала, а отац или мајка на њу се осмехивали, то је ускоро наступао чудан судар у расположењима, пола плакање, пола смејање, докле је после неколико тренутака наступао обрт расположења, и само смејање заостајало. Иста промена се дешавала, кад смо Г за време плакања позивали да пева, весела шала коју је она научила. Задуго није могла Г ниједног тренутка да буде без погледа материна или дадиље. Она није могла сама да се забавља и није могла да подноси, кад су затварали врата и њу саму остављали, што је за њу било, као да су је искључили из неба. Бављење у пољу беше за њу најмилије.

Веома су падале у очи и следеће разлике између Б и Г. Ова је врло рано осећала утицај чистог одела, а нарочито беле хаљине, и у овој је била врло учтива. То се једва примећавало код Б. Девојчица је волела укусне, фине, а нарочито меке ствари и била је врло наклоњена своме јастучету; она је пре проговорила од Б; много је више волела да је носе, забављају, извозе и уопште пасивна стања. Њу су мање занимале удаљене ствари, чак и покретне, као и ствари које се само очима приказују; она беше искључиво одана стварима, које беху непосредно око ње. Трајало је подуже, докле се Г навикла и задовољавала новим играма и новим играчкама. Г је била већма под утицајем опште околине; мање је занимаху посебне ствари; све играчке употребљаваше са великом нежношћу, и никад их не разораваше као Б. Њено тражење прича беше много мање него у Б. Она није могла дуго да пази на нове предмете, али боље подражаваше речи и поступке. Она је раније и више показивала интересовање према бојама. Г је била конзервативнија и симпатичнија од Б.

Задуго није било ни трага од онога, што се назива *вољом*. Најјачи шум, најјаснија светлост, најжешћи покрет привлачили су на себе пажњу, а интересовање могло се подједнако скренути с једне појаве на другу. Сваки покрет изгледаше као аутоматски или рефлексиван, а цео објективни свет као да имађаше за малу децу само магловиту егзистенцију. Умор и немир искључиваху спољни свет у спавању, које је с почетка испуњавало девет десетина времена, докле се међутим при спонтаној дреци свет изван субјективних осећаја детињих губи и престаје да постоји. Посебни осећаји као да се развијаху из општег осећања, и свет виђења и пипања, чувења и говорења, као и кретања, разгранана се најлак у системе разних предмета; различита чула испреплетаху се и повезиваху међусобно слично нежним границима изувјаних жбунова. Овде се не може говорити о оштрим границама између свести и несвести, између мишљења и говора, између „ја“ и не — ја“, између „апериори“ и „апостериори.“

Овде се морају проблеми изнова формулисати. Дивити се морамо сложености деце природе, чак и за време прве три године; само марљиво упоређење многих посебних и брижљивих проматрања може дати резултате од вредности.

Већина најбољих проматрања мале деце допиру до 3. године и затим престају. Чула су испунила дух утисцима о главним и споредним особинама материје; разни осећаји доводе се у сагласност међу собом, са рефлексима и са покретима. Воља је поникла из аутоматизма. О другом тролеђу живота извршено је мало брижљивих и специјалних проматрања. Дечји живот постао је сувише сложен за већину појединачних посматрача. Ну за педагогику има проматрање деце у школском узрасту највећу практичну важност.

Превео П. М. Илић

ШКОЛСКО И КУЛТУРНО КРЕТАЊЕ У СРПСТВУ, СЛОВЕНСТВУ И СТРАНОМ СВЕТУ

Напредак модерне наставе у Немачкој — Према недавно објављеним статистичким подацима било је 1911 године у целом немачком царству 174.800 ђака у *реалним школама*, према 169.746 у *гимназијама*. Само у Пруској и Баварској имају гимназије већи број ученика по што га имају реалне школе. То се у Пруској објашњава монополем који је гимназија дуго уживала поред универзитета а никако не неком нарочитом наклоношћу према класичној култури. Многе гимназије у Пруској већ су на умору, и ускоро ће их заменити реалне школе. У средњу руку рачуна се да на 281 ученика у гимназији долази 302 из реалних школа.

*

Припремање колонијалних учитеља у Берлину — У институту за оријенталске језике у Берлину установљени су колонијални курсеви. У њима се поглавито учи енглески и француски, а затим шпански, португалски, турски и кинески. При ступању у ове курсове не тражи се претходно знање ових туђих језика. Кандидати треба само да су положили испите теоријски и практични за учитеље и да су по уверењу својих претпостављених наставља са успехом. Не могу бити старији од 27 година и морају бити нежењени.

За време свога учења у институту примају плату од 250 динара месечно, по том још имају и известан додаток за куповину књига. Примају на себе обавезу да проведу као наставници три или четири године по немачким школама у туђини.

*

Пројект белгијског школског закона — Овај пројекат законски који је био дуго времена предметом великих препирки, изгледа да ће својим остварењем донети корисних рефорама.

Овај закон утврђује ово:

- 1) Принцип обавезног и бесплатног школовања; 2) За сву децу од дванаесте до четрнаесте године прописује продужну обавезну наставу подељену у четири категорије (домаћичка настава за девојчице, аграрна, индустријска или трговачка за дечаке); 3) Државна организација специјалне наставе (анормална и блесави деца); 4) Установљава се општа лекарска инспекција над школама; 5) Знатно се поправљају учитељске плате; 6) Изводи се принцип станарине за све учитеље; 7) Даје се награда за све специјалне дипломе. Поклања се пажња слободним школама, које држава помаже као и учитељима конгресистима

*

WWW.UNILIB.RS

Ново друштво у Немачкој — У Немачкој је засновано ново друштво с циљем: *развијање грађанског васпитања и народне културе у школи и ван ње*. Прва општа конференција државна је у Берлину, у току прет-прошлога месеца. Међу многобројним истакнутим питањима на дневном реду су као важнија била ова: циљ друштва, грађанско васпитање је државна потреба, његова важност у погледу политичке економије; васпитна улога војничке службе; како треба расправљати актуелна питања на часовима из историје; како штампа може помоћи грађанском васпитању. Друштво, чију управу сачињавају људи из првих друштвених редова, створило је централни биро за обавештавања, а тако исто има да се стара и за конференције. Оно је већ за зиму организовало недељне, бесплатне конференције за људе и за жене, на којима ће се расправљати питања која је себи друштво поставило за циљ. Организован је био и нарочити курс за васпитно тело.

*

Краљевина Саксонска — није успела да добије нов закон за народну наставу, о којем се већ одавна говори. Општа народна школа, обавезна за све, бесплатна, еманципација школа од туторства црквеног и још неке друге новине, за које се годинама борило наставничко тело, све то није још нашло милости код реакционарних партија скупштинских.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ПРИКАЗИ И ОЦЕНЕ

1. СПИСИ

ДВЕ ВАСПИТНЕ КЊИГЕ

(Жил Пајо: **Васпитање воље**, превео с француског Јов. М. Јовановић. Стр. 256. — 1911. г. **Савети и практична упутства** наставницима и наставницама пре уласка у јаван живот, с француског превео Ник. М. Ракић. Стр. 245. — 1912 г. Обе књиге изишле су у Београду, у издању књижаре С. Б. Цвијановића).

I

Књиге Жила Пајо-а имају у Француској добар глас и радо се читају. Пајо није човек великог философског духа, ни какве изванредне спреме. Он је разуман мислилац, васпитач омладине, пријатељ школе и наставе. У обе ове књиге он је унео своје дугогодишње искуство и своју солидну теоријску спрему, и задахнуо их искреном и топлом љубављу, без које васпитне књиге не могу имати поуздан утицај. У васпитању, било непосредном или књишком, реч значи мало, а тон и акценат готово све. Мртве теорије, ма како дубоке биле, немају сугестивне моћи и не удубљују се у дух читаочев у мери која је потребна да би се реализовале у животу. Да би успеле, оне треба, да употребим један леп израз наше народне лирике, да миришу душом ауторовом. Хладан, сув, дидактичан и цензорски тон прави педагошке идеје несносним и гони читаоца да бежи од сусрета с њима. И ето зашто су мени досадни ригорозни Немци и њихова формалистичка и хијерархијска педагогија. Она ме подсећа на егзерцирна правила или казаматске уредбе. Све је у њој подсељено у групе, уређено по рангу и стављено под строгу дисциплину. Сваки покрет човеков одмах се класифицира и добива своју нумеру. Многи од нас, вршећи своју дужност и чинећи овда онда по какво хумано дело, и не сања у какве је гломазне дефиниције и у које је специјалне одељке уврстила немачка педагогија наше поступке и какве им је звучне етикете придела. Као Молијеров Журден, који је четрдесет година говорио у прози а није то знао, тако и ми изводимо своје акције и не слутећи о научним називима које им брижљиво придаје немачка педагогија.

Французи нису такви. Док Немци и лака питања обавијају неком сепаратно, више ученом маглуштином, дотле Французи и најтеже проблеме упростијавају

и разбрисравају. Има, истина, у њих друга једна слабост, она коју су наши стари крстили благоглагољивошћу. Француз је залубљен у лепе фразе и расипа их обилато и где треба и где не треба. Оне му служе час ради украса, а час за потребу. Понекад, јак у доказивању, богат у чињеницама, поуздан у закључцима, с одабраним и оригиналним мислима Француз из чисте кокетерије, из жеље за снажним ефектом гарнира све то изобиље идеја сјајном и блиставом фразеологијом. Други пут лепа и китњаста реч стоји ту само да прикрије сиромаштво мисли, да допуни недостатак разлога или да закљони обичност и неоригиналност погледа. Ни Жил Пајо, о коме сам рад говорити, није слободан од те готово опште француске слабости. И у њега има реченица и периода који звуче јако а теже мало. За срећу и по нас и по њега, ти су фразеолошки наступи врло ретки, и нису у стању засенити добре стране његових одличних васпитних књига...

II

Проблем о *васпитању воље* обухвата два питања која су у тесној вези: једно психолошко и друго педагошко. Прво се тиче овлађивања вољом, друго моралног идеала коме воља треба да нас одведе. Имати власт над собом не значи никакво добро, ако се снага воље не упути вишим моралним циљевима. Велики разбојници, сурови завојевачи, свирепи тирани, неуморни а саможиви нагомилачи богаства, сви они често имају снажну и дисциплиновану вољу. Али арагост ти такве воље, која стаје масу људи њихове слободе, спокојства, имовине па и живота! Питање: *шта* треба радити мора да дође пре питања: *како* се треба наоружати за рад. Прво циљ, па после средства! Жил Пајо је обрнуо ствар и најпре учио омладину како треба васпитавати вољу, а тек доцније је упознао са својим етичким идеалима.

Није то једино ограничење које је аутор учинио. Ампутација иде и даље и предмет се сужава све више. Васпитање зависи од три главна чиниоца: наслеђа, утицаја средине и самоваспитања. Пајо је сасвим изоставио први елемент, свео на маљу улогу и у незнатну форму други, а опширно се позабавио само трећим. Чак о наслеђу говори с омаловажењем које се не да ни разумети, а то ли опростити. Свакако, стара метафизичка теорија о урођености карактера нема више важности, бар не у оном апсолутном смислу, у коме су је изнели њени најватренији браниоци. Али ако није у свему истинита, није ни сва лажна. У њој има једно покрупно зрно истине, као што то доказују најновија факта и закључци психолошке науке. Карактер је у истини „резултат снага вечито променљивих“, али у њему има и извесних доминантних наклоности и диспозиција, које се наслеђем преносе. Васпитање може или смањити њихову јачину или тренутно зауставити њихову манифестацију, или је ублажити и ослабити, али их ретко може сасвим уништити. Оне личе на ватру која изгледа прегашена али је у ствари само запретана: какав јачи замах може учинити да снажно букне оно што је једва тињало. Има породица с бруталним страстима, чији се чланови тешко могу спасти од зле коби на коју их упућују крв и нерви. Ни савети, ни поуке, ни зарицања, ни часне речи, ни хигијенска средства, чак ни иначе моћан утицај хиџинозе нису у стању излечити их од наслеђених страсти, од којих се одбијају и преламају сви васпитни утицаји. Пајо је, без сумње, виђао чудне случајеве у породици: два брата пососца, рођена оба у размаку од непуне године дана, васпитавана заједно, у истој породици, негована с подједнаком љубављу, дата једне исте године у исту школу, нераздвајана, тако рећи, ни за тренутак један од другог, спремана

www.univ.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Вместо занимање и положај у животу. Па ипак, при свој једнакости социјалне средине и васпитања, какве разлике у карактеру и темпераменту, у тежњама и склоностима! Један је вредан и активан, други лен и млитав; један је високо моралан, с развијеним социјалним осећањима и јаким карактером, други лаког морала, саможив и слаба карактера. Или, један је трезвен и позитиван дух, способан за научно испитивање и логичко размисљање, а други живи у шимерама, илузијама и фантастичним сновима...

Обарајући заблуду о урођености карактера Пајо је отишао у другу застрашеност. Он приписује духу готово мађички утицај на тело, и ако научна испитивања потврђују и снажан утицај тела на дух. Конституција организма, хемијски састав крви, физичке особине перава и здравствено стање унутрашњих органа ударају снажан печат на психу човекову. Зна се да хипокондрија и меланхолија имају јаке везе с оболелешћу извесних органа у нашем телу. Хипнотизам је дао маха да се моћ духа истакне и сувише високо. Ако хипнотичарева заповест може пореметити општа органска осећања субјектова, омогућити физичке покрете за које је човек у нормалном стању неспособан, и, најпосле, изменити му свест о својој сопственој личности, сав је тај утицај ипак ограничен на кратак период времена. Сем тога, има природа над којима у извесном правцу ни највештји хипнотичар нема никакве власти. Пајо је нао у погрешку која је честа специјалистима и наспонираним бранцима извесних преображајних идеја. Често ћете чути како спортисти и поборници атлетике преувеличавају и преузносе добре особине физичког одгајања. Изгледа, Боже прости, да човек не може бити ни карактеран, ни срећан, ако се није пентрао по снежним брдима, терао погом велику кожну лопту, дизао у вис метална ћулад, махао гвозденим штапићима, пео се по ужетима или обртао на каквој дрвеној пречаци. — Интелектуалци и данас, а некад су и то чинили у много већој мери, с великом претеранешћу уздижу читање и сматрају да је лек и индивидуалном и социјалном злу само у проучавању великих, нарочито класичних аутора, којима пробеше главу веселој омладини. На децје игре, гимнастику, излете у природу, пливање, јахање и др. сличне телесне покрете гледа се с презрењем и омаловажењем као на радње недостојне мудраца и учењака — И многи моралисти нису далеко од погрешног веровања да је проповедање моралних теорија и морално васпитање по школама поуздан лек против свих друштвених зала. Они су склони да социјално питање сведу на морално и да велики проблем о неједнакости друштвених класа реше уздицањем индивидуалних карактера и пропагирањем идеја о алтруизму и солидарности. — Окренимо се сад чувеним економистима из недавне прошлости. Зар они нису све социјалне појаве доводили не само у зависност него скоро у ропску потчињеност економским односима? И морал, и право, и васпитање, и науке и уметности, све је то било од незнатног утицаја на еволуцију друштва, јер је она готово једино зависила од економских односа у људском друштву. — Политичари имају такође својих заблуда и често верују да ове или оне установе, оваки или оваки закони могу преобразити друштво и изменити из основа његову конституацију. Сви они „имају разлог“, али само „не толико“ што рекао Његошев војвода Батрић. Да друштво напредује, да се неједнакости ублажују, да нестане неравноправности, да се уздигне јаван морал, да се наука распростре у све слојеве, потребни су сем погодних природних услова и опште расне способности још и радња економиста, и реч моралисте, и дело научара

и уметника, и реформе које изводе политички људи, па и физичко неговање, све то у доброј сразмери и лепој хармонији...

Пајо није говорио ни о друштвеној средини. Њу треба схватити у двојаком смислу: ужем и ширем. У ужем смислу ту спада непосредна околина једног омадинца: његова породица, школски другови, најближе суседство, најпосле место у коме живи. Шира средина то је цела нација и друштво са свим његовим односима. Гледан индивидуално, човек изгледа потчињен само ужој окоolini и то у извесној ограниченој мери. Али посматрани у маси и узети колективно, људи трпе огроман притисак друштвене средине. Како слабо и нејако изгледа човеково ја према снажном и моћном друштвеном *ми!* И најјачи духови подлежу предрасудама и заблудама доба у коме живе, ако не у идејама, а оно у обичајима, опхођењу и начину живота. Колико много има истине у нашим народним пословицама: „Мимо свет ни уби Боже, ни помози Боже“; „кад сви повичу да си пијан, а ти лези па се валај“ и „где су сви ћорави и ти зажмури на једно око“. Јавно мњење често повије и најноснији стас и нагна и најумнију главу да пође за навикама и традицијама штетним по друштвени напредак. Па онда, разгледајте шта казује демографија својим немим цифрама. Из њих се види како друштво сваке године осуђује извештај број својих чланова: једне на преступе и злочине, друга на самоубиство, треће на проституцију, четврте на смрт од глади и тп. Никакве педагошке поуке и моралистичне теорије нису у стању битно изменити појаве криминалитета, или сасвим ослабити проценат очајника, док се не изведе каква велика реформа у социјалним односима. Зло у свету није поништено, него је само променило свој облик. Културан човек не скалпира свога противника, али многи модерни капиталист још и сад безбрижно писе сва снагу свога радника. Груба разбојништва опадају, али нове врсте криминалитета ничу и развијају се на место старих, угинулих или ослабелих. Принципи: живети од туђе муке сад се изводи с мање видљиве суровости и варварства. До душе, алтруизам и виша осећања данас су развијенији по у прошлости; друштво се јаче но икад заинтересовало за слабије класе; води се у већој мери рачун о напуштеној деци, о радничком подмлатку, о изнемоглим и онеспособљеним грађанима; више је правде а мање обести но некад; друштвени редови су збијенији, ближи по духу и симпатијама; мање завађени и разрођени. Али све то није довољно, да би се могло остати при данашњем друштвеном уређењу и негирајући велико питање социјалних рефорама да би се говорило о самоваспитању као спасоносном средству за поправку друштва...

*

Бавећи се питањем о *васпитању воље* Пајо је учинио једну омашку. Он није изнео генезу воље и дао у потребној мери психолошко објашњење о природи вољних покрета. Из његове књиге не може се научити што нам треба ни о спонтаним покретима, ни о рефлексним радњама, ни о инстинктима, ни о аутоматизму човекових акција, а све би то много помогло да се разумеју појаве воље и у елементарним и у сложенијим облицима. Затим, у Пајо-а нису прегледно изнесени разни мотиви који одлучују акцију у овом или оном правцу, нити је представљена борба тих мотива. Књига Жила Пајо-а више је дидактичне но психолошке вредности и радије саветује него што објашњава.

Још једно питање Пајо није схватио правилно: утицај идеја на вољу. Пајо тврди да је моћ идеја слаба, да је разум немоћан пред гомплом чул-

нагона и да идеја само онда може утицати на наше вољне покрете, ако је у вези с осећањем. Мени изгледа да је Пајо и нехотице замрсно једно чисто и јасно питање. Психичке појаве не могу се делити у посебне групе одвојене једна од друге онако као предмети спољњег света. Све су појаве духа у тесној међусобној вези. Што се једне од њих називају свешћу у ужем смислу, друге осећањем, а треће вољом, то је с тога, што, и ако су ова три елемента увек заједно у свим секундарним и сложеним психичким појавама, е дан увек преовлађује над другима. Кад се каже: идеја утиче на вољу, не мисли се никад на сасвим изоловану идеју, без икакве везе с осећањем, јер она таква не може бити ни у ком случају, него се мисли на психичко стање у коме та идеја преовлађује над осећањем, и где се она јавља пре њега и јаче од њега. Е па зар се такав утицај не јавља чисто у животу појединих људи? Зар се не дешава да једна идеја изазове извесну акцију чак и кад је та акција непријатна, а то ће рећи противна осећајности човековој? Пајо узима пример из ненормалног психичког живота и показује како човек болесне воље није у стању да изврши извештан покрет, и ако је свестан тога да треба да га изврши. То је истина, али то није редовна појава, него оболелост. Ако би се пошло у том правцу, видели би се и обрнути случајеви: једна идеја коју хипнотичар уноси у свест субјектовоу нагона хипнотисаног да изврши акције сасвим супротне његовој осећајности у нормалном стању...

*

Оно што је најбоље у *Васпитању воље* то је одлучност с којом Пајо устаје против заблуда у васпитању и општрина којом напада софизме лениности. Пајо истиче као идеал омладинског васпитања истрајан и концентрисан рад. Међутим, школа и живот упућују ђаке да само завире у поједине науке и да слеђу од једне к другој, као лентир од цвета до цвета. Радити много то није у исто време радити добро. Рад не сме бити искључан и расцепкан, него методичан, постојан, с јасно одређеним циљем и добро изабраним средствима. Пажња мора бити свесна, дисциплинована. Сузбијање страсти које су непријатељ раду може се у дужем низу времена свршити победом разума. Страсти су јаче и опасније ако уз њих иду и софизми који их правдају. А ако, напротив, мисао стане одсудно протествовати против страсти и слабости, њима може доћи крај. „Треба те софизме растурирати, уништити. Треба разагнати оне илузије којима страст окружава свој предмет“. Насупрот штетним жељама треба изазвати разумом друге, корисне жеље. То се постиже пажљивим испитивањем својих нагона и тежњи, а то ће рећи самокритиком својих поступака. Пајо иде тако далеко да препоручује омладини хотимичне лажи, којима би се сузбијала истина, ако би та истина наводила човека на грех. Ако се у први мах и не победи елементарна сила страсти, довољно је ако јој загорчамо победу и, ако не изгубимо веру да ћемо је доцније сасвим савладати.

Први помагач у нашој борби са страстима то је разумно размишљање. Треба се старати да што дуже задржимо у свести корисна осећања а што пре изагнамо из ње штетна. То се постиже обраћањем велике пажње на мисли које су у вези с корисним осећањем и оштром критиком мисли које су у вези са штетним. Под том критиком сва многохваљена ђачка уживања показале се у истини као умор и разочарање претрпано илузијама тајне. Не треба се бојати да ће размишљање ослабити корисну акцију. Последице који се врше под утицајем непосредног осећања а без дубљег размишљања обично су мале вредности. Пајо као и Лобок усваја гледиште В. Хига, из-

ражено с много снаге и речитости, да ће права историја ставити трезвене
www.unimk.rs

Разумно размишљање није довољно. Треба га помоћи радом и гледати да рад постане навика. Не треба омаловажавати ни најситнији посао, само ако он води циљу који је постављен животу. Велика дела постижу се низом ситнијих послова, који олакшавају успех у борби против страсти. Капља камен дуби. Боли је истрајан рад с мање енергије, него снажни а изненадни напори воље за претеран рад, после којих настаје малаксалост. Не треба само губити време узалуд, него искористи сваки тренутак, јер је живот кратак.¹ А ваља се користити и dobrим расположењем за рад које покадшто обузме човека. Треба имати јединства у раду, јер је свако нагомилвање послова у исто време само од штете по васпитање воље.

Све је то добро, само ипак Пајо претерује кад мисли да ако младих „ради без грозничава узбуђења, полако, лепо и просто, нема тога високога интелектуалног позива на који не може полагати право“. Истина је да „из храстова семена ничу стасита дебла“, али семе треба да је храстово а не копривино. Њутнова реч да је стрпљивост — ђеније тачна је само кад је говор о даровитим људима. Талентовани људи без методичког и постојаног рада раскују свој дух у ситну монету и разбију га у масу сјајних варница. Медиокритети и при најбољем и најистрајнијем раду стварају само дела средње вредности, која умиру с њима заједно, или их једва преживљују. Тек дар спојен с радљивошћу даје ремек дела, која инспиришу читава поколења и „што су даље, све то јаче расту“, како вели Мажураић. Али ако сваки омладинац не може дати много народу, дужан му је дати колико може. „Који даје много, а мог’о би више, мало му се нише; који даје мало, а не може више, много му се нише“ (Змај).

Пајо није пренебрегао ни физичко окрепљење. Треба се бринути о доброј храни, о чистом ваздуху, о правилном крвотоку, о уредном функционисању свих органа, о паметном одмору нерва и разумном вежбању мишића. Само се треба чувати од претераног гимнастизирања које ствара атлете. То иде на штету ума и добрих нарави, а не служи ничему корисном...

*

У практичном делу своје књиге Пајо указује на непријатеље омладине. Главни су: сексуалност и лепост. Узроци су сексуалности у првом реду физиолошки, затим психички. Полни нагон снажи се јаком храном, седењем у непроветреној и топлој соби, дугим спавањем. Рђаво друштво појачава тежњу к сладострашћу и уживању, и одвратност према раду. Па и савремена књижевност скоро је сва славопој љубави. И лекари често својим софизмима упућују омладину на пут порочне љубави, износећи неистиниту поставку да је чедност штетна по здравље. Пајо, напротив, позива омладину да се бори против сексуалности. Треба лећи кад је човек уморан, устати чим се пробуди, јести умерено храну која не загрева јако, не седети дуго у поквареном ваздуху, ни у шетњу затим, ваља изгонити из свести мисли које подстичу сексуалност, избегавати разуздана друштва

¹ Пајо износи пример Дагесо-а који је написао књигу, радећи само по четврт часа дневно, колико му је жена задочњавала с ручком. Сећам се да сам читао у Легуве-а причу о неком човеку који је прочитао све велике латинске песнике, читајући у разним одборима нетачне чланове, због којих се закашњавало с отварањем састанака.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

и одбацити фриволну књижевност и уметност. Треба се предати озбиљном и корисном умном раду и изводити га трајно и систематски. Честит омладинац наћи ће увек радости у љубави према природи и у раду за добро слабих и потиштених. Сем тога, треба се женити што раније, не ловићи велике миразе, због којих су често бракови несрећни. Пајо у главном има право, али претерује хвалећи бракове без мираза, као да су све сиромашне девојке изврне жене а све имућне несносна и каћиперна бића. Живот, међутим, показује подоста изузетака и на једној и на другој страни. Него Пајо чини велике услуге омладини указујући јој на разоран утицај порочног живота: убивено време, улудо потрошен новац, нарушен дух, смањено тело и упропашћена физичка и душевна свежина.

Има још један непријатељ честитом омладинцу: рђави другови. То су у првом реду размажена богаташка деца, затим порочни ленивци, т. зв. „старе куће“ универзитетске, најзад несимисти, најонаснија врста омладинаца, слаботиње које ломе храброст других, пошто су своју упропастили. Пајо препоручује младим људима да траже друштво бољих но што су они. Савет је доста себичац, и што је главно, неостварљив. Ако сваки тражи друштво бољих од себе, то ће бити немогућно да се ико и с ким дружи. Десиће се онако као што је рекао онај краљ својим дворанима, који су тражили да краљев врт не буде отворен људима нижим од њих: „ако ја будем тражио себи равне, да се налазим у њиховој средини, морам сићи у гробницу својих предака“. Треба да се бољи, чврстије воље људи спусте ка горима и слабијима, не би ли их отргли од зла, оснажили њихову вољу и упутили је к добру.

Као непријатеље рада Пајо означава и софизме лености. Два су од њих најпознатија: немање времена и удаљеност од престонице. Међутим, нема таквог занимања које не би давало времена за умно усавршавање, а има много наука који су дају обрађивати и у тишини паланачког и сеоског живота. Треба само хтети радити, јер рад спасава од порока, лечи од досаде, крепи вољу, спажи морал, уздиже понос и појачава веру у своју снагу.

На завршетку „Васпитања воље“ Пајо критикује универзитетску наставу. Она највише развија памћење и уноси у дух ђачки масу научних факата. Међутим, прави се научник мора одликовати способношћу за размисљање и критичким духом. Професор не сме бити само научник, него и наставник: он мора омладину упутити да научи метод рада и постаћи у њој одушевљење за научно испитивање. То се постиже дружбом наставника и ученика. Кад се доврши школовање на универзитету и дружба престаје, али младом човеку остају „велики покојници“ чија ће историја живота вршити васпитни утицај и кад престане школовање.

III

Друго дело Пајо-а: *Савети и практична уицства* састоји се из две књиге. Прва књига има осам глава, друга десет. Пајо почиње своје дело похвалом модерној спиритуалистичкој школи у филозофији, али се на томе питању врло мало задржава. Ипак је успео да да једну нетачну мисао рекав: да се филозофи слажу данас у томе кад сматрају да је материја створена из наших стања свести. Тога мишљења нису ни сви филозофи, ни најглавији међу њима. Материјализам, који је као и спиритизам само једна застрашеност, има и данас својих присталица. Па ни позитивисти и еволуционисти нису мишљења које Пајо истиче као заједничко свим филосо-

фима. И ако смо данас врло далеко од материјалистичке заблуде да је мисао секрет мозга, далеко смо и од веровања да је материја створена из наших стања свести и да само и једино дух постоји. Да ли је спољни свет овакав каквог нам представљају наша чула или не — то је засебно питање. Али да постоји материја и да се никаква снага не може манифестовати ван материје, то је непобитна истина...

Него да се не задржавам на том питању које је и сам Пајо узгред додирнуо. У његовим *Саветима* има и других питања непосредно везаних за интелектуалне и моралне потребе садашњости. Пајо је ставио себи у задатак да поучи наставнике основних школа у њихову раду и да прокритикује мане садашње наставе у методама и њиховој примени. Као и у васпитању воље, тако и у *Саветима* Пајо даје важнију и претежнију улогу моралном васпитању него интелектуалном. Да би се ученици добро васпитали, потребно је да сам наставник буде господар своје воље. Зато Пајо оштро осуђује раздражљивост и нервозност наставничку, њихово грубо понашање, мржњу коју показује према ученицима, међусобне свађе у колегијуму, и тн. Он тражи од наставника да се слажу и узајамно помажу, да воле свој позив, да буду сталожени, тихи, методични и стрпљиви, да имају љубави према деци, да умеју схватити њихову душу и чувати њихову осетљивост и достојанство. Нека наставник не ради ништа под утицајем љутине и гнева, него по ваљаним васпитним принципима. Он не треба у школи да представља себе него Отаџбину и дужност. Кад казни, учитељ то не сме бити ни из освете ни из мржње, него из потребе да се појачају мотиви којима се од омладине одгоне охолост, завист, егоизам, неискреност, суровост и др. рђаве особине. Бак треба да осети казну као праведно заслужену и корисну по њега и по целу школу...

Што се тиче наставе, Пајо осуђује данашњи школски програм и методе. Настава се изводи утичући на механичко памћење а не на суђење и размишљање. Та пасивна метода по којој се „виче над ушима децим као да се сипа кроз левак“ има у Пајо-у оштра и непоштедна противника. Он се држи познатог Сократовог поређења између наставника и бабице. Треба умети развити природне силе деце и довести дете до тога да само „пази, посматра, размишља и проналази“. Не треба мучити децу с много факата, него одабрати само најважнија и најбитнија. Сам наставник мора бити човек жива духа а не претовареног памћења, како би могао ученике упутити не да на памет уче, него да развијају здрав разум...

Прву књигу *Савета* Пајо завршује упуством како треба предавати моралне поуке у основној школи. Његови су погледи тачни, мишљење добро образложено, основна идеја правилна. Доста, ако треба у опште предавати моралне поуке, онда то треба чинити начином који предлаже Пајо. Тако исто треба примити као тачно и његово мишљење да настава морала треба да је груписана око две основне моралне идеје: „О личном достојанству и о правичности, с њеном непосредном консеквенцом — солидарношћу. Али ја мислим да моралне поуке нису за основну школу, чак ни за ниже разреде гимназијске. Ма како способан био наставник, он не може довољно оживети овај предмет и начинити га приступним децим схватању. Ако се сувише упросте, моралне идеје неће бити ни добре ни тачне; ако се одрже у својој чистоти, неће бити разумљиво ученицима. Морално васпитање треба изводити примером личног живота наставничког, упућивањем угледања морално слабијих ученика на најбоље, разумним похвалама доброг владања и методским и правичним кажњавањем рђавог. Све

не треба да буде везано уз непосредне поступке ученичке а никако као предмет који треба унети у програм и предавати и испитивати у школи. Французи су у једном изузетном положају, јер моралним поукама замењују Науку Хришћанску, али њихова невоља не може се подићи на ступањ принципа. Питање о моралу, врлинама и страстима тако је заплетено, да га је врло мучно размрсити. Тешко је одредити границе врлина, иза којих се оне претварају у мане, ако не у пороке. Ко може тачно обележити кад и где храброст прелази у луду дрскост, смотреност у неодлучност, самопоуздање у грандоманију, уредност у недантност, поноситост у гордост, доброта у слабост, штедљивост у цицијашлук, послушност у понизност, истинитост у неуљудност и тл.? И кад лично достојанство дође у сукоб са солидарношћу, како да се објасни коме се царству ваља приволети? Љубав према другима може бити и грех и врлина, исто као и љубав према себи и својима...

Треба морално васпитавати децу не објашњујући им етичке принципе и не упуштајући се у теоретисање. Будан надзор и стална поправка погрешака то нека буде главно оруђе наставниково у снажењу ученичких карактера.

*

У другој књизи *Савета* Пајо упућује наставнике како да се оиходе један према другоме, затим с месним властима, са свештеницима, са сељацима а нарочито с ђачким родитељима. Његове су поуке у главном разумне и оправдане и имају извесно демократско обележје. Онда онда Пајо је улазио и у појединости наставниковог оихођења, али то није од штете, јер боље разјашњава његове савете. Једно је питање у коме се не могу сложити с Пајо-ом: суделовање наставниково у општинским изборима. Пајо донекле има права: у место начела и праваца у општинским изборима често се бије бој око личних и котиријских интереса. Али кад је у питању један честит кандидат с једне стране, а с друге какав себичњак или неморалан човек, наставник је дужан енергично прићи праведној страни и одлучно се борити за њен успех. Остати неутралан у том случају значи бити прећутни саучесник зла. Сем тога, у општинским изборним борбама јављају се сукоби организованих странака. Наставници не могу и не треба да остану ван политичких организација, ако су оне принципијелне. Једно се само мора тражити он њих као и од све интелигенције: да воде начелну борбу, и да се служе часним средствима...

Добро ради Пајо кад позива наставнике да шире у народ хигијенске поуке и да се боре против алкохолизма. Чистота не зависи од имућности, јер и најсиромашнија породица може испуњавати извесне елементарне погодбе чистоће. Алкохолизам је опак непријатељ човечанства у сваком погледу. Он слаби физичку снагу народа, снижава његов морал и спречава интелектуални напредак. Пајо има храбрости да нападне и на дневну штампу своје земље, тврдећи да је она већином у рукама богаташа и да је „врло снажан чинилац у деморализацији“... Хвалећи пољопривреду као најглавнији извор богатства, Пајо тражи од наставника да воле село и да упућују земљорадника у рационалном раду...

У *Саветима* има понављања идеја из *Васпитања воље*, нарочито тамо где је реч о организацији рада. Пајо показује наставницима од колике је штете дангуба а колико користи доноси смишљен и методичан рад. Он тражи од њих да спремају своја предавања, како би савесије и потпуније извршили своју дужност према деци. Прелазећи на читање Пајо препоручује да се не чита много, али да се чита разумно и да се бирају најбоља

дела. Треба избегавати romane у којима су карактери претерани или лажни а заплети романтични и неистинити. Учитељи који имају песничког дара треба да тај дар развијају. Маса других послова отвара се да наставнику не буде дуго време: цртање, дрворез, збирке буба и лентирова, хербариуми, а за учитељице још и разни ручни радови...

Најбољи од свих одељака у *Саветима* то је претпоследњи у другој књизи („Организација забаве“). Тако може говорити само честит демократ и разуман мислилац. Нема ни једне мисли у томе чланку која не би заслуживала највећу пажњу. Млади људи који су окусили отров модерног песимизма, сентименталци и уздисала, као и лакомци који мисле да је сва срећа у бесомучном журењу за богатством наћи ће у овом чланку крешке и спасоносне мисли које, како би рекао наш Лазаревић: „кидају узе таштине“ и ослобођавају душу од разорних и болесних тежњи и прохтева. Пајо подстиче ленивце на рад, крепи слабе да не малакшу сасвим, разведрава чело суморнима, ствара шире видике ограниченима, оштро прекоревачки самозвани и себичњачки, једном речју позива све нас на активан рад, у којем ће лични интереси бити у хармонији са коришћу друштвене заједнице. Његове књиге и ако нису сувише учене, ипак су довољно мудре. Што је у њима најбоље то је смелост којом ратују против свега што је ниско и егостично, што је разорно и штетно по морални карактер појединца и више интересе друштва. Ако овде онде и има по нешто претерано или нетачно у његовим тврђењима, целина је ипак здрава. Пред књигама Жила Пајо-а човек се не мора дубоко поклонити, али треба да им се од срца зарадује...

Јаша М. Продановић.

Из живота женске учитељске школе. Извештај за школску 1912.—1913. год. VII. Београд 1913.

Леп је обичај а и пропис да свака средња и стручна школа наша сваке године спреми извештај о свом раду. То, истина, стаје и труда и новаца, али држава и народ, који чине што могу за своје школе, треба да виде: да ли се рентири трошак што се чини за школе. Годишњи извештај, то је полагање рачуна јавности од стране школске управе и наставника, зато и треба да се из њега види: шта се радило у школи, у ком правцу, па и колико се постигло.

На живот и рад сваке школе од утицаја су догађаји и прилике, од којих зависи судбина земље и народа. Зато школа и не може бити индиферентна према њима, већ их помаже или се бори против њих, у колико може и мисли да треба. Ученици се и на овај начин спремају за живот, спремају се да узму учешћа у судбини отаџбине и свог народа и да раде за добро његово. У годишњем школском извештају ваља зато да се забележи: шта је школа покушавала да ради и у томе правцу. Ако је школин рад био уопште добар, моћи ће да служи за подстицај и другим школама, кад се из годишњег извештаја види: шта је све рађено и шта је све испало за руком. Често се много лепе ствари не изводе само зато што понеки људи или њихове заједнице имају мање вере у себе, што немају довољно смелости да покушају.

* * *

Годишњи извештај Женске Учитељске школе за 1912.—13. г., иначо VII откад је ова школа као засебна просветна установа, приказује верно

какав је био живот и рад у овој школи у судбоносним данима, када су вођена два славна рата, којима је освећено тужно Косово, створена Велика Србија и зајемчена сјајна будућност српском племену.

У првом, неслужбеном, делу има прво посвета: „Светим сенима миле браће, осветника тужног Косова, јуначки палих српских витезова у светим ратовима 1912. и 1913. године за ослобођење српског и хришћанског робља у Ст. Србији, Македонији, Албанији, Тракији и Бугарској“. Ова посвета треба да нам каже како топло куца узбуђено срце наших ученица, будућих учитељица, за палом браћом, којој су оне палиле кандило у својој учионици сваког дана целе прошле зиме, плетући чарапе и шијући рубље за јуначну браћу на граници и племените рањенике по болницама.

За посветом долазе ови чланци: 1. Хвала ти, српска војско, 2. Наше тековине у светом рату 1912. и 1913. г., 3. О повредама у нашем рату, 4. Реч у спомен палим јунацима у рату 1912. и 1913. г., 5. Вука Ст. Караџића Оглед српског буквара, 6. Лац, 7. Из писама наших ученица, учитељица са села (два писма), 8. За свети рат, па онда даље у службеном тексту 9. С нашег пута низ Вердап, кроз Бугарску и Србију, 10. Поздрав српској војсци, беседа, предавање у IV разреду у Вежбаоници, и 12. Други рат, чиме се овај извештај завршава.

У првом чланку одаје се хвала српској војсци, која је извојевала славне победе. При томе се није заборавило истаћи да школа није била у томе без удела и да су учитељи, по примеру доброг нашег народа, учили омладину: да „ко не види дугу и Косовску тугу, не вид'ла га мајка до суђеног данка“. Ово су народне речи које су узете са прве стране читанке за IV р. основне школе, где оне наговештавају крајњи циљ читаве ове ручне књиге ђачке.

Други чланак (стр. 3) казује: шта је све освојила српска војска. Нису при том набрајању изостале ни оне земље, које овог пута, по сили Великих Сила, нису присаједињене нашој отаџбини. Али се неће да те тековине заборави омладина, па зато се на крају додаје: „И Албанија, стара дедовина српска, биће наша. Албанија мора бити наша“!

Трећи чланак од D-г Вере Марковићке (стр. 6.) је са сликом. У њему се говори о повредама у минулим ратовима и издржљивости наших ратника, који су и у триљењу болова од задобивених рана показали се да су јунаци. Слика представља преломљену кост с парчетима шпанела а увезану жаџом, да би зарасла. На крају овог чланка саветују се ученице да, и кад оду у народ као учитељице, никад не забораве сећати се и одавати пошту јунацима, који покајаше и ослободише Косово, а останаху сакати, без руке, без ноге....

Чланак пети (стр. 9.) је топла реч (од Полексије Јосимовићке) у спомен палим јунацима у рату 1912. г., изговорена у школи ученицама пред полазак у цркву на помен 29. децембра 1912.

Врло је занимљив чланак: Вука Ст. Караџића Оглед српског буквара (од Петра Деспотовића) на стр. 12. У овом чланку се излаже како је велики реформатор и отац нове српске књижевности мислио и радио да се на лакши начин изучава почетно читање и писање. Лепо је што је чланком обухваћен верно цео предговор Вуков, баш како је штампан у Даници, који се може сматрати као нека педагошка теорија Вукова. А добро је и то што је писац критички пропратио ову Вукову ствар и правилно је оценио, те се може сматрати као лепа новина у нашој педагошкој књижевности.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Врло је симпатичан и од особите вредности лени и доста испррни чланак о лану, (од Олге Гавриловићеве) стр. 20. Будуће учитељице треба да се заинтересују оваквим стварима, да их савладају, да би могле и у овом погледу утицати на сеоско женскиње и обавештавати га.

Два писма учитељица са села, наших бив. ученица (једно од Јулијане Петровићке), стр. 25. трећи је наставак из ранијих извештаја. Ова рубрика посвећена је одржавању везе свршених ученица са школом, која их је спремила и одушевила за учитељски посао. Ученице пишу управитељу, наставницама, наставницима или млађим другарицама, које су још у школи, и онда по неко тако писмо се штампа, а оне нису ни слутиле да ће то бити. Наставнице и наставници могу бити задовољни кад из оваких писама виде резултате својих жеља и свога рада, а ученице имају леп пример како да и оне раде кад оду у народ.

Чланак: За свети рат, стр. 29. казује шта су наставнице и ученице ове школе радиле у времену кад се на бојним пољима пролевала румена крв косовских осветника. Ученице су с наставницама од уштеде за екскурзије по неослобођеним српским земљама за 1000 динара купиле вуне и платна, па су исплеле 724 пара чаршана, сашиле 363 кошуље и т. д., па послале на бојно поље браћи својој. А кад су урадиле за наш повад купљени материјал, оне су помогле у истом послу Колу Српских Сестара, Главном Одбору за помоћ сиротним војницима и пострадалима у рату, опет су плеле и шиле док нису пошле у школу а доцније, у бугарском рату, ступиле у болнице као болничарке. Тако су оне хтеле да се одуже отаџбини у тешким данима, кад јој није била на одмет помоћ све деце њене. Овим се чланком одговорило и жељи г. Министра просвете, који ће, према једном распису о овоме, наредити да се у једној књизи изнесе све шта су српске школе и српски ђаци урадили за свети рат.

У другом, службеном, делу, стр. 34. и даље до краја, изнесени су подаци који се тичу непосредно школе и њеног рада, како је то већ ред. Али и у овом делу имају две ствари од општијег интереса: С нашег пута, где су белешке са екскурзије низ Бердан, кроз Бугарску и Србију и лепо предавање: Поздрав српској војсци, држано у IV разреду Вежбаонице под руковођењем наставника школског рада D-г Ст. Окановића.

Вреди позабавити се и извештајем о Вежбаоници, стр. 58.—62., где има описан ток прославе Св. Саве и говор управитељице (Савке Радичевићеве) о ратним догађајима и о Св. Сави.

Кад се завршавао овај извештај у штампи, избио је рат српско-бугарски, па је и томе посвећено неколико редова, стр. 84.—85. Овде вреди споменути да се испунила нада, исказана у почетку рата: „Велики, добри Бог казниће грешну незахвалност и помоћи српском народу да очува своје племањитом крвљу задобивене тековине“..... па је тако и било Богу хвала!

На стр. 3. корица поређана су имена чланака, који су штампани у извештајима I. до VI, има их 29, и са ових 12 свега 41.

Прву страну корица краси и ове године леп уметнички рад (Бете Вукановићке), који садржи лене шаре из наше старе орнаментике, а при врху је симболично представљена просвета од које полазе светлосни зраци на све стране.

*

Приказ овај, мислим, показао је да је цео извештај одговорио своме циљу, и да је он доиста огледало рада осећања, тежња а донекле и постигнутог

успеха у току минуле школске године, особито кад се има у виду да је школа дала 44 лено оквалификоване учитељице. Заслуга је за ово свих наставница и наставника, који школу своју воле и цене као и своју кућу, ако не и више, па зато и чине све што могу за њено добро и углед.

Приказујући сâм овај наш извештај, што у нас није обичај, ја сам се хтео и на овај начин одужити наставницама и наставницима наше школе и искрено им рећи: „Хвала Вам“!

Овим приказом, додуше, хтео сам ја још нешто рећи, а то је: да наша школа, у којој наставнице и наставници овако лепо врше своје дужности, још нема добре, простране и удобне зграде, коју ми непрестано тражимо! И још нешто...., али о томе други пут.

Љуб. М. Протић

2. ДРУШТВА И УСТАНОВЕ

Српска Краљевска Академија. Скупови Академија Природних Наука. и скуп 26. марта 1913. год.: 1. Приказан је спис д-ра Паје Радосављевића из Њујорка „Илустрована историја биологије“, поднесен на расписани стечај за награду из Задужбине Пере К. Јанковића. Одлучено, да га прегледају и оцене г.г. Ј. М. Жујовић и Ив. Ђаја. 2. Приказана је расправа д-ра Милутина Миланковића: „О распореду сунчеве радијације по површини земље“, па је одлучено, да је прегледају г.г. др. Мих. Петровић и др. Богдан Гавриловић. 3. Прочитана је представка г. Ј. М. Жујовића да Академија предузме геолошко испитивање Новозазарског Сандака и израду прегледне геолошке карте. Одлучено је: да Академија прима овај предлог и старање око његових извршења поверава г.г. Ј. М. Жујовићу, С. Урошевићу и Свет. Радовановићу.

II скуп 29. априла 1913. год.: 1. Примљена је расправа г. Мих. Петровића: „Интерполација и интеграција помоћу једне класе одређених интеграла“, па је одлучено, да се она штампа у *Гласу I* разреда, 2. Приказан је чланак г. П. С. Павловића: „Пећински пуж, *Lartetia Scribca n. sp.* из Западне Србије“, па је одлучено да се и она штампа у *Гласу I* разреда. 3. Приказан је чланак Ивана Ђаје: „Утицај убацивања гликозе и сахарозе у вене на млечни шећер“, па је одлучено, да се да на преглед и оцену г. С. М. Лозанићу. 4. На основу реферата г.г. Ј. М. Жујовића и Ив. Ђаје о спису д-ра Паје Радосављевића: „Илустрована историја биологије“, одлучено је, да се овоме спису може дати награда из Задужбине Пере К. Јанковића, кад се преради по примедбама референата. 5. Прочитан је реферат г. Пере С. Павловића о чланку д-ра Славка Шећерова: „О експериментално произведеним двоструким, троструким и многоструким пицима код пужева, специјално код барског пужа *Limnea stagnalis (L)*“, па је, према овоме реферату, одлучено, да се чланак штампа у *Гласу I* разреда.

III скуп 5. јуна 1913. год.: 1. Према реферату г.г. Мих. Петровића и Б. Гавриловића одлучено је, да се расправа д-ра Милутина Миланковића: „О распореду сунчеве радијације на површини земље“ штампа у *Гласу I* разреда. 2. Према реферату г. С. М. Лозанића одлучено је да се чланак Ив. Ђаје „Утицај убацивања гликозе и сахарозе у вене на млечни шећер“,

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

штампа у *Гласу* I разреда. 3. Према реферату г.г. Мих. Петровића и Б. Гавриловића одлучено је, да се чланак д-ра Светомира Ристића: „Један претеча Неквелидовим Геометријама“ штампана у *Споменику* I разреда, пошто се учине неке промене по напоменама референата.

IV скуп 1. октобра 1913. год. на коме је приказана расправа д-ра Славка Шећерова: „О обрнутом трансплантовању сифона код *Ciona-e intestinalis L*“ и одлучено, да је прегледају и реферирше Академији г.г. Ј. М. Жујовић и П. С. Павловић.

V скуп 9. новембра 1913. год.: 1. Академик г. д-р Ј. Цвијић приказао је своје расправе „Ледено доба у Проклетијама и суседним планинама“ и „Глацијација дробњачких језера и резултати о глацијацији и глацијалној ерозији“, па је одлучено, да се обе расправе штампају у *Гласу* I разреда. 1. Приказана је расправа д-ра Младена Берића: „Разматрање о конвергенцији и дивергенцији редова“, па је одлучено, да је прегледају и оцене г.г. Мих. Петровић и Б. Гавриловић.

VI скуп 25. новембра 1913. год.: 1. Г. д-р Мил. З. Цвијић приказао је свој чланак „Појава кобалта у Србији“, па је одлучено, да се она штампа у *Гласу* I разреда. 2. Г. д-р Мих. Петровић приказао је своје расправе „Квадратура помоћу курвиметра“, „Елементарна релација између правих и кривих дужи“ и „Једна врста инваријаната кривих линија дефинисаних диференцијалним једначинама“, па је одлучено, да се штампају у *Гласу* I разреда. 3. Према рефератима г.г. Ј. М. Жујовића и П. С. Павловића одлучено је да се чланак д-ра Славка Шећерова: „О обрнутом трансплантовању сифона код *Ciona-e intestinalis L*“ штампана у *Гласу* I разреда. 4. Према рефератима г.г. Мих. Петровића и Б. Гавриловића одлучено је да се расправа д-ра Младена Берића „Разматрање о конвергенцији и дивергенцији редова“ штампана у *Гласу* I разреда. 5. Примљен је к знању распис награде Казанског Физичког Математичког Друштва у част Лобачевскога у 500 рубаља за спис који се тиче Неквелидове геометрије.

Скупови Академије Философских Наука I скуп 16. октобра 1913. год.: 1. Приказан је рад академика г. д-ра В. Јагића: Словенски текст Козме индикилова у рукопису инокa Гаврила од год. 1649, па је одлучено, причекати и расправу о илустрацијама тога рукописа, коју под надзором проф. Стржовског ради д-р Војислав Моле. 2. Приказана је расправа проф. Андре Гавриловића: „Копитар и Вук у борби за књижевни препорођај српски“, па је одлучено, да се да на реферат академику г. д-ру Ал. Белићу. 3. Приказан је рад д-ра Драг. Н. Анастасијевића: „Из грчког архива хиландарског“, 15 докумената, па је одлучено да га прегледа г. Ст. Новаковић. 4. Академик г. Белић реферисао је о раду д-ра Веселина Чајкановића: „О атонском кодексу грчких пословица са једним новим Есхиловим фрагментом“, па је одлучено да се он штампа у *Гласу* I разреда. 5. Приказано је око 260 записа и натписа, већином из 18. века, које је прикупио Рад. М. Грујић, па је одлучено да их прегледа г. Љуб. Стојановић и прида осталоме материјалу спремљеном за 4 књигу записа и натписа.

II скуп 11. новембра 1913 год.: 1. Према реферату г. Ст. Новаковића одлучено је, да се рад Драг. Н. Анастасијевића: „Из грчког архива хиландарског“ штампана у *Споменику* II разреда. 2. Према реферату г. Љуб. Стојановића одлучено је да се збирка записа и натписа Владимира Ђоровића придружи осталоме материјалу за нову књигу записа и натписа. 3. Према реферату г. д-ра Тихомира Остојића одлучено је да се спис Владимира Ђорђевића: „Оглед српске музичке библиографије до 1910 год.“ прими за Академијина издава, али да

WWW.UNILIB.BG

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

се поуне и извесне празнице, које је г. Остојић навео у своме реферату. 4. Г. д-р Тих. Остојић реферисао је да је прикупио из бечких архива доста грађе о Давидовићевим Српским Новинама и његовој штампарии, па је одлучено да се та грађа штампа у Академијиним издањима.

Скупови Академија Друштвених Наука. I скуп 26. марта 1913. год.: 1. Примљено јек знању саопштење г. Љуб. Стојановић, да је приредио за штампу збирке записа и натписа послате Академији и попунио изданим записима после 1905 године ради штампања у IV књизи записа и натписа. 2. Исти је приказао своју расправу „О хронологији у старим српским записима и натписима“, па је одлучено да се она штампа у Гласу II разреда. 3. Г. Ст. Станојевић приказао је своју расправу „Студије о српској дипломатици, VI Промулгација“, па је одлучено, да се и она штампа у Гласу II разреда. 4. Г. д-р Драг. М. Павловић приказао је своју расправу „Покрет у Босни и у Албанији против рефорама султана Махмуда II“, па је одлучено да се она штампа као засебно издање Академије. 5. Према реферату г. Јов. Н. Томића о записима на рукописима и штампаним књигама у ризици Цетињског манастира, од Марка Драговића, одлучено је да се придруже записима за II књигу зборника записа и натписа коју уређује г. Љуб. Стојановић. 6. Приказан је рад Максима Триковића: „Православна пасхалија и проверавање датума“, па је одлучено да га прегледају и оцене господа Љуб. Стојановић и Ст. Станојевић.

II скуп 5. јуна 1913. год.: 1. Према реферату дописног члана г. д-ра Л. Нидерла одлучено је да се чланак Милоја Васића: „Кађење у егејско-минском култу“ штампа у Гласу II разреда. 2. Г. д-р Јован Радонић приказао је своју расправу „О деспоту Јовану Оливеру и његовој жени Ани Марији“, па је одлучено да се она штампа у Гласу II разреда. 3. Према реферату г. д-ра Ст. Станојевића о спису М. Триковића: „Православна пасхалија и проверавање датума“ одлучено је да се штампа као помоћна књига трошком фонда Дуцићева или Радивојевићева, пошто се учине извесне измене по реферату. 4. Г. д-р Ст. Станојевић приказао је своју расправу „Студије о српској дипломатици, VII. Интервенција (петиција), VIII. Експозиција и IX. Диспозиција“, па је одлучено да се штампа у Гласу II разреда. 5. Г. Гл. Гершић приказао је своје дело „Царински Савези“, па је одлучено да се штампа као засебно издање о трошку једнога фонда Академијина.

III Скуп 1. октобра 1913. год.: 1. Академик д-р Владан Ђорђевић приказао је своје дело „Црна Гора и Русија 1784—1814“ са прилозима докумената, па је одлучено да се дело штампа као засебно издање, а документи у Зборнику за историју, језик и књижевност срп. народа. 2. Приказана је расправа д-ра Душана Пантелића: „Аустријски покушаји за освојење Београда 1787—1788“, па је одлучено да се преда на реферат г. д-ру Драг. М. Павловићу. 3. Г. д-р Ст. Станојевић приказује X одељак своје студије о српској дипломатици: „Санкција и пена“, па је одлучено да се штампа у Гласу II разреда. 4. Прочитан је реферат дописника г. д-ра К. Жирчека о спису д-ра Драг. Н. Анастасјевића: „Отац Немањин“, па је одлучено да се не штампа у Академијиним издањима да се не би развила излишна полемика. 5. Академик г. Јов. Н. Томић приказао је своју расправу „Поход Турака на Црну Гору 1712 (Царев Лаз)“, па је одлучено да се штампа у Гласу II разреда. 5. Г. д-р Јован Радонић прочитао је свој реферат о документима Рад. М. Грујића: „Споменици Срба у Хрватској, кв. I: 1538—1656“, па је одлучено да се реферат са документима достави г. Грујићу, да документе спреми за штампу по примедбама у реферату.

Скуп Академије Уметности 15. октобра 1913. год. Секретар реферше да је писао српским, хрватским и словенским уметницима и понудио им да се приме израде илустрација за народне песме за издање Стаменковићеве Задужбине. Према одговорима уметника предложено је Председништву да илустровање песама, поред оних које ради г. Паја Јовановић повери овој господи: *Урошу Пређићу*: Сватови Нука Цовљанина, Устанак кнеза Милоша на Турке, Спомен боја на Кукутици; *Љуби Бабићу*: Сава и турски цар, Свети Сава и Асан паша, Стари Вујадин, Смрт Алај бега Ченгића, Бој Црногораца с Махмут пашом, Кнез Иван Кнежевић; *Отону Ивковићу*: Болани Дојчин, Сењанин Тадија и Четири Ускока; *Владимиру Бечићу*: Старина Новак и кнез Богосав, Новак и Радивоје продају Грујицу, Дружина Мијата хајдука, Лазар Мутап и Арапин; *Бранку Поповићу*: Почетак буне против дахија, Бој на Мишару, Узимање Ужица, Женидба од Задра Годора; *Ј. Лалићу*: Женидба Змај-деспота Вука, Смрт војводе Пријезде, Смрт Јова Деспотовића; *Саши Шангелу*: Женидба Грујице Новаковића, Московски дарови и турско уздарје, Бајо Пивљанин и бег Љубовић, Старина Новак и дели Радивоје, Грујица и паша од Загорја; *Миховилу Крушљину*: Виде Даничић, Гојени Алил под Удбаром, Женидба Голотрба Јова; *Бранимиру Шеноа*: Јанко од Коњица и Алил бег; *Тодору Шеракићу*: Женидба Стојана Јанковића, друга; *Драгомиру Глишићу*: Бој на Чокешини, Милош Стојићевић и Мехо Оругић, Бој на Делиграду; *Драгутину Мијићу*: Пипери и Тахер паша; *Боривоју Раденковићу*: Вјелић Игњатије, Бој на Чачку, Бој на Лозници; *Надежди Петровићевеј*: Бој на Салашу, Луко Лазаревић и Пејза; *Драг. Ј. Павловићу*: Мали Радојица, Хвала Чупићева; *Малиши К. Глишићу*: Костреш харамбаша, Растанак Карађорђа са Србијом.

Етнографски Одбор Академијин имао је састанак 2. новембра 1913. године: 1. Г. д-р Тих. Р. Ђорђевић приказао је своја упутства за скупљање градива о занатима и еснафима у српским земљама. Одбор је усвојио предлог г. Ђорђевића да се ова Упутства штампају засебно у ценном формату у 1000 егземплара. 2. Исти приказује и у кратким потезима излаже садржину свога дела „Грађа за насеља Србије из времена прве владавине кнеза Милоша“. Одлучено је да се ово дело штампа као засебна целина под називом „Архивска грађа за насељавање Србије XIX века“, књига I. 3. Исти реферше о спису Стевана Тановића: „Српска народна јела и пића у Бевђелији“. Одлучено је да се спис штампа са сличном грађом у „Етнографском Зборнику“. 4. Г. д-р Јован Ердељановић реферисао је о првим два књигама дела Стевана Дучића: „О Кучима“. Према овоме реферату одлучено је, да г. Ердељановић поправи овај спис по примедбама у реферату и спреми за штампање у „Етнографском Зборнику“ под његовом редакцијом. 5. Исти реферше и о народним песмама Дучићевим, па је према реферату одлучено да се оне придруже збиркама Одборовим српских народних умотворина, па кад се приступи њиховом штампању да сам уредник одабере оне које за штампање буду. 6. Г. д-р Ал. Велић реферше о спису Стевана Дучића: „Језичне особине и провинцијализми из Куча“, да се прими и пошто се поново испореди и поправи штампа. Усвојен је реферат г. Велића. 7. Г. д-р Јован Ердељановић реферше о делу Милоша Ђ. Шкарића: „Бабајићи и Велишевци у Ваљевској Колубари“, да је рад израђен према његовим упутствима и да га треба штампати у „Етнографском Зборнику“. Одбор је усвојио реферат г. Ердељановића, с тим да се рад штампа под редакцијом Ердељановића. 8. Исти реферше о делу Владимира Николића:

„Пиротске Етнолошке белешке из прошлости града Пирота“. Одлучено да се ово дело због енциклопедијског карактера не прими за Одборова издања, него да се као грађа откупи, ако на то г. Николић пристане. 9. Према реферату г. д-ра Ал. Белића одлучено је, да се приме и придруже Одборовим збиркама народних умотворина: Ст. М. Мијатовића: Српске народне заго-нетке и литалице, Тод. М. Бушетића: Ђаво у Срба сељака, у Левчу, Душана Зорића Драгоша и † попа Јована Ђ. Зорића: Народне песме из Босанске Крајине, Крсте Божовића: Збирка народних прича, понајвише из Жупе, Андрије Лубурића: Херцеговачке народне пјесме.

М. Р.

„Просветни Гласник“ излази у месечним свескама од 6 и више табака, на великој осмини. — Стаје годишње: за Србију 12 дин., за друге земље 15 дин. у злату (франака). — Претплата се шаље Управи Државне Штампарије краљевине Србије у Београду. — Рукописи се шаљу у уредништво (Министарство Просвете и Црквених Послова у Београду). Они се, на захтев писца, враћају.

ОДГОВОРНИ УРЕДНИК Др. МИЛ. Н. ЈОВАНОВИЋ
ДЕЛИГРАДСКА УЛ. 9.

ШТАМПА
ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А